

Ρένου

ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ 21
(σελ. 657-659)

ΗΙΣΩ, ΣΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ!

ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

I

ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΔΙΤΙΟ ΜΑΙΟΡ ΤΟΥ MARCOVICH

Επιλέγουν: Ρένος - Ήρακλής - Στάνης Αποστολίδης

II

ERVIN ROHDE

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΗ

ἀπὸ τὸν Ήρακλῆ Ρένου Ἀποστολίδη

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Τὸ προδομένο
Εἰκοσιένα

ΡΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Τὸ πραγματικό 21

Καλά-κακά, μαῦρα-ἄσπρα, μὲ βόλια ἢ μ' ἄσπρα ἢ καὶ μὲ σκέτες πέτρες, κορμιὰ «θεῖα» ἢ κορμιὰ «χαμένα», ἄρματωλοι καὶ κλέφτες ἢ κλέφτες κλέφτες ἀνήλεοι κι ἄρματωλοι στὴ δούλεψη καὶ τοῦ καταχτητῆ, γιὰ τ' ἀγαλίκι εἰς βάρος τῶν ραγιάδων, καὶ τοῦ ὄχι μόνο δικοῦ μας δὰ παρὰ καὶ τυράννου μας θεριοῦ Ἀλῆ, ἔ, ὅπως θέτε νὰ τὸ πάρετε, νὰ τὸ καταπιῆτε, νὰ τὸ χωνέψετε, νὰ τὸ παραδεχτῆτε γεγονός ριζισμό, τὸ 21 πράγματι ἔγινε βρέ παιδιά, καὶ καιρός κάποτε νὰ τὸ δοῦμε, νὰ τ' ἀφήσουμε μέσα μας νὰ μᾶς συνιστᾷ χωρίς φτιασίδια καὶ «ψιμύθια», ὅπως εἶναι, ὅποιο εἶναι - ὅπως ἔγινε χωρίς νὰ μᾶς ρωτήσῃ!

Γιατὶ φοβᾶμαι πὼς δέν τὸ τολμᾶμε ἀκόμα, κι ὅλο ξεμακραίνουμε ἀπ' τὸν ἀντρισμό του - καὶ τὸν ἀντρισμό τῆς ἰσίας του παραδοχῆς: πὼς ἔγινε, ναί!

Καὶ μὲ ρέμπελους ἔγινε, τοῦ σκοινιοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ ἀναμφισβήτητα - ὄχι σιγὰ μὴν ἦταν ἄγιοι κι ἀπείραχτες παρθένες οἱ Μαντῶ κ'οἱ Μπουμπουλίνες του! ἔχετε ἰδέα; καὶ τ' ἦτανε; μισοὶ ἄνθρωποι τέτοιες ὁρμές, τέτοιες φλόγες ἀσίγαστες ὡς τὸ θάνατο; αὐτὸ μᾶς ἔλειπε, γιατί δὲ θὰ βολεῦαν διόλου δὰ τοὺς ἠθικολόγους καὶ τίς χρηστομάθειές μας, τοὺς ἄφυλους παπᾶδες ἢ κουλτουριάρηδες μας τῆς μόνο παραδόσης-αὐτοπαράδοσης σὲ κάθε λογῆς ἐπιβήτορες τους! - καὶ μὲ κοτζαμπάσηδες ἀσφαλῶς ἔγιν' ἐπίσης, ποὺ καὶ τὸ αἷμα ρούφαγαν βέβαια τοῦ ἴδιου λαοῦ, χρόνια καὶ χρόνια ἀτέλειωτα πρὶν καὶ μετὰ, ἀλλὰ κι ἀσφαλῶς ἀδειάσανε, δὲ συζητιέται, στέρνες καὶ στέρνες τους μὲ κατοσταριές χιλιάδες χρυσᾶ τάλληρα, τρακόσιες χιλιάδες χρυσᾶ τάλληρα ἢ Μπουμπουλίνα μοναχά, καὶ βέβαια ἀπὸ τὰ κοῦρσα (βρέ κοῦρσα! τί ἄλλο; στὰ ψέμματα τάχα; τῆς Γουῶρνερ Μπρός μὴπως ἦτανε, τῆς κολλητοπαντέλωνης καὶ τόσο ψευτοφιλολογημένης Ἀργίας τάχα Δύσης τῆς; κοῦρσα κουρσάρων ἀληθινῶν, ἀνήμερων κι ἄρπαγων ματοθαμμένων, ὄχι μὲ κραγιόνι!) - καὶ δώσανε καὶ γιούς καὶ παλληκάρια καὶ τὰ κορμιὰ τους τὰ ἴδια αὐτὲς οἱ αἱματορουφήχτρες οἱ κοτζαμπάσηδες, καὶ χτές (καὶ αὔριο) προσκυνημένοι ἄλλο τόσο, κ' ἔλα νὰ τὰ ξηγήσῃς καὶ νὰ τὰ συβιθάσῃς τουλόγουσου «δάσκαλε» κ' «ἰδεολόγε», ἢ ἀγκιτάτορα καὶ διαφωτιστὴ στενὲ τῆς κακομοίρας μας καὶ τῆς ἐσχατῆς σήμερα κατάντιας καὶ κακομοιριάς μας!

Τὸ πὺν παναπῆ: πὼς φυσάει ἄξαφνα ἕνας ἀέρας, ἕνα πουρίνι, καὶ θεριεύει μιὰ φωτιά, ξεσηκώνει ἕνα λαό, φτιάχνει ἕνα λαό ἀπὸ φρόκαλα, ἀπὸ φρύγανα, ἀπὸ σκουπίδια, ἀπὸ ρεμπεσκέδες καὶ καλοβολεμμένους, μαζί, ἀνάκατα, καὶ τοὺς βάζει φόκο, τοὺς καίει, τοὺς ἀφανίζει ὅλους ψηλά, κατὰψηλα, καὶ μὲς στὸν καπνὸ τους αὐτοῦ στὰ οὐράνια κι ἄγγελοι φαντάζουν, καὶ μάρτυρες, κ' ἥρωες ὀλόφλογοι ὁ καθένας γιὰ ὅλους - καὶ ποιός εἰς' ἐσύ ἀπ' τὸ δωμάτιο, ἀπ' τὸ γραφειάκι σου (ποὺ θὰ τόχες χωρίς αὐτὰ τὰ φαντάσματα; θάσου; ἢ γιουσουφάκι θάσουνα μπρὸς στὰ βρακιά κατεβασμένα κάποιου πασᾶ βρέ ἀκόμα!), ποιός εἰς' ἐσύ ποὺ ξέρεις τάχα νὰ ξεκρίνης «ἱστορικά», «κριτικά», «τεκμηριωμένα» νὰ σὲ πάρῃ ὁ διάολος γαλατερέ τῆς εὐμάρειας, τ' εἶν' ὁ ἅγιος καὶ τί ὁ ἥρωας, τί ἢ παρθένα - κι ἄς ἔχῃ κάνει μάτσο γιούς καὶ χίλια κρεββάτια μὲς στὶς μπρατσέρες τῆς ἢ στὶς μαοῦνες τους τίς πυρπολικές! - καὶ τί οἱ ἄγγελοι ἢ οἱ διαβόλοι, ποὺ καὶ κατὰ τὴ θεολογία ἀκόμα τῶν ράσων σου ὁ Πρῶτος Ἀγγελος εἶν' ὁ Ἀρχιδιάβολος, ἀνόητε τοῦ βουτύρου, ὁ Ἐωσφόρος ἀτός του μὲ τὰ δεκατέσσερα κέρατα, καὶ τὸ μεγάλο βγαίνει ἀπ' τὸ Μεγάλο πάντα, τὸ πολὺ ἀπ' τὸ Πολύ, τὸ δυνατό καὶ τὸ καίριο καὶ τὸ ἱστορικό ἀπ' τὸ Δυνατό, βρέ ἀδύνατε, κι ἀπ' τ' Ὀρμητικό σάν

ήφαιστειο, τὸ χωρίς ἠθική, τὸ χωρίς ναί-ὄχι κι ὄχι-ναί, ἀλλὰ μόνο, κι ὄλο, μονομιᾶς, ναί-Ναί ἀνεξήγητα, ὄχι-Ὅχι ἀνατιναχτικά, ἰδρύνοντας κόσμον ἄλλον ἀποφασιστικά, καὶ χωρίς πολλά-πολλά, μὲ μπαταριά, μὲ πρᾶξη, ὄχι μὲ λόγια τοῦ ἀέρα !..

Αὐτό εἶναι !

Πραγματικό!

Χώνεψέ το - κι ἄς μὴ χωράῃ στὴ «λογική» σου, ἄς ἀνατινάξῃ τὴ «λογική» σου καὶ τὴν «ἠθική» σου καὶ τὴν «ἱστορική» σου «ἀνάλυση» καὶ «κρίση»!

Αὐτὸ δὲν ἐγίνε ἀπὸ ἀνάλυση καὶ κρίση, παρ' ἀπὸ ἔκρηξη - δηλαδὴ ἀπὸ σύντηξη σὲ ἄχρονο χρόνο μηδέν - κι ἀπὸ ὁρμή μιᾶ, μοναπανιᾶς !

Ἄσ' τις «ἀναλύσεις» καὶ τις «προϋποθέσεις» ! Ὑπάρχουν - ναί, ναί ! - κ' οἱ «προϋποθέσεις» ὅλες ἀσφαλῶς, οἱ «ἀντικειμενικές» - οἱ «ἀντικειμενικώτατες» κι ἀναμφισβήτητες -, ἀλλὰ τὸ ξέρεις πὼς οἱ «προϋποθέσεις» ὅλες δὲν παράγουν καθαυτὲς τίποτα, ὅπως μιὰ χαρὰ μπορεῖς νὰ κάθῃς καὶ πάνω σὲ βαρέλι μπαρούτι ἢ καὶ πυρηνικὴ βόμβα καὶ νὰ παίρνῃς τὸ καφεδάκι σου. Ἀλλ' ἐξαρτᾶται, ἔ... Ἀπὸ κάτι ἄλλο, διάβολε, ἐξαρτᾶται !..

Ἔ, γι' αὐτὸ τὸ ἄλλο πρόκειται - ὅταν γιὰ Ἱστορία, ὅπως ἀποδείχτηκε καὶ ξετυλίχτηκε, ἦταν ὁ σπινθήρας κ' ἡ πυροδότηση !..

Ἔμ τί νὰ καθόμαστε νὰ λέμε δηλαδὴ ; Ἀχρηστα λόγια, μὲ τ' ἀριθμητάκια στὰ χέρια καὶ τοὺς «λογικούς» λογαριασμούς στ' ἄδειο μυαλό ; Φυσικά ὑπῆρχαν κ' οἱ «προϋποθέσεις» - ὅλες οἱ «ἀντικειμενικές» καὶ «ἱστορικές» καὶ «διαλεκτικές προϋποθέσεις», σοφουιλιακές μου ! Ἀλλὰ γιὰ σκεφτῆτε : τὸ ἴδιο λέμε ! Ὅταν λέμε τὸ πρῶτο ἐμπορικὸ ναυτικὸ στὴ Μεσόγειο ἦταν αὐτῶν τῶν ἐλλήνων ραγιάδων πρὶν τὸ 21 - καὶ τοῦτο βγαίνει ἀπ' τὰ ναυτικά ἀρχεῖα τῆς Βενετίας καὶ τῆς Μασσαλίας [πὺ λαιμπρά μελέτησε, κ' ἔκαν' εὐσυνείδητη δουλειὰ τεκμηρίωσης ἱστορικῆς πράγματι ὁ κομμουνάρος (δὲν τὸν λέω «κομμουνιστὴ» γιατί θάταν λίγο) Σεραφεῖμ Μάξιμος¹ λογουχάρη] - κι ὅταν λέμε πὼς ἀνθίξε ἡ ζωὴ καὶ τ' ὄλο «ἐποικοδόμημα» τοῦ βίου στὶς Λιθαδιές καὶ στὰ Γιάννενα, στὶς Τροπολιτσές καὶ στὶς Πάτρες κι ὅπου ἄλλοῦ - πὺ πράγματι ἀνθίξε καὶ κάρπιζε καὶ θρασομανοῦσε ἀκράτητα - καὶ τὸ ἴδιο στὰ νησιά τὰ πλούσια, καὶ στὰ Ναύπλια, κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ καὶ παντοῦ, καὶ πὼς ὁ Τοῦρκος εἶχε στὴν οὐσία καταπιγῇ ἀπ' τὴν ἀκατάσχετη, τὴν πυρετικὴ δραστηριότητα τοῦ Ρωμοῦ, εἶχε πολιτισμικὰ ὑπερβληθῇ, κ' οἱ δούλοι τόποι ἀνθίζαν, ἀπ' τοὺς ραγιαδες βαθιά σκαμμένοι, ἀνωργωμένοι ὅλοι, δουλεμμένοι νὰ δίνουν τὸ ὕπατο, τὸ μέγιστο, καὶ τὰ περβόλια δὲν ἔσωναν, καὶ τὰ δέντρα κάρπιζαν ὄλο καὶ βαρύτερα, κ' οἱ πεζοῦλες ὄλο καὶ σκαρφάλωναν στίς ράχες καὶ στὰ καταράχια - π' ἀκόμα τίς βρίσκεις αὐτοῦ καταθαμμένες ἀπ' τὴ «λευτεριά» καὶ τὴν ὑστερνὴ μας «ἀνάπτυξη», μὴ μᾶς βασκαθοῦνε ! - καὶ τὰ κορμιά τὸ ἴδιο, καὶ στὴ στεριά καὶ στὴ θάλασσα, καὶ στὸ ἐμπόριο καὶ στὸ κοῦρσο καὶ στὰ γράμματα καὶ στ' ἄρματα, καὶ τὸ Κρυφὸ Σκολεῖο δούλευε σὲ βάθος, κ' οἱ σοφοί - ὅσο μετρημένοι - ἀλώνιζαν καὶ τὸ μέσα τοῦ Τόπου καὶ τὸ ἔξω τῆς γνώμης σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, κ' οἱ Ζωσιμαῖδες σώριαζαν καὶ μοίραζαν βιβλία τὰ πλούτη τ' ἄσωτα, καὶ στήριζαν ὅποιον ἱκανό, ὅποιον μὲ καρδιά καὶ φλόγα... ἔ, ὄλ' αὐτὰ δηλαδὴ τί ἄλλο εἶναι ἀπὸ δύναμη ζωῆς, γόμωση πὺ συσσω-

1. Σεραφεῖμ Μάξιμου : Τὸ ἐλληνικὸ ἐμπορικὸ ναυτικὸ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, Ἀθ. '40.

ρεύεται, ζυμώνεται, ώριμάζει, φτάνει ;.. "Ε, δέ θά έκραγῇ ;... Τόσο θά λείψῃ τάχα κι ὁ ἐλάχιστος σπινθήρας ;..

Καὶ πού φυσικά δέν ἔλειψε!

"Αρα : Τὸ ἴδιο λέμε - ὅπως κι ἂν τὸ ποῦμε !

Γι' αὐτό μὴ βρίζουμε καὶ στενοκαρδίζουμε-στενοκαρδιζόμαστε γιὰ τόσο ριζιμιό λιθαρί-γεγονός τῆς ὅλης ὑπόστασής μας.

Γιατί βρίζουμε, πολλές φορές, μὲ τίς «διυλιστικές» ψευτοαναλύσεις μας - καὶ τίς τάχα ἀποκαλύψεις μας. "Όλα μέσα κεῖ, καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δέ! "Αναμφισβήτητα καὶ τοῦτα καὶ κεῖνα! Καὶ δέ βολεύουν, ἀσφαλῶς, οὔτε τὸν παππά οὔτε τὸν ἠθικολόγο οὔτε τὸν «ιδεολόγο», ὅποιος «ιδεολογίας», πότε τὰ μὲν καὶ πότε τὰ δέ! "Αλλ' αὐτό εἶναι κ' ἡ κατάντια μας ἴσα-ἴσα, γιὰ σκεφτῆτε : ὅτι γυρεύουμε νὰ βολευτοῦμε μὲ τὸ 21, νὰ βολέσουμε τίς ιδεοῦλες μας καὶ τίς θεσοῦλες μας, αὐτές ἢ ἐκεῖνες! Γυρεύουμε δηλαδὴ νὰ τὸ βολέψουμε στὰ μέτρα μας, νὰ τὸ συγυρίσουμε !

Εἶναι σὰ νὰ γυρεῖς νὰ βάλῃς σὲ «ἠθικὸ κανόνα» τὸ ἐνστικτο πού σὲ γέννησε!

"Αμ δέ σὲ γέννησε «ἠθικά». Σὲ γέννησε, ἀπλῶς! Δέ σὲ ρώτησε, δέ σκέφτηκε, δέν τόθελε κἂν! Σὲ γέννησε! "Εκαν' ἔρωτα, γιὰ λογαριασμό του, ἀπὸ δικό του πάθος, ἀπὸ δικιά του μέθη καὶ δίνη καὶ Διόνυσο - καὶ μετὰ βρέθηκες ἐσύ νὰ γεννιέσαι!.. Τί «ἠθική», ποιά «ἠθική»;.. Τί «σκοπός», ποῖός «σκοπός»; Ποιές «ιδέες» καὶ «πρόβαση ιδεῶν μὲς στὸν κόσμον», πού τὸ θέλει ὁ σοφός; Οὔτε ιδέες οὔτε τίποτα! Φύση πραγμάτων - νά! Τοῦτο μόνο παράγει πράγματα - τα.

Καὶ τὸ 21 εἶναι πραγματικὸ στὴ ρίζα μας - καὶ γιὰ τοῦτο δέ χωράει στὰ μέτρα ὅλων τῶν «ἀποστασιοποιήσεών» μας ἀπ' ὅλα τὰ πράγματα πιά, τὰ ὄντως πράγματα!

"Ακούω, πολλές φορές, τὸ μακρὺ τὸ κοντὸ τοῦ καθενὸς «ἀναλυτοῦ», «ἱστορικοῦ», «διαλεκτικοῦ» ἢ ἀντιδιαλεκτικοῦ, «ἐπαναστάτη» τάχα ἢ «ἀντιδραστικοῦ» (κατὰ τὸν ἀντίστοιχό του ψευτοεπαναστάτη)... Λόγια, λόγια, λόγια!.. Καὶ πόσα καὶ σωστά ἀνάμεσά τους - καὶ πόσα κι ἄδικα, καὶ πόσα καὶ τραγικά ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ ἔρμου τοῦ 21!.. Καὶ θάθελα νὰ τοὺς ἔλεγα, περίπου : "Όλοι ἔχετε ἐν μέρει δίκιο. Μόνο : Δέν τὸ ἐνώνουμε; Μὲ καλὴ καρδιά, καὶ τίμια ὅλοι πρὸς ὅλους, δέν τὸ ἐνώνουμε - σὰ νὰ ξανάθραμε, ἢ νὰ μᾶς ξανάθρε ἄξαφνα, ἀπὸ μέσα μας, ἐκεῖνο πού ἀπ' ὅλες τίς ἀθλιότητές μας παραταῦτα τότε κατὰφερε νὰ μᾶς πρωτοσυντήξῃ, νὰ μᾶς πρωτοσυστήσῃ; Πῶς ἔτσι τὸ χάσαμε, βρε παιδιά ;

"Εγὼ πού σᾶς τὸ λέω δέν εἶμαι «πατριώτης» ὅσο ἐσεῖς, ἕνας-ἕνας ὅπως τὸ νιώθετε καὶ τὸ διεκδικεῖτε χωριστά κι ἀλληλοαντιθετικά σας. "Αλλὰ πῶς ἔτσι λοιπόν τὸ χάσαμε, τὸ χάσατε ;.. Δέν τὸ ξαναβρίσκουμε, νὰ μᾶς ξανασυντήξῃ πάλι ξαφνικά ἀπὸ μέσα μας, καὶ νὰ μὴν ἀναγνωρίζουμε πιά οὔτε τοὺς ἐαυτοὺς μας, «ἀγγέλους» ἐκεῖ ψηλά, «ἥρωες» πράγματι «γιὰ ὅλους», «παρθένες» ὅλες, «κορίτσια» ὅλοι;.. Τόσο «δύσκολο» εἶναι; Τόσο «ἀδύνατο» πιά;.. Τόσο χαμένοι;..

"Ε, μὲ συχωρᾶτε, φίλοι!.. Γράψτε «λάθος»!.. «Συναισθηματισμοὶ τώρα - γιὰ κάτι πού δέν ξαναγυρνᾷ...»

Ναί ;.. "Ετσι λέτε ;..

Εὐχομαὶ νὰ μὴν ξέρετε τί λέτε!..

ΣΤΑΝΤΗΣ ΡΕΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Τί δάκρυον εὔδον ἐγείρεις ; ¹

Ἐμεῖς
– δέν τὸ προσέξατε ; –
ὅταν γελᾶμε
– προσέξτε ! –
δάκρυα στὰ μάτια μας ἀνεβαίνουν·

ὄχι χαρᾶς,
μὰ οἱ σταλαματιᾶς
τῶν ἡμερῶν
τοῦ αὐτοθασανισμοῦ
τῆς μοναξιᾶς,
τῆς ἄγριας ἀπομόνωσης.

Προσέξτε,
ἐμεῖς δέν κλαῖμε ποτέ ἀπὸ χαρά,
ἐνῶ συχνά
– προσέξτε τοὺς γελωτοποιοὺς ! –
γελᾶμε ἀπὸ μιὰ λύπη
– δέν προσέξατε !..

μιὰ λύπη
ποὺ παρατείνεται,
ποὺ παρατείνεται...

Δέν μὲ προσέχετε πιά !..

1. Ὁ τίτλος : ἀπόσπασμα τοῦ Καλλιμάχου.

ΡΕΝΟΣ, ΗΡΑΚΛΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΝΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Ἡράκλειτος

Ἀπὸ τῆ νεώτερη κριτικὴ ἔκδοση μὲ σχόλια τοῦ Μ. Μάρκοβιτς.

Πρόλογος

Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἀποσκοπεῖ ν' ἀποτελέσῃ, κατὰ βάση, συλλογὴ πηγῶν. Προσπάθησα νὰ δώσω τὸ κριτικὰ ἐπεξεργασμένο κείμενο ὅλων τῶν παραδιδόμενων ὡς τις μέρες μας ἀποσπασμάτων τοῦ Ἡρακλείτου.

Θεμελιῶδες κριτήριον ὑπῆρξε ἡ ἀκρίβεια διασώσεως τῶν ἡρακλείτειων λόγων. Γι' αὐτὸ κ' οἱ *μαρτυρίες* τῶν σωζόντων συγγραφέων – ποὺ καλύπτουν διςχιλιετία ὅλη, ἀπὸ τὸν Ἰῶνα τὸ Χίο ἕως τὸν Μαρσίλιο Φικίνο (1433-1449), κ' εἶναι στὴν ἔκδοση αὐτὴ πολὺ περισσότερες ὅπως δὴποτε ἀπ' ὅσες σ' ὅποιαν ἄλλῃ ὡς τώρα τοῦ Ἡρακλείτου – σημειώνονται

μὲ τὸ γράμμα C (*citatio*: μνεία) : τ' *αὐθεντικά* (τὰ *ἰδίους λόγοις*, τ' αὐτολεξι) τοῦ Ἡρακλείτου,

μὲ τὸ γράμμα P : ἀπλὲς *παραφράσεις* τῶν ρήσεων, καὶ

μὲ τὸ γράμμα R (*respicit*, *ἀναφορά*) : ἀπλὲς μνημεις ἢ ἀναγωγὲς σὲ ἡρακλείτεια ἀποσπάσματα,

διακρίσεις αὐτὲς ὅλες : κατὰ τὸν πιθανὸν βαθμὸ ἀκριβείας διασώσεως τῶν ρήσεων.

Αὐθεντικά τοῦ Ἡρακλείτου θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν μόνο τὰ μὲ πλάγια στοιχεῖα.

Κάποτε ἡ διάκριση μεταξὺ C, P καὶ R ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴ γενικώτερη ἀξιοπιστία τοῦ σώζοντος συγγραφέως. Ἐπὶ παραδείγματι : ὁ Κλήμης κι ὁ Ἰππόλυτος ἀξιολογοῦνται μὲ C - ἀλλ' ὅχι κι ὁ Πλούταρχος.

Ἄν τὸ κείμενο κάποιου ἀποσπάσματος ἔχει *ἀποκατασταθῇ* διὰ συνδυασμοῦ δύο ἢ καὶ περισσότερων *μαρτυριῶν*, σημειώνεται μὲ O. (Βλ. ἀποσπάσματα : 8, 27, 51, 60, 68, 98, 105, 108.)

Οἱ *μαρτυρίες* τῶν κατηγοριῶν C, P καὶ R κατατάσσονται μὲ τὰ γράμματα α, β, γ, δ, κ.λ., καὶ ταξινομοῦνται κατὰ τὴν ἀξία τους σὰν πηγῶν ἢ τὴν πιθανότητα προσεγγίσεώς τους πρὸς ὅ,τι εἰκάζεται πὺς ἦταν τὸ γνήσιο ἡρακλείτειο, δηλούμενο συνήθως μὲ τὸ γράμμα α. Ἡ διαδοχὴ ἄρα τῶν α, β, γ, δὲν σημαίνει ἀναγκαῖα καὶ χρονικὴ διαδοχὴ τῶν *μαρτυριῶν* - ποὺ θὰ μπορούσαν νάταν καὶ β, γ, α, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι στὸ ἀπόσπασμα 98 [49].

Ἡ προέλευση τῶν πηγῶν σημειώνεται μὲ τοὺς δείκτες: (α), (α¹), (α²), (β), (β¹), (β²) κ.λ., ποὺ σημαίνει πὺς οἱ *μαρτυρίες* (α¹), (α²) κ.λ. μοιάζουν νὰ ἐξαρτῶνται ἀπ' τὴν κοινὴ πηγὴ (α). Ἡ πηγὴ αὐτὴ, σὲ κάποιες περιπτώσεις, λείπει· δηλαδὴ δὲ σώθηκε ὡς ἐμᾶς.

Ἰδιαιτέρη προσοχὴ ἔχει δοθῇ στὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μεταβίβαση τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ συγγραφέα σὲ συγγραφέα.

Ὅλα τὰ παραπάνω σωζόμενα κατανέμονται σὲ τρία μέρη καὶ πολλὲς ὁμάδες, κατὰ τὴν εὐρύτερα ἀποδεκτὴ σημασίαν τους. Καὶ συγκεκριμένα: στὴν *editio maior* αὐτὴν 125 ἀποσπάσματα κατατάσσονται σὲ 25 ὁμάδες. Τοῦ Diels ἡ ἀλφαριθμητικὴ κατάταξις δὲν ἀντέχει στὴν κριτικὴ. (Πρβλ : RE, Suppl. X, 270, 31 κ.έ.)

Πάντα, ἐντὸς ἀγκυλῶν, παρατίθεται ἡ ἀρίθμηση τῶν ἀποσπασμάτων κατὰ Diels-Kranz. Ἡ στιχοποίηση κάποιων ἀποσπασμάτων εἶναι δική μου κι ἀποσκοπεῖ νὰ τονίσῃ κάποιες ἐννοιακές ἐνότητες ἢ σημαντικές κατακλείδες τοῦ ἔρρουθμου πεζοῦ λόγου τοῦ Ἑρακλείτου, χωρὶς καὶ νὰ σκοπεύω σὲ μετρικὴ ἀνάλυση σὰν τὴν ἐπιχειρηθεῖσα ἀπ' τὸν Deichgräber.

Σχόλια: τὰ συντομώτερα ἐφόσον ἀποσκοποῦσα σὲ συλλογὴ πηγῶν, σύντομη ἀλλὰ πλήρη, κι ὅχι σ' ἐκτεταμένη πραγματεία. Κάποτε προϋποτίθεται γνῶση τῆς βασικῆς ἀγγλικῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὸν Ἑράκλειτο (Burnet, Kirk, Guthrie) κι ἄλλοτε κινεῖται κάποια κριτικὴ στ' ὅπωςδήποτε ἀξιόλογο βιβλίο τοῦ Kirk. Πολύ συχνά γίνεται προσπάθεια νέας ἐρμηνείας τῶν ρήσεων· θὰ τολμοῦσα ὁμως νὰ πῶ, πῶς βασικά συμμερίζομαι τὸ προταθὲν ἀπ' τοὺς Reinhardt καὶ Kirk κριτήριο ἐπιλαβῆς τοῦ Ἑρακλείτου.

Ἀπ' τὴν ἐκτεταμένη σχετικὴ φιλολογία διάβασα ὅ,τι ἦταν προσιτό.

Δέν ἀποκλείεται ὥστόσο νάχουν ξεφύγει ἀξιοπρόσεκτες ιδέες.

Ἐν συνόψει, μὲ τὴν ἔκδοση αὐτὴ σκοπεῖται ἡ ἀπόδοση ἐνὸς πιό κριτικοῦ ἥρακλείτειου κειμένου.

Ὅσο γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα καὶ τὴν ἀξιολόγηση τῶν ἀποσπασμάτων, πολλές ἀπὸ τίς ἥρακλείτειες γνῶμες, ἀτελεῖς, ἀποσπασματικές καὶ σκοτεινές, ὅποιες μᾶς ἐφύασαν – καὶ δὲς σχετικὰ: Διογένη Λαέρτιο II 22, IX 12· Ἡλία, σχόλια στὴν *Εἰσαγωγή* τοῦ Πορφυρίου 42 1, Busse· Δαθίδ, σχόλια στὴν ἴδια 105 11, Busse· Ψευδο-Ἡλία, σχόλια στὴν ἴδια 28 28, Westerink, *Ἀμστερνταμ* 1967 – θὰ μένουν γιὰ πολὺν καιρὸ ἀνοιχτές σὲ περαιτέρω κριτικές καὶ τροποποιήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ¹

B:	Heracliti Ephesii Reliquiae, rec. Ingram Bywater, Oxford 1877.
Bernays, <i>Ges. Abh.</i> :	Jacob Bernays, <i>Gesammelte Abhandlungen</i> , ἐπιμελεία Hermann Usener, 2 τόμοι, Berlin 1885, τόμ. I, σ. 1-108, 291-326.
Burnet:	John Burnet, <i>Early Greek Philosophy</i> . London, A. & C. Black, 1892. 4 ^η ἐκδ. ἐπιμελεία W. L. Lorimer, London, A. & C. Black, 1930, ἀκριβῆς ἀνατύπωση τῆς 3 ^{ης} ἐκδ. London 1920, σ. 130-168.
Diels <i>Dox.</i> :	Hermann Diels, <i>Doxographi Graeci</i> , Berlin 1879· ἀνατύπωση 1965.
DK:	H. Diels, <i>Die Fragmente der Vorsokratiker</i> , 3 τόμοι, 4 ^η ἐκδ., Berlin, Weidmann, 1922. 5 ^η ἐκδ. ἐπιμελεία Walther Kranz, Berlin 1934-1937. Ἀπὸ τὴν 5 ^η ὡς τὴν 15 ^η ἐκδ. ἀνατυπώσεις μὲ <i>Nachträge</i> , Berlin 1951-1971, τόμ. I, σ. 139-190, 491-495.
Fränkel, <i>Dichtung</i> :	Hermann Fränkel, <i>Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums. Eine Geschichte der griechischen Literatur von Homer bis Pindar</i> , New York, American Philological Association, 1951 [Philological Monographs, n° 13]. 2 ^η ἐκδ. München, Beck, 1962 (3 ^η ἐκδ., München 1969), σ. 422-453.
Fränkel, <i>Wege</i> :	H. Fränkel, <i>Wege und Formen frühgriechischen Denkens. Literarische und philosophiegeschichtliche Studien</i> , ἐπιμελεία Franz Tietze, München, Beck, 1955. 2 ^η ἐκδ. München 1960 (3 ^η ἐκδ. München 1968), σ. 237-283.

1. Τὸν πίνακα τοῦτο εἶν' ἀνάγκη νὰ συμβουλευεῖται ὁ ἀναγνώστης καὶ στὶς ἐπόμενες συνέχειες τοῦ Μάρκοβιτς, γι' αὐτὸ καὶ παρατίθεται πέραν τοῦ ὅτι χρησίμη εἶν' ἡ γνῶση τῆς βασικῆς αὐτῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὸν Ἑράκλειτο.

- Gigon: Olof Alfred Gigon, *Untersuchungen zu Heraklit*, Leipzig, Dietrich, 1935.
- Gigon, *Ursprung*: O. Gigon. *Der Ursprung der griechischen Philosophie*, Basel, Schwabe, 1945. 2^α ἔκδ. Basel-Stuttgart, Schwabe, 1968, σ. 197-243.
- Gladigow: Burkhard Gladigow, *Sophia und Kosmos*, Hildesheim, Olms, 1965 («Spudasmata» I).
- Guthrie: William Keith Chambers Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, I, Cambridge University Press 1962, σ. 403-492.
- Kirk: Geoffrey Stephen Kirk, *Heraklitus. The Cosmic Fragments*, Cambridge University Press 1954. Ἀναθεωρημένη ἀνατύπωση, Cambridge 1962.
- Kirk-Raven: G. S. Kirk - John Earle Raven, *The Presocratic Philosophers. A Critical History with a Selection of Texts*, Cambridge University Press 1957. Ἀναθεωρημένη ἀνατύπωση, Cambridge 1963, σ. 182-215.
- Lassalle: Ferdinand Johann Gottlieb Lassalle, *Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos*, 2 τόμοι, Berlin 1858 = *Gesamtwerte*, 10 τόμοι, Leipzig 1899-1909, τόμ. VI, ἐπιμελεία Schirmer, 1905.
- Maddalena: Antonio Maddalena, *Sulla cosmologia ionica da Talete a Eraclito*, Padova, Cedam, 1940.
- Marcovich, *Estudios*: Miroslav Marcovich, *Estudios de filosofia griega*, I. Mérida (Venezuela), 1965.
- Marcovich, *RE*: M. Marcovich, «Herakleitos», ἐν Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Suppl. X, Stuttgart 1965, στήλες 246-320· παραπομπή στὸ ἀνάτυπο, Stuttgart 1968.
- Mazzantini: Eraclito, *I frammenti e le testimonianze*, ἐπιμελεία Carlo Mazzantini, Torino, Chiantore, 1945.
- Mondolfo: Eraclito, *Testimonianze e imitazioni*, ἐπιμελεία Rodolfo Mondolfo καὶ Leonardo Tarán, Firenze, La Nuova Italia, 1972.
- Mondolfo, *Heráclito*: R. Mondolfo, *Heráclito: Textos y problemas de su interpretación*, México, Siglo XXI Editores, 1966.
- Ramnoux: Clémence Ramnoux, *Héraclite ou l'homme entre les choses et les mots*, Paris, Les Belles Lettres, 1959. 2^α ἔκδ. 1968.
- Reinhardt, «Hermes»: Karl Reinhardt, *Heraklits Lehre vom Feuer* καὶ *Heraclitea*, «Hermes» 77, 1942, σ. 1-27, 225-248 = *Vermächtnis der Antike*, ἐπιμελεία Carl Becker, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1960, σ. 41-97.
- Reinhardt, *Parm.*: K. Reinhardt, *Parmenides und die Geschichte der griechischen Philosophie*, Bonn 1916. Ἀνατύπωση Frankfurt a. M. 1959.
- Schl.: Friedrich D. E. Schleiermacher, *Herakleitos der Dunkle von Ephesos, dargestellt aus den Trümmern seines Werkes und den Zeugnissen der Alten*, «Museum der Altertums-Wissenschaft», ἔκδ. ὑπὸ F. A. Wolf καὶ Ph. Buttmann, I (Berlin 1807), σ. 315-533 = *Sämmtliche Werke*, μέρος III, τόμ. 2, Berlin 1838, σ. 1-146.
- Schuster: Paul Schuster, *Heraklit von Ephesus*, «Acta Societatis Philologicae Lipsiensis», ἔκδ. ὑπὸ F. Ritschl, 3 (Leipzig 1873), σ. 1-394.
- Stokes: Michael C. Stokes, *One and Many in Presocratic Philosophy*, Harvard University Press 1971, σ. 86-108, 289-300.
- Tarán: Βλ. Mondolfo.
- Vlastos: Gregory Vlastos, *On Heraclitus*, «American Journal of Philology» 76, 1955, σ. 337-368.
- Walzer: Eraclito, *Raccolta dei frammenti e traduzione italiana*, ἐπιμελεία Richard Walzer, Firenze, Sansoni, 1939. Ἀνατύπωση Hildesheim, Olms, 1964.
- West: Martin Litchfield West, *Early Greek Philosophy and the Orient*, Oxford, Clarendon Press, 1971, σ. 111-202.

- Wiese: Hermann Wiese, *Heraklit bei Klemens von Alexandrien*, Diss. Kiel 1963, δαχτυλογραφημένο, σ. XIV-328 (πού έχει στο προσάρτημα σ. 315-321, *Heraklitnotizen* μετά θάνατον του K. Reinhardt).
- ZM: Eduard Zeller, *La filosofia dei greci nel suo sviluppo storico*, μέρος I, τόμ. IV: *Eraclito*, επιμелεία R. Mondolfo, Firenze, La Nuova Italia, 1961.
- ZN: E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, I 2, 6^a έκδ. επιμелεία W. Nestle, Leipzig, Reisland, 1920, σ. 783-939.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ : Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ἀποσπάσματα : 1-50

ΠΡΩΤΗ ΟΜΑΔΑ : Ἀποσπάσματα : 4-4

Ὁ Λόγος εἶναι Ἀλήθεια ἀντικειμενική (ἐών) ἢ καθολικός Νόμος τοῦ σύμπαντος (γινομένων πάντων κατ' αὐτόν), δρῶν καὶ ἀντιληπτός στὸν κόσμον τῆς καθημερινῆς ἐμπειρίας (πρβλ: οὐ γάρ φρονέουσι τοιαῦτα πολλοὶ ὁκοῖοι ἐγκυρέουσιν). Εἶναι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐσώτατος φίλος (πρβλ: ᾧ μάλιστα διηνεκῶς ὁμιλοῦσι).¹ Παραταῦτα οἱ ἄνθρωποι δέν καταφέρνουν νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν, οὔτε τὸν ἀντιλαμβάνονται· ἀκόμα κι ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Ἡράκλειτος τοὺς τὸν διδάσκει (ἀποσπάσματα: 1, 2, 3). Ἡ στάση τους εἶν' ἀνόητη καὶ παράλογη· βρίσκονται σὲ διαφωνία μὲ τὸν ἐσώτατο φίλο (ἀπόσπασμα 4: τούτῳ διαφέρονται)· δροῦν σὰν ὑπνοβάτες (ἀπόσπασμα 1 IV: τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιοῦσιν ὡςπερ ὁκόσα εὐδοντες ἐπιλανθάνονται)· ἀνόητοι, κι ἂν ἀκούσουν, μοιάζουν κουφοί (ἀπόσπασμα 2: ἀξύνετοι ἀκούσαντες κωφοῖσιν εἰκάσι).

Οἱ πρακτικὲς συνέπειες εἶναι μεγάλης σημασίας: ἀπὸ τότε πού πάνω στὴ σύλληψη τοῦ καθολικοῦ Λόγου θεμελιώνεται ἡ ὀρθή κ' ἐνεργὸς καθημερινή δραστηριότητα τοῦ πολίτη ἐλληνικῶν πόλεων, οἱ ἄνθρωποι φέρνονται σὰν ἀμαθεῖς κάθε φορά πού ἐπιχειροῦν νὰ μιλήσουν ἢ νὰ πράξουν (ἀπείροισιν εἰκάσι πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων).

Ὁ Ἡράκλειτος ὑποδεικνύει τὴ μέθοδο μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ κατακτήσῃ κανεὶς τὴν Ἀλήθεια: ἀναλύοντας σωστά κάθετί στά (δυό) συνθετικά του μέρη, θὰ προκύψῃ ἓνα εἶδος ἐνότητας (πρβλ τοὺς ὅρους: ἁρμονίη, συλλάψεις, ἐν καὶ ταῦτό), χάρις στὸν καθολικό Λόγο.

Ἀντί ν' ἀναγνωρίσουν μιὰν ἀντικειμενική καὶ καθολική Ἀλήθεια (τὸ Λόγο), οἱ ἄνθρωποι ἐν γένει, ἢ οἱ φιλόσοφοι εἰδικώτερα, ἔχουν μιὰν ἀτομική κι ἀπατηλὴ δόξα ὁ καθένας – νόμισιν ἀντί συνέσεως ἢ φρονήσεως – βασισμένη στὴ φαντασία καὶ στὴν εἰκασία (πρβλ: ἐωυτοῖσι δὲ δοκέουσι [ἐννοεῖται: γινώσκειν], καὶ τ' ἀποσπάσματα: 20 [28^a], 23 [2], 24 [89]).

1. Παραδόξως, ὁ West 124-129 ἀρνεῖται στὸν Ἡράκλειτο τὴ γνώση τοῦ Λόγου. Φρονεῖ πὼς λόγος στὸν Ἡράκλειτο δέν σημαίνει «τὴν πίσω ἀπ' τὴν ἔκφραση ἀλήθεια». Ἀλλ' αὐτό εἶν' ὀλως ἀπίθανο· ἂν ὁ Λόγος δέν ἔχη ὑπόστασι ἀντικειμενική, τότε: 1) πὼς ἐξηγοῦνται τὰ λόγια τοῦ πρώτου ἀποσπάσματος «οἱ ἄνθρωποι δείχνονται πάντ' ἀνόητοι» – μὴ μετέχοντες τοῦ Λόγου – «καὶ πρίν τὸν ἀκούουσιν»; ἐνῶ ἐξ ἄλλου 2) ἡ ἀντιδιαστολὴ λέγοντος καὶ λόγου του, σὲ ἀπόσπασμα 26 – ἂν μεταφραστῇ κατὰ τὸν West 127: «ὄχι ἐμένα, ἀλλ' αὐτὸ πού λέω ν' ἀκούτε» – καταντάει καθαυτὸ παράδοξο. (Ἐχει δίκιο ὁ Kirk 67 κατὰ τοῦ West 127: «Ὁ Ἡράκλειτος ἐξηγεῖ στοὺς ἀνθρώπους πὼς πρέπει νὰ πείθονται ὄχι ἀπὸ τὴν προσωπική του αὐθεντία, ἀλλ' ἀπὸ τὴν καθαυτὴ πειστικότητα τῆς ἐπιχειρηματολογίας του.»)

1 (1 DK, 2 B)

(α) C SEXT. EMP. *adv. math.* VII 132 : ἐναρχόμενος γοῦν¹ τῶν περὶ φύσεως ὁ προειρημένος ἀνὴρ (sc. Ἡράκλειτος) καὶ τρόπον τινὰ δεικνὺς τὸ περιέχον φησί·

- (I) τοῦ δὲ² λόγου τοῦδ' ἐόντος³
αἰεὶ⁴ ἀξύνετοι γίνονται⁵ ἄνθρωποι
καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον·
(II) γινομένων γὰρ πάντων⁶ κατὰ τὸν λόγον τόνδε
ἀπείροισιν⁷ εἰκόσιν πειρώμενοι
καὶ⁸ ἐπέων καὶ ἔργων
(III) τοιούτων⁹ ὁκοίων¹⁰ ἐγὼ διηγεῖμαι
κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον¹¹
καὶ φράζων ὅπως¹² ἔχει·
(IV) τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους
λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιοῦσιν
ὅκωσπερ ὁκόσα εὐδοντες ἐπιλανθάνονται.

Seq. fr. 23 (2).

(Schl. fr. 47)

1 γοῦν Kayser : οὖν codd. 2 τοῦ δὲ Hippol. : τοῦ Clem., Aristot. : om. Sext. 3 τοῦδε ἐόντος Sext. n.l.e. (τοῦ δέοντος Hippol., Clem., Eus., Aristot. AGS. Arist. comm. anon., τοῦδε ὄντος Sext. ζ) : τοῦ ὄντος Arist. ΘΠ 4 αἰεὶ Clem., Eus. : αἰεὶ Hippol., Eus. n.d. : om. Sext. 5 γίνονται Sext. n. Hippol. : γίνν- Sext. i.e.s. Clem., Arist. 6 πάντων Hippol. : om. Sext. 7 ἀπείροισιν Sext. n. (ἀπείροι εἰσὶν Hippol.) : ἀπείροι Sext. i.e.s. 8 καὶ Hippol. : om. Sext. 9 τοιούτων Sext. 10 ὁκοῖα Hippol. 11 διερέων κατὰ φύσιν (om. ἕκαστον) Hippol. 12 ὅπως Hippol.

(β) C HIPPOLYT. *refut.* IX 9,1 (241,15 Wendland) : Ἡράκλειτος μὲν οὖν φησιν εἶναι τὸ πᾶν διαιρετὸν ἀδιαιρετον, γενητὸν ἀγέννητον, θνητὸν ἀθάνατον, λόγον αἰῶνα, πατέρα υἱόν, θεὸν δίκαιον... seq. fr. 26 (50) et 27 (51). ὅτι δὲ λόγος ἐστὶν αἰεὶ τὸ πᾶν καὶ διὰ παντὸς ὧν, οὕτως λέγει· «τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι¹ γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες² τὸ πρῶτον· γινομένων³ γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπείροισιν⁴ εἰκόσιν πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων ὁκοῖα⁵ ἐγὼ διηγεῖμαι διαιρέων⁶ <ἕκαστον>⁷ κατὰ φύσιν καὶ φράζων ὅπως⁸ ἔχει». ὅτι δὲ ἐστὶ πᾶς τὸ πᾶν καὶ δι' αἰῶνος αἰώνιος βασιλεὺς τῶν ὄλων, οὕτως λέγει... seq. fr. 93 (52).

1 ξετοί P, corr. Miller 2 ἀκούσαντας P 3 γινόμενον P 4 ἀπείροι (i corr. ex v) εἰσὶν P, corr. Wordsworth 5 ὁκοῖα et ὅπως Miller : ὁποῖα et ὅπως P 6 διερέων P 7 add. Bernays

(γ) C? CLEM. *strom.* V 111,7 (II, 401 Stählin³) : ἀντικρυς δὲ ὁ μὲν Ἡράκλειτος «τοῦ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ» φησὶν «ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον». (= Euseb. *praep. ev.* XIII 13, 39 [II, 214 Mras]). (Schl. ad. fr.)

(δ) P (A 4 DK) ARISTOT. *rhet.* Γ 5, 1407 b 14 Ross : τὰ γὰρ Ἡρακλείτου διαστίξαι ἔργον, διὰ τὸ ἄδηλον εἶναι ποτέρῳ πρόσκειται, τῷ ὕστερον ἢ τῷ πρότερον, οἷον ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῇ¹ τοῦ συγγράμματος φησὶ γάρ· «τοῦ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι γίνονται·» ἄδηλον γὰρ τὸ αἰεὶ πρὸς ποτέρῳ² <δεῖ> διαστίξαι³.

1 αὐτῇ Richards : αὐτοῦ codd. 2 ποτέρῳ Susemihl : προτέρῳ A : ὁποτέρῳ ΘΠ 3 δεῖ διαστίξαι Gaisford : διαστίξαι codd. : δεῖ στίξαι Victorius : «punctuandum» Guilelmi translatio.

(d¹) ANON. in *Arist. rhet.* P. 183,19 Rabe.

(d²) (A 4 DK) DEMETR. *de elocut.* 192.

(e) R CLEANTH. *hymn. Iov.* 21 Zuntz (*Harvard Stud.* 63 [1958], 303) :
ὥσθ' ἓνα γίγνεσθαι πάντων λόγον¹ αἰὲν ἐόντα².

1 λόγων F, corr. Ursinus 2 ἐόντων F, corr. Brunck.

(f) R AMELIUS ap. Euseb. *praep. ev.* XI 19,1 (II, 45 Mras) : καὶ οὗτος ἄρα ἦν ὁ λόγος καθ' ὃν αἰεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὥς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιῶσει¹ καὶ νῆ Δί' ὃν² ὁ³ βάρβαρος (sc. Ioannes evang.) ἀξιοί... (= THEODORET. *Gr. aff. cur.* II 88. Cyrill. *c. Iulian.* 8, 283 Aubert = PG 76, 936 A).

1 ἀξ. εἶναι Cyr. 2 Δί' ὃν : Δία Theod., Cyr. 3 καὶ ὁ Theod.

(g) R? (19 DK, 6 B) CLEM. *strom.* II 24,5 (II, 126 St.) : ἀπίστους εἶναι τινὰς ἐπιστύφων Ἡράκλειτός φησιν «ἀκοῦσαι οὐκ ἐπιστάμενοι οὐδ' εἰπεῖν¹», ὠφελθεῖς δὴ πούθεν παρὰ Σολομώντος «ἐὰν ἀγαπήσης ἀκοῦειν, ἐκδέξῃ, καὶ ἐὰν κλίνῃς τὸ οὖς σου, σοφὸς ἔσῃ» (Sir. 6, 33). (Schl. fr.4)

1 εἰπεῖν < ὠφείλουσιν > West 127.

(h¹) R (73 DK, 94 B) M. Ant. IV 46 post fr. 4 (72) : ...καὶ ὅτι οὐ δεῖ ὥσπερ καθεύδοντας ποιεῖν καὶ λέγειν (καὶ γὰρ καὶ τότε δοκοῦμεν ποιεῖν καὶ λέγειν)... seq. fr. 89 (74) Cf. VI 31.

(h²) R (75 DK, 90 B) VI, 42 : πάντες εἰς ἓν ἀποτέλεσμα συνεργοῦμεν, οἱ μὲν εἰδότης καὶ παρακολουθητικῶς, οἱ δὲ ἀνεπιστάτως, ὥσπερ καὶ τοὺς καθεύδοντας, οἶμαι¹, ὁ Ἡράκλειτος ἐργάτας εἶναι λέγει καὶ συνεργοὺς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων. ἄλλος δὲ κατ' ἄλλο συνεργεῖ... (Schl. 520 = 137)

1 οἶμαι cf. A.S.L. Farquharson 708.

(i¹) R? HIPPOL. *ref.* I, 4,1 (9 Wendl. = *Dox.* 558) αὐτὸν¹ μὲν γὰρ ἔφασκε (sc. Ἡράκλειτος) τὰ πάντα εἰδέναι, τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους οὐδέν.

1 Roeper : αὐτὸν LBO, τὸν T.

(i²) PROCL. in *Tim.* I, 351,5 Diehl : Πλάτων μὲν οὖν τοσαύτη χρῆται ἐν τοῖς λόγοις ἀσφαλείᾳ, οἱ δὲ ἄλλοι οὐχ οὕτως· ἀλλ' Ἡράκλειτος μὲν ἑαυτὸν πάντα εἰδέναι λέγων πάντας τοὺς ἄλλους ἀνεπιστήμονας ποιεῖ... (Schl. 526 = 141)

(i³) DIOG. LAERT. IX 5 : ... τέλειος μέντοι γενόμενος (sc. Ἡράκλειτος) πάντα ἐγνώκεναι.

(k) R? = fr. 23 (f) (112 DK, 107 B) : ... καὶ ποιεῖν κατὰ φύσιν...

(Συνεχίζεται.)

PENOS

Θὰ τὸ φαντάζοσυν ;..

*Μὲ τὸ ἐλάττωμα τοῦ συμβολισμοῦ
στὰ εἰκοσιεφτά μας χρόνια.
24-1-83.*

Στάθηκε ὀρθή, δίπλα στὸν *Παπποῦ* της, ἄγρια,
θυμωμένη ἢ *Στιγμή*, πειστωμένη
ποὺ δὲν εἶχανε δεχτῇ τὴν ἀπλή της ἀνθοδέσμη :
κυκλάμινα μαθιά, δειλιά,
στά χεῖλια τοῦ *Γκρεμοῦ* γι' αὐτοὺς μαζεμμένα...

(«...Δέν ἤθελαν», εἶπαν, τὸ *Ζευγάρι*,
«τῆς *Στιγμῆς* μόνο τὰ δῶρα !..»)

Δίπλα ἢ *Ἀδερφή* της ἢ ἀλλόκοσμη,
ἢ αὐστηρή κι ἀλλοπαρμένη *Πάντα*,
στεκόταν σιωπηλή...
Κι αὐτὴν τὰ δῶρα γύρεψαν, κ' οἱ δύο !
«Πάντα !», φώναξαν.
«Πάντα ἐμεῖς θ' ἀγαπιόμαστε !..»

Μὰ ἢ *Πάντα* δῶρα δὲν ἔχει νὰ χαρίσῃ.
Λίγο *Πάντα* δέ δίνεται -

κι ὅλο, σὲ θνητούς, πῶς νὰ δοθῇ ;
(Κι ἄς ἦταν «καὶ πέρ' ἀπὸ τὸ θάνατο»
καθὼς ἐπέμεναν ἀκόμα ἐκεῖνοι
πῶς «θ' ἀγαπιόντουσαν !..»)

...Κι ὁ *Χρόνος* αὐτοῦ σκεπτικός τοὺς ζύγιαζε...
«Μὰ εἰστε βέθαιοι ;..» ρώτησε μονάχα.
«Τὸ *Γιό* μου τὸν ξέρετε ;
Λεῖπει τώρα..- μὰ θάρθῃ !..
Πάντα ἔρχετ' ἀργά !..»

Τοῦ εἶπαν καὶ πάλι «ναί», πῶς «ἐπιμένουν...»

Τότ' ἔπιασε ἀπὸ μπρός του νὰ σηκώνῃ
ἀπ' τὰ βαριά τὰ κούτσουρα τὰ στοιθαγμένα
γιὰ τὸ *Τζάκι* πούκαιγε τῶν *Ἡμερῶν*...

Σήκωσ' ἓνα ὁ *Γέρος*
καὶ τὸ φόρτωσε στὸν ὤμο *Ἐκείνου*.
Σήκωσ' ἄλλο
καὶ τὸ φόρτωσ' *Ἐκεινῆς*...
Κ' ἐν ἀκόμα *Ἐκείνου*
πιό βαρύ,
κι ἄλλο *Ἐκείνης*...

Κι ἄλλο *Ἐκείνου*,
 ἀκόμα πιό βαρύ·
 κι ἄλλο *Ἐκεινῆς*,
 πιό ἄβολο...

Κι ἄλλο σήκωνε συνέχεια, κι ἄλλο,

κ' ἤρεμα τοὺς τὰ φόρτων' ἕνα-ἕνα :
 κι ἄλλο χρόνο,
 κι ἄλλο, κι ἄλλο...-
 τὰ δέκα τὰ ξεπέρασε, τὰ δεκαπέντε,
 τὰ εἴκοσι καὶ τὰ εἰκοσπέντε,
 κι ἄντεχαν !..

Χαμογελοῦσε πάντα ἡ *Προσβλημένη*...

Κ' ἡ *Ἀδερφή* της ἡ μεγάλη, ἡ σοβαρή,
 μὲ τὰ δάση μαῦρα ἀπὸ χλωροὺς κορμούς
 στῶν ματιῶν της καθεμιὰ τῇ μαύρῃ κόρῃ,
 ρώτησ' αὐτοῦ: « Ἄντέχουν ἀκόμα ;...»
 (Κ' οἱ κορμοὶ δὲν ξεχώριζαν
 στὶς κόρες τῶν ματιῶν της ἄπειροι...)

Στοιθαζ' ὁ *Γέρος* ἀμίλητος... στοίθαζε...

Ἄγάπη μου, θά τὸ φαντάζοσουν ;»
 σκυμμένος σοῦ ψιθύρισα κάτω ἀπ' τὸ βάρος -
 «θά τὸ φαντάζοσουν ;» σ' ἄκουσα σάν ἡχώ μου
 κ' ἐσύ νὰ ψιθυρίζεις, κάτω ἀπ' τὸ βάρος...

Κ' ἡ *Στιγμή* μας ἡ ἄγρια,
 ἡ *Προσβλημένη*,
 βάσταγε ἀκόμα τὰ κυκλάμινα στά χέρια -
 φρέσκ' ἀκόμα!..

Θά τὸ φαντάζοσουν, ἀγάπη μου,
 πὼς φρέσκ' ἀκόμα -
 σά στά χεῖλια ἀκόμα τοῦ *Γκρεμοῦ* μας
 ποὺ τάχε μαζεμμένα ;..
 ...Κι ὁ *Γέρος* στοίθαζ' ἀμίλητος...

Θαβόμασταν κάτω ἀπ' τὸ *Βάρος* — τὸ *Μοναχογιό* του —
 κ' ἐκεῖνα φρέσκ' ἀκόμα τοῦ *Γκρεμοῦ* μας
 στά χέρια της ποὺ τὰ κρατοῦσε ἡ ἄγριεμένη μας
 ἡ *Πρώτη* μας *Στιγμή* ἡ *Πιστή*!..

ΗΡΑΚΛΗΣ ΡΕΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Ὁ μεγάλος γερμανὸς ἑλληνιστὴς

Ἑρβιν Ρόντε

καὶ τὸ Ἑλληνικὸ Μυθιστόρημα

Οἱ οὐσιαστικοὶ ἀναπροσανατολισμοὶ τῆς Ἀρχαιοελληνικῆς Φιλολογίας. Ἀνερεύνηση τῆς συστάσεως καὶ τῶν παθῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Μύθου, ἀπὸ τὸν ἀρχαῖκὸ Ἑρῳικὸ Κόσμο ὡς τὴν ἀποδόμησιν τοῦ Κλασσικοῦ στὸν Ἑλληνισμό.

Μέσα στὴν ἔκρηξιν τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας, καὶ εἰδικώτερα τῆς Ἀρχαιοελληνικῆς, τὸν 19^ο αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖο μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς θεμελιώθηκε κι ἀνδρώθηκε ἡ μὲ τὴ σημερινή ἔννοια ἐπιστήμῃ τῆς Φιλολογίας – καὶ ἀκριβέστερα: ἄλλαξε ἡ βάσις θεωρήσεως τῶν κλασσικῶν κειμένων, κ' ἐν γένει τῆς Ἀρχαιότητος –, ὁ Ρόντε εἶναι ἀναμφισβήτητα καίριος κόμβος καὶ σπουδαῖος φορεὺς ριζικοῦ ἀναπροσανατολισμοῦ τῶν οὐσιαστικώτερων φιλολογικῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῆς πρὸ ἐμπνευσμένης συστηματικῆς ἀνερευνήσεως τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν. Μὲ τὴν τόσο γόνιμῃ ἐκείνῃ διαμάχῃ τοῦ Μπέκ (τοῦ *Βοικχίου* τῶν παλαιότερων μας φιλολόγων) καὶ τοῦ Χέρμανν, περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς Φιλολογίας¹, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἀναθεμελίωσιν τῶν ἐπιμέρους φιλολογικῶν κλάδων ἐπὶ συστηματικοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου², συντελεῖται πλήρης ἀνατροπὴ τοῦ παλαιοῦ περιγραφικοῦ-συσσωρευτικοῦ πλαισίου ἐρεύνης τῆς Ἀρχαιότητος, μὲ παράλληλῃ διεύρυνση, ποιοτικὴ καὶ ποσοτικὴ, τῆς πραγματείας καὶ τῶν ὀριζόντων τῆς νέας ἐπιστήμης, ὀριστικὰ πιά ἀπαλλαγμένης ἀπὸ ἐξαρτήσεις καὶ δεσμευτικὰς θεολογικὰς καταβολὰς πού ἰδιαίτερα τὴν ἐβάρυναν, τὴν ἐστένευαν – ἀποκλείον-τας ὅλως διαφωτιστικώτατες κατευθύνσεις – καὶ κυριώτατα τὴν δογματικοποιού-σαν, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς *καθαρᾶς* καὶ τῆς *πρὸς κέντρα* εὐθείας ἐρεύνης. Ἡ μεταβολὴ αὕτῃ, πού ἀνήκει βέβαια στὸ φλογερὸ πυρῆνα πνευματικῆς τόλμης καὶ ὁρμῆς ἐν γένει τοῦ 19^{ου} αἰῶνος – εὐρύτερα ἄλλωστε ἀνανεωτικοῦ κι ἀναπροσανατολιστι-κοῦ τοῦ ὅλου πνεύματος καὶ βίου τῆς Δύσεως – εἶναι ριζικὴ καὶ ἀσφαλῶς ἡ κρισιμώτερη στὴν ἱστορίᾳ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης.

Στὸ κέντρο αὐτῆς τῆς ἐκρήξεως: ὁ Ρόντε καὶ ὁ Νίτσε. Φιλολογικώτερος, θὰ λέγαμε, ὁ πρῶτος: ποιητικώτερος, καὶ καθαυτὸ ἰδρυτὴς ὅλως νέας στάσεως τῆς συνειδήσεως καὶ θεωρήσεως τοῦ κόσμου, ὁ Νίτσε, ἀλλὰ μὲ τίς ἴδιες θεμελιώδεις ἑλληνικὰς πηγὰς ἀμφοτέρω, χεροπιαστὰ σύμφωνοι στὶς βασικὰς ἐκδοχὰς κι ἀντιμετωπίσεις τῶν πυρηνικῶν γιὰ τὸ ὅλο *δυτικὸ πνεῦμα* καταβολῶν τῶν Ἑλλήνων, κι ὅχι μὲς ἀπὸ πρίσματα καὶ θέσεις στενά πλατωνικὰς ἢ ἀριστοτελικὰς, ὅπως ὡς τότε κυριώτατα οἱ πλείστοι τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας – *βεβαρημένη* κληροδοσία ἐπίσης τῆς ὅλης μεσαιωνικῆς θεολογίας ἀφ' ἐνὸς (θεοκρατικὸς ἀριστοτελισμὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας) καὶ τῆς ἀντιθετικῆς *πλατωνιζούσης* Ἀναγεννήσεως ἀφ' ἑτέρου –, παρὰ μὲ εὐρύτητα καὶ ἀνοίγματα τολμηρὰ ὅσο καὶ οὐ-

1. Βλ. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ τοῦ «Πυρσοῦ», τόμ. ΚΔ', σ. 14-15, ἐν λήμματι *Φιλολογία*, τοῦ λαμπροῦ Ι.Φ. Δημάρατου, καὶ τόμ. ΙΖ', σ. 460-461, ἐν λήμματι *Μπαίκ*, τοῦ ἴδιου. 2. Ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας, μὲ τὸν Μπόπ, καὶ κατόπιν μὲ τὴ σχολὴ τῶν *Νεογραμματικῶν*, τῆς Μυθολογίας, μὲ τὴν *ἱστορικο-συγκριτικὴν* σχολὴν (Κ. Ο. Μύλλερ), τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλολογίας, μὲ τὸν ἴδιον, καὶ τοὺς Κρουαζέ ἀργότερα, τῆς Ἐπιγραφικῆς καὶ τῆς Ἱστορίας, μὲ τὸ Νίμπουργκ, τὸν Κούρτιο, τὸν Μόμμσεν, τὸν Ντρώζεν κ.ἄ. σπουδαίους.

σιαστικώτατα, πρὸς ὅλα τὰ προπλατωνικά-προσωκρατικά νάματα λόγου, καὶ μύθου, *μυστικῶν* ὅσο καὶ ἀπομυστικοποιῶν σοφιστῶν-διαφωτιστῶν (τί ἄλλο ἦταν οἱ σοφιστές;), καὶ τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ, δέκα τοῦλάχιστον αἰῶνων, ὅχι τῶν καθαυτὸ «κλασσικῶν» μόνο ἢ τῶν ἀττικῶν ἀποκλειστικά.

Εἰδικώτερα ὁμῶς γιὰ τὸν Ρόντε, προσδιοριστική στάθηκε ἡ στενότερη φιλική-πνευματική σχέση του μὲ τὸν γενναῖα *ἐνθου* καὶ τρομερὸ ριζοτόμο Νίτσε, μὲ τὸν ὁποῖο σὲ καιριώτατα καὶ κρισιμώτατα συμφωνοῦσε, ὅπως καὶ στὴ μέγιστη σημασία ποῦ ἀπέδιδαν ἀμφότεροι στὴ Μουσική, στὴ Μουσικὴ εὐρύτερα μὰ καὶ εἰδικώτερα στὴν ἀναμφισβήτητα *διονυσιακὴ* μουσικὴ τοῦ Βάγκκερ³: ἀποκορύφωση – καὶ μαζί *ἐκπύρωση* μηδενιστικὴ εἰς τὰ μὴ περαιτέρω (καθὼς ἄλλωστ' ἐδείξε ἡ ἀμέσως ἐπελθοῦσα μουσικὴ *ἐκτροπὴ* πρὸς ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ ὀνομαστῇ *τελικὸ σπάσιμο τοῦ μουσικοῦ μύθου*) – τοῦ Ρομαντισμοῦ, ὅσο καὶ ἡ ἐπαναγωγή σὲ πανάρχαια καταβολικά στοιχεῖα τοῦ πρῶταρχου Διονύσου, ποῦ παράδοξα ὁ 20^{ος} αἰώνας ἐπανακαλεῖ τώρα σὲ νεότροπα τραγικά πλαίσια.

Τὰ δυὸ βασικά ἔργα τοῦ Ρόντε εἶναι: *Τὸ ἑλληνικὸ μυθιστόρημα*⁴ καὶ ἡ *Ψυχὴ*⁵.

Ἐπειδὴ ἐδῶ θ' ἀσχοληθοῦμε μόνο μὲ τὸ πρῶτο – ποῦ καὶ προηγήθηκε ἐκδοτικά 17 χρόνια – χρήσιμο εἶναι νὰ δοθοῦν μερικά στοιχεῖα γιὰ τὴν *Ψυχὴ*.

Ἡ *Ψυχὴ* ἀποτελεῖ μιὰ ἱστορικὴ θεώρηση – μὲ ἰσχυρότατο κριτικὸ πνεῦμα κ' εὐρύτατη χρῆση τῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ μὲ βαθεῖα διεισδυτικότητα ψυχολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ – τῆς λατρείας τῶν ψυχῶν καὶ τῶν περὶ ἀθανασίας δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὅσο κι ἂν φαίνεται, κατ' ἀρχάς, περίεργο, τὸ θέμα τοῦ ἐλάνθανε καὶ ὠρίμαζε στὴ συνειδήσή του ἐν σπέρματι ἐνῶ ἐπεξεργαζόταν τὸ ὑλικὸ τοῦ *Ἑλληνικοῦ μυθιστορήματος* – καὶ τοῦτο συλλαμβάνεται συχνά στὴ χρῆση τῶν ἰδίων ἀρχαίων πηγῶν καὶ στὸν τρόπο τῆς ἀνερευνησέως τους ὅπου κινεῖ ὀραστικά τὸν Ρόντε τὸ ριζικὸ ἐνδιαφέρον του. Μ' ἄλλα λόγια: ἐξιχνιάζοντας μεθοδικά τὴν πορεία τοῦ ἀρχαίου μυθιστορήματος καὶ τὶς συναφεῖς θρησκευτικὲς δοξασίες-προλήψεις, κυνηγοῦσε ὁ σοφὸς μελετητὴς νὰ συλλάβῃ βαθύτερα τὶς θεμελιώδεις δομὲς καὶ ἄξονες τοῦ ὅλου ἀρχαιοελληνικοῦ ψυχισμοῦ, τὶς πιὸ καταβολικὲς ροπὲς τοῦ συστήματος ἐνορμητικῶν ἀντιδράσεων καὶ τῆς συνειδήσεως, τῆς στάσεως τοῦ «ἑλληνικοῦ κυττάρου» στὸν κόσμο, τῶν εὐαισθησιῶν καὶ τῶν ἀρεσκειῶν του, τῶν ἐγγενῶν καὶ τῶν ἀπὸ κοινὲς ἀπώτατες κοιτίδες συγγενῶν-ἐπανεπιδραστικῶν στοιχείων, ποῦ ἐπέφεραν, βαθμιαῖα, τὴν «ἐξαλλοίωση» τοῦ κλασσικοῦ πνεύματος καὶ ἤθων, συνδραμούσης βέβαια καὶ τῆς παντοίας ξενικῆς ἐπεισδύσεως, μὲ τὴν τερατώδη χάρις στὸν Ἀλέξανδρο ἐξάπλωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς τὰ κέντρα τῆς Ἀσίας καὶ τὰ τροπικὰ κράσπεδα τῆς ἀφρικανικῆς διακεκαυμένης, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν φυσικὴ ἐν τέλει ἐξάντληση τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου *ρεύματος*, τοῦ ἐμπνευστικοῦ *εὐκрасιακοῦ* τούτου, ποῦ μὲς σ' ἐλάχιστους συναρπαστικούς αἰῶνες – τοὺς συναρπαστικότερους, πράγματι, τοῦ πάθους τῆς ἀνθρώπινης συνειδήσεως – ἀνθοφόρησε τόσο γόνιμα, τόσο ἰσχυρά δραστικά κ' ἐμφυτευτικά τῶν σπερμάτων του στὸν κόσμον ἐσαεῖ, πέρ' ἀπ' τὴν πρωταρχικὴ θεωρητικὴ του ἰνδοευρωπαϊκὴ μήτρα, τὸν ὅλο ἀρχαιοελληνικὸ πολιτισμὸ πρὸς τὸ *εὐ ζῆν*, τὸ *συμ-*

3. Βλ. σχετικῶς: Ch. Andler, *Nietzsche, sa vie et sa pensée*, vol. II, 2e éd., Paris 1921, σ. 155-168, καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὶς μουσικὲς προτιμήσεις του: σ. 165-166. 4. *Der griechische Roman und seine Vorgänger*, Leipzig 1876. 5. *Psyche - Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, Heidelberg 1899/3.

μέτρως ἐν ταυτῷ καὶ δραστικῶς, τὸ ἀνθρωπίνως δηλαδὴ καὶ ἐλευθέρως ζῆν. Γιατὶ τί ἄλλο εἶναι τάχα ἡ πεμπτουσία ἐκείνη τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ θουκυδίδεια ὑπερφυῆς σύναψις στὸν Ἐπιτάφιο (Β 43) τοῦ Περικλῆ: τὸ εὐδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον κρίναντες! Οἱ Ἕλληνες ὅλοι, μὲ τὸν ὅλο τους ὑπερχιλιετὴ καὶ καταβολικὸ τῆς Δύσεως ὅλης πολιτισμό, αὐτοὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει εἶν' οἱ κρίναντες – ποιοὶ ἄλλοι; – τοῦ κορυφαίου ἀθηναϊκοῦ τούτου συνειδησιακοῦ θεωρήματος τοῦ εὐ ζῆν καὶ τοῦ ἀξίως ζῆν, διὰ στόματος πιστοῦ: τοῦ πιστοτάτου ἱδρυτοῦ τῆς Ἱστορίας αὐτῆς, σάν ἐπιστήμης, καὶ ξυνοῖστορος μαζί ἐμπνευσμένου πρώτου τῆς «συνιστορουμένης ἐν τοῖς πράγμασι» συνειδήσεως, προσωπικῆς καὶ ὁμαδικῆς ὅ,τι δηλαδὴ ἀκριβῶς μᾶς ὁδηγεῖ κατευθεῖαν, κι ἀπὸ κλασσικὸ ἤδη ἀττικὸ δρόμο, πολὺ πρό τοῦ μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τῆς «ἐξαλλοίωσης», στὸ βαθύτερα ζητούμενο τῆς Μυθιστορίας τοῦ Ρόντε.

Ὁ Ρόντε κυνηγοῦσε πράγματι, μὲς ἀπ' τὴ λογία παράδοση, τὴν λαϊκὴ ἑλληνικὴ δημιουργία, ὅπως αὐτὴ ἐκδηλωνόταν, ἢ ἐλάνθανε κ' ἐνέπνεε ποιητικά, στίς προλήψεις, στοὺς περιπλανώμενους κοινούς μύθους, στίς ἐπιμέρους καὶ στίς ἐπικοινωνεῖς λατρευτικὲς συνήθειες, στὸ θρησκός ἐν γένει, εὐρύτερο καὶ ἰδιάζον ἐκασταχοῦ, στὰ πιὸ ἀπηρτισμένα (εἰς ὅλον «θρησκείας» τρόπον τινά) τελετουργικὰ στοιχεῖα, ἢ καὶ στὴ ριζικὰ ἑλληνικὴ ἐκείνη ἀρέσκεια γιὰ περιπλάνηση – φυγὰς θεόθεν καὶ ἄλ' ἢ τ' ης, τοῦ Ἐμπεδοκλῆ⁶, δέν εἶναι ἤδη ἐξ ὑπαρχῆς τοῦ κυττάρου τούτου ὁ Ὀδυσσεὺς αὐτός: πρώτος πλάνης (καὶ βαθιὰ χαιρόμενος τὴν πλάνη του ὅλη) στὸν ἀπέραντο κόσμο; –, τροφὴ ὅλ' αὐτά, πού ἔδινε ἀφειδώλευτα στὴ φαντασία καὶ στὴν ποικιλώτατα προβληματιζόμενη ἀνέκαθεν ἑλληνικὴ συνείδηση τὸ ἀρχαῖο μυθιστόρημα.

Στὸ Ἑλληνικὸ μυθιστόρημα ὁ Ρόντε ἐξετάζει κατεξαντλητικά, κι ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς, τὴ σύσταση, ἀνάπτυξη καὶ διαμόρφωση τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς ἑλληνικῆς πεζογραφίας.

Τὸ πρῶτο του κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο στὴν ἑλληνιστικὴ «προϊστορία» τοῦ εἶδους, καὶ στὴν κατάδειξη τῆς σταδιακῆς «διαλύσεως» τοῦ κλασσικοῦ τρόπου δημιουργίας καὶ τῆς «ἀπελευθερώσεως» ἐν γένει ἀπ' τὰ κλασσικὰ πρότυπα – δηλαδὴ, πιὸ ἀπλά: δείχνει τὴ μεταβολὴ τοῦ μύθου πού συντελέστηκε τότε, καὶ τὶς γενικώτερες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ νέου εἶδους, στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία.

Ἐπειδὴ εἰδικώτερα θ' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ Ἑλληνικοῦ μυθιστορήματος, ἐδῶ δίδονται τ' ἀναλυτικὰ περιεχόμενα τοῦ εἰσαγωγικοῦ του πρώτου κεφαλαίου, πού ἱκανὰ κατατοπίζουν τὸν μελετητὴ μυῶντας τον στὴν ὅλη ἔρευνα καὶ τὸν εὐρύτερο προβληματισμό τοῦ Ρόντε.

Η ΕΡΩΤΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

1. Ἀποδόμηση τοῦ μυθικοῦ τρόπου ἀντιλήψεως τῶν Ἑλλήνων. 2. Ἀτομιστικός χαρακτήρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. 3. Θέση τῶν ποιητῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔναντι τῶν μυθικῶν θεμάτων. 4. Νέα ὕλη τῆς ἀφηγηματικῆς ποιήσεως. Μῦθοι καὶ ἰδίως ἐρωτικοί. 5. Ἐρωτικοὶ θρύλοι ποιητικά ἐπεξεργασμένοι ἀπ' τὸ Στησίχορο, τὸ Σο-

6. Καθαρμοί. (Diels-Kranz, *Fragmente der Vorsokratiker*, 1', I 358 7, ἀπόσπασμα 115.

φοκλή και τόν Εὐριπίδη. 6. Νεώτεροι τραγικοί και *Παντόμιμος*. 7. Ἑρωτικοὶ θρύλοι παραδιδόμενοι ἀπὸ ἱστορικοὺς και *ἀρχαιολόγους*. 8. Φιλοσοφικά συγγράμματα περὶ ἔρωτος κ' ἑρωτικῶν περιπετειῶν. 9. Συνθήκες ζωῆς τῶν ἑλληνίδων κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ. 10. Ἑρωτικὲς ἀφηγήσεις τῶν ποιητῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Προεργασία ἀπὸ τὸ Μίμνερμος και τὸν Ἀντίμαχο. Ἑρωτικοὶ θρύλοι στοὺς : Φιλητᾶ, Ἑρμησιάνακτα, Σιμία τὸ Ρόδιο, Ἀλέξανδρο Αἰτωλὸ, Νικαίνετο, Σωσικράτη, Φανοκλῆ, Καλλίμαχο, Διονύσιο τὸν Κορίνθιο, Εὐφορίωνα, Νίκανδρο, Παρθένιο, Βούτα και Σίμυλο. 11. Ἐδραση τῶν ἑρωτικῶν ποιητῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν προεργασία ἀνάλογων μύθων ἀπ' τὴν Τραγωδίαν. Ἐκρομαντικοποίηση τοῦ ἀρχαίου ἡρωικοῦ κόσμου. Ἐδραση στὶς συλλογὲς τῶν ἱστορικῶν. Ἡ συλλογὴ ἑρωτικῶν θρύλων τοῦ Παρθενίου και οἱ πηγὲς τῆς. 12. Ἡ ἑρωτικὴ ἀφήγηση τῶν ποιητῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὰν πρόδρομος τοῦ ὄψιμου ἑλληνικοῦ ἑρωτικοῦ μυθιστορήματος, ἐν γένει δὲ σὰν συναισθηματικοῦ τύπου ἐκτύλιξη ἑρωτικῶν περιπετειῶν και δὴ σὰν ἔντεχνη ἐξιστόρηση. Ἀνασύστασις τῆς οὐσίας τῆς ἑλληνιστικῆς Ἑρωτικῆς, ἐξ ἀπομιμήσεων τῶν προτύπων τῆς ἀπὸ ρωμαίους και μεταγενέστερους ἑλληνες ποιητῆς. Ὀβίδιος. Νόννος. Μουσαῖος. Ἀπομίμηση τῆς τεχνικῆς τῆς ἑρωτικῆς Ἀφηγηματικῆς ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους μυθιστοριογράφους τῶν Ἑρωτικῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Γιατί νά τὸ κρύβουμε; Τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος *ἔφαγε* τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος. Μέχρι νά γίνη τὸ Ρωμῆικο, τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος κυριαρχοῦσε οἰκονομικά, ἰδεολογικά καὶ πολιτιστικά, ἂν ὄχι καὶ πολιτικά, σ' ὁλόκληρο τὸν γεωγραφικὸ χῶρο τοῦ σημερινοῦ κρατιδίου μας καὶ ἐπὶ πλεόν στῇ Β. Ἡπειρο, τὴν περιοχὴ Μοναστηρίου, τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, τὴν Μολδαβία καὶ Βλαχία, τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Ἰωνία ὁλόκληρη καὶ τὴ Σμύρνη, τὴν Καππαδοκία, τὸν Πόντο, τὸν Καύκασο, τὴν Κύπρο, τὴν Αἴγυπτο – χωρὶς ν' ἀναφέρουμε τὴν ἔντονη ἑλληνικὴ παρουσία σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, στὴν Τεργέστη, στὴ Βιέννη, στὴ Ρωσία... Τὸ Εἰκοσιένα καὶ ἡ ἵδρυση τοῦ Ρωμῆικου εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κατήφορου: Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νεοελληνικοῦ Κράτους σύμπας ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν περιοχῶν αὐτῶν ξεριζώθηκε καὶ διαλύθηκε ὀριστικά, τελειωτικά, ὕστερα ἀπὸ συνεχῆ παρουσία 3.000 περίπου ἐτῶν. Διαθέτοντας δικό του Κράτος ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχασε ὅ,τι ὅλοι οἱ ἔχθροί του δὲν μπόρεσαν νά τοῦ ἀφαιρέσουν, ὅταν δὲν ὑπῆρχε καθόλου ἔθνικὸ ἑλληνικὸ Κράτος (Ρωμαιοκρατία, Τουρκοκρατία). Καὶ τὸ σημαντικώτερο: ἔχασε καὶ τὴν ἀκμάζουσα ἐθνικὴ ἰδεολογία του, περιέπεσε σὲ πλήρη πνευματικὴ σύγχυση καὶ παρακμῇ, ἄμβλυσε τὴν αἴσθησή του περὶ ἑλληνικότητος καὶ τελικὰ κατάντησε αὐτὸ πού εἶναι σήμερα: ἄμορφη μάζα μειωμένης ἱστορικῆς συνειδήσεως χωρὶς ὁραματισμὸ τοῦ Μέλλοντος. Αὐτὸς εἶναι ὁ διπλὸς «ἱστορικὸς ἀθλός» τοῦ Ρωμῆικου, εἴτε τὸ παραδεχόμαστε εἴτε ὄχι.

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται τώρα γι' αὐτό. Φρονοῦμε, καὶ τόχουμε ἐπανεπιλημμένα ἐπισημάνει, ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν μπορεῖ νά ὑποβιβασθῇ οὔτε σὲ Κράτος οὔτε σὲ Ἔθνος, εἶναι ἀξία καὶ ἰδέα καθολικοῦ, ὑπερτοπικοῦ καὶ πανανθρώπινου κύρους, καὶ ἐπομένως μικρὴ σημασία ἔχει γι' αὐτὴν ἂν τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος καταβροχθίζῃ τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος – ἢ τανάπαλιν. Ἡ Ἑλλάδα ἡ ἴδια, ἡ μετεωριζόμενη, ἡ ἄπιαστη, ἡ ἀπροσπέλαστη, ἡ ἰδέα – Ἑλλάδα, αὐτὴ δὲν τρώγεται, δὲν φαγώθηκε οὔτε θά φαγώθῃ ποτὲ κι ἀπὸ κανένα, ὅσο ὑπάρχουν ἐλεύθερες καὶ ἀληθινὲς ἀνθρώπινες συνειδήσεις, ὅσο ἡ ἰδέα Ἑλευθερία καὶ ἡ ἰδέα Ἀλήθεια φωλιάζουν στὴν ἀνθρώπινη φύση, ὅσο ἡ τελευταία μετέχει σ' αὐτές. Ἑλλάδα θά ὑπάρχει, θά παραμένῃ ὁλοζώντανη, ὅσο θά ὑπάρχει σκέψη χωρὶς ὄφελος, πράξις χωρὶς σκοπὸ, ἔργο χωρὶς παράδοση, θέλησις χωρὶς ἐξουσία, ἀλήθεια χωρὶς σύνορα, ἐλευθερία χωρὶς ὀρισμὸ. Ἀς μὴν ἀμφιβάλλῃ κανεὶς γι' αὐτό.

Ἀν αὐτὰ συνιστοῦν τὴν αὐλὴ ἰδέαν Ἑλλάδα, αὐτὸ πού δὲν ὑπάρχει στὸ σύγχρονο Ἑλληνισμὸ εἶναι τὸ σίγουρο κοινὸ ἔνστικτο, ἡ ὁμοιόμορφη ἐνεργητικότητα ἀτομικῶν συνειδήσεων, ἡ κάποια κοινότητα φυσικοῦ, χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, ἥθους στὸ νοεῖν καὶ τὸ πράττειν. Θὰ ἦταν σίγουρα μὴ Ἑλληνικὸ νά γίνουμε ὅλοι ἀπλοὶ ὁμοιομορφοὶ φορεῖς καὶ συνεχιστὲς μιᾶς ἱσοπεδωτικῆς παραδόσεως, ἀπόλυτα αἰχμάλωτοι τῆς ἱστορίας, τοῦ παρελθόντος, τοῦ πιὸ μεγαλειώδους ἔστω παρελθόντος. Ἡ παράδοση τελικὰ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλ-

λο ὑπὸ ἐξουσία, καὶ ἡ ἐξουσία δὲν εἶναι ἐλληνικότητα. Ἀλλὰ εἶναι καὶ μὴ ἐλληνικό ἐπίσης αὐτὸ πού συμβαίνει σήμερα μὲ μᾶς, ἡ ἔλλειψη ὁμο-λογίας, ἡ ἀπόλυτη ἐσωτερικὴ διάσπαση, ἡ ἀποκοπὴ ἀπὸ τὸν κοινό, τὸν διάχυτο Λόγο. Αὐτό, τελικά, εἶναι ἀναρχία, καὶ ἡ ἀναρχία δὲν εἶναι ὁμοίως ἐλληνικότητα. Ὅλα, σχεδόν, σὲ μιὰ τέτοια «δύοτητα» παίρνουν τὸ χαρακτηριστὴρα τοῦ παρα-ανθρώπινου, τῆς παρεκκλίσεως ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον, πράγμα πού μεταφράζεται σὲ μιὰ τέτοια ἀπειρομορφία ἥθους καὶ ἐνστικτοῦ, ὥστε ὅλα στὴν πράξη νὰ καταντῶν μιὰ ἀδέξια ἡθοιοῦ. Ναί, ὁ σύγχρονος Ἑλληνισμός, ὁ μετὰ τὸ Εἰκοσιένα, δὲν δοκιμάζεται καὶ ὑποβιβάζεται λόγῳ ἀποκοπῆς τοῦ ἀπὸ τὴν παράδοση, ἀλλὰ ἀκριβῶς γιατί ἔχασε τὴν αἴσθηση τῆς ἰσορροπίας, τῆ φυσικότητα τοῦ ἥθους καὶ τὴν ἱκανότητα ἐναρμονίσεως τοῦ ἀτομικοῦ στοιχείου μὲ τὸ ὁμαδικό. Τὸ πρῶτο, ὅπου ὑπάρχει, ἐξαλείφει ὁλοκληρωτικὰ τὸ δεύτερο, διαστρέφεται ἀπὸ πρόσωπο σὲ ἀτομικισμό. Καὶ τὸ δεύτερο, ὅσάκις ἐμφανίζεται, καταστρέφει ριζικὰ τὸ πρῶτο, αὐτοδιαστρεβλώνεται ἀπὸ ὁλότητα σὲ μάζα. Τὸ μέτρο ἐξωθελεῖσθαι ἀπὸ τὸν τόπο πού λατρεύτηκε σὰν ἀξία καὶ ἀρετή.

Γενικὴ λοίμωξη τοῦ ἐθνικοῦ ἐλληνικοῦ σώματος ἀπὸ τὸ βακτηρίδιο τῆς ἐξουσιαστικότητας εἶναι, λοιπόν, ἡ αἰτία τῆς συμπτωματολογίας τοῦ παρακμιακοῦ Ἑλληνισμοῦ μας; Ἄν ἡ διάγνωση ἐξουσία - ἀναρχία (τὰ δύο αὐτὰ ἐναντία εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση ταυτά, ὅπως κατ' ἐπανάληψη ὁ Δαυλὸς ἔχει ἀποδείξει) ἀνταποκρίνεται στὰ νεοελληνικά πράγματα, τὸ γινάντιο χάσμα μετὰ τῆς αὐλῆς ιδέας - Ἑλλάδας καὶ τοῦ ἐνυλίου Ἑλληνισμοῦ εἶναι φαινομενικὸ καὶ πρόσκαιρο. Τοῦτο δὲν εἶναι αἰσιόδοξη ἄποψη, ἀλλὰ πρόγνωση μιᾶς ἀρρώστιας πού δὲν εἶναι

ἐλληνογενής. Ἡ ἐξουσιαστικότητα, τὸ πνεῦμα τῆς ἄλογης δυνάμεως, ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς, τοῦ δόγματος, τοῦ οἰκονομισμοῦ καὶ τῆς ἐπιβολῆς, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ σύστοιχο πνεῦμα τοῦ φόβου, τῆς ἀνελευθερίας, τοῦ μαζισμοῦ καὶ τῆς ἀναλήθειας, ἀποτελεῖ ἐπιδημία, λοιμὸ, πού ἐνδημεῖ κάπου καὶ ξεχύθηκε ἀπὸ κεῖ γιὰ νὰ μολύνῃ ὅλο τὸν κόσμον, ἀπαράλλαχτα ὅπως παλιότερα ἡ χολέρα καὶ ἡ πανοῦκλα ξεχύνονταν κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὶς μόνιμες γεωγραφικὲς κοιτίδες τους γιὰ νὰ θερίσουν χιλιάδες ζωές, ὥστόσο ἡ θανατηφόρα δράση τους κοπάσῃ. Ὅχι, ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἡ κοιτίδα τῆς ἐξουσιαστικῆς χολέρας. Προσβάλλεται, ναί, ἀπὸ τὸν λοιμὸ, ἀποδεκατίζονται ἀπ' αὐτὸν χιλιάδες ἐλληνικὲς συνειδήσεις, ἀλλὰ κάποτε ἡ ἔξαρση τῆς ὁμαδικῆς ἀρρώστιας τελειώνει. Στὰ βουνὰ καὶ τὰ σπήλαια τῆς ἀπομονώσεως, ὅπου οἱ πιὸ ἀνθεκτικὲς φύσεις καταφεύγουν, ἐπιβιώνει ὑγιὲς τὸ ζωτικὸ καὶ γονιμοποιὸ σπέρμα, γιὰ νὰ ξανακατεβῇ στὶς ἐρημωμένες πόλεις καὶ περιοχὲς μόλις ἡ πνευματοθόρος καὶ ψυχοθόρος μπόρα περάσῃ καὶ γιὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ πάλι τὴν παλιὰ ἀρμονία τῆς ζωῆς.

Ἡ ἐπιδημία τῆς ἐξουσιαστικότητας θὰ ἐκφυλισθῇ καὶ θὰ κοπάσῃ, γιατί δὲν ἀποτελεῖ ἐνδημικὴ ἐλληνικὴ - οὔτε ἀνθρώπινη - ἀρρώστια, εἶναι σύμπτωμα τῆς ἱστορικῆς συγκυρίας.

Ἀν ἐλληνικὸ σημαίνει οἰκουμενικό, ἡ παραπάνω πρόγνωση δὲν πρέπει νὰ ἐντοπίζεται κατ' ἀνάγκην στὸ ἐλληνικό ἔθνος. Ἄν στὸ γεωγραφικὸ μας χῶρον ἄνθρωποι πού μιλοῦν ἐλληνικά, εἶναι ἔλληνες πολῖτες καὶ γενικά συμπεριλαμβάνονται στὴν ὁλότητα ἐκείνη πού κατὰ τὸν κατεστημένο ὁρισμὸ ἀποτελεῖ τὸν Ἑλληνισμό, μποῦν στὴν ἐλευθερωτικὴ καὶ ἐξαληθευτικὴ πρωτοπορία τῆς ἀν-

θρωπότητας, τόσο τὸ καλύτερο. Ἄν τὸ παρακμιακὸ νεοελληνικὸ κρατίδιο ἀποτελέσει κάποτε τὴ γεωγραφικὴ κοιτίδα τῆς Ὑγείας καὶ τὴν ἀφειτηρίαν ἐξαπλώσει ὡς τῆς στῆς γῆς, ἂν ὁ ἐνυλὸς Ἑλληνισμὸς εἶναι ἡ μελλοντικὴ ἐκείνη ποιότητα ποὺ θὰ μεθέξῃ τῆς ιδέας - Ἑλλάδας συμπαρασύροντας καὶ τὴν υπόλοιπὴ ἀνθρωπότητα σὲ ἀνυψωτικὴ τροχιά, τοῦτο, ἐπὶ τέλους, θὰ ἐξιλέωνε ἐμᾶς τοὺς ἔνοχους. Ἀλλὰ ἀληθινὲς κι ἐλεύθερες συνειδήσεις, ἀπαλλαγμένες ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ φόβου, ὑπάρχουν παντοῦ. Ὁ ὅρος Ἑλληνας δὲν ἔχει φυλετικὸ, ἐθνικὸ, πολιτικὸ χαρακτῆρα. Ἑλληνες ἢ «Ἑλληνες», λοιπόν, δὲν ἔχει σημασία, αὐτοὶ θὰ πρωτοπορήσουν. Ὅπως λέει ὁ Νίτσε στὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ ἔργο του, τὴ «Θέληση τῆς Δυνάμεως»:

«Ἐπιστρέφουμε σήμερα ὅλοι ἐκεῖ (στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες), σ' αὐτὲς τὶς θεμελιώδεις ἐρμηνεῖες τοῦ σύμπαντος ποὺ ἐπινόησε ἡ ἑλληνικὴ σκέψη μέσῳ τοῦ Ἀναξίμανδρου, τοῦ Ἡράκλειτου, τοῦ Παρμενίδου, τοῦ Ἐμπεδοκλῆ, τοῦ Δημόκριτου καὶ τοῦ Ἀναξαγόρα. Ἀπὸ μέρα σὲ μέρα γινόμαστε περισσότερο Ἑλληνες, πρῶτα ἀσφαλῶς στὶς ἀντιλήψεις μας καὶ τὴν ἀξιολογία μας, σὰν νὰ εἴμαστε ἀκριβῶς ἑλληνίζοντα φαντάσματα. Ἀλλὰ ἄς ἐλπίζουμε, ὅτι κάποτε θὰ γίνουμε φυσιολογικά Ἑλληνες! Εἶναι αὐτό, καὶ πάντοτε θὰ εἶναι αὐτό, ποὺ περιμένω ἀπὸ τὸν Γερμανισμό».

Καὶ ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό καὶ ἀπὸ ὁλόκληρῃ τὴν ἀνθρωπότητα — προσθέτω ἐγώ.

Μετέωρος

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ διωγμός τοῦ 379

Διὰ πυρός, ὁ κραταῖος Θεοδόσιος καὶ σιδήρου
ἐπέβαλε τῆς ἀγάπης τὴ θρησκεία ἕως Ἡπείρου
κι ἔκλεισε τῆς Δωδώνης τὸ ἀρχαῖο Ἱερὸ
(σημεῖο τῶν καιρῶν ἐνδεικτικόν).
Ὁ θεοσεβὴς μὲ μύριες τόσες δυσκολίες
εὐνούχισε ἀθλητὲς κι ἀκαδημίες.

Ὅμως δὲ δάμασε τὸ φρόνημα τῶν Ἑθνικῶν
καὶ προπαντὸς τῶν ποιητῶν.
Κι' ἀπόδειξε ἐμεῖς οἱ λίγοι φίλοι
ποὺ κρυφὰ στὸ νεκρὸ ἀδερφὸ μας καίμε τὸ καντήλι
—ὄχι τῆς χριστιανικῆς πρόληψης καὶ πλάνης—
παρὰ τῆς πίστεως μας, πῶς, πνεῦμα ἐλεύθερο, ποτὲ δὲ θὰ πεθάνει.

ΦΑΙΔΩΝΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ

Ἑλλάνθη

Κάθε πού προβάλλεις
τούς μανδύες τῆς ἱστορίας σου
σ' ἀέναο μουσικὸ κυμάτισμα,
κάθε πού ὁ καθαρὸς λόγος
κρατάει τὸ ρυθμὸ τῆς παλαιότητας μόνος,
διευθύνεις ἀρνητικὰ τὸν ἑαυτὸ σου.
Κάθε πού προβάλλεις, δακρυσμένε,
τούς μανδύες τῆς ἱστορίας σου,
ἐπαναλαμβάνεις τὸ λάθος.
Μάρτυράς μου ἡ θάλασσα
πὼς αὐτὰ σοῦ εἶπα κι' ὄχι ἄλλα.

Φτιάξε πρῶτα τὴ δική σου καταιγίδα,
πού θὰ καθαρίσει τὴν αὐλὴ
καὶ τὴν ψυχὴ τῆς χώρας σου.
Ὑστερα μὲ φρόνηση νὰ πλέξεις τὸ νῆμα
γιὰ τὴν ἀναρρίχηση.
Τὰ πάνω νὰ παίρνεις, ἄρχισε.
Τὰ συννεφένια κλαδιὰ μὲ τὶς ἀέρινες φλέβες
νὰ κατεβάσεις κάτω, δακρυσμένε,
νὰ τὶς ταιριάσεις στὸ μπόι σου.
Τὴ ροδαυγὴ νὰ φυτέψεις
ἀνάμεσα στὴν κοιλιά καὶ τὸ στήθος σου,
γιὰ νὰ γίνεις αὐτόφωτος.
Τὸν καθαρὸ τὸν λόγὸ νὰ φιλᾷς στὸ στόμα,
γιὰ νὰ γίνῃ σφυγμὸς
στὸ σῶμα ὅλου τοῦ κόσμου.
Τὶς κόρες τῶν ματιῶν σου
νὰ στείλεις στὸν Πορτοκαλόχροο,
τὸν Ἑλληνικόν.

Πὼς αὐτὰ σοῦ εἶπα κι' ὄχι ἄλλα,
μάρτυράς μου ἡ καρδιά
τῆς ἀγαπημένης καταιγίδας
πού ἔρχεται...

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

‘Ο ‘Αγώνας πρέπει νά συνεχισθεῖ

‘Ο αγώνας τοῦ 1821 στέκεται σάν ἓνα ἀπό τὰ πιό σημαντικά γεγονότα τῆς νεώτερης Παγκόσμιας Ἱστορίας.

Γιατί αὐτός ὁ ξεσηκωμός κατὰ τῆς βάρβαρης ὑποδούλωσης καὶ μεταχείρισης τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς πνευματικῆς τους προσφοράς ὑπῆρξε κάτι τὸ ἀδιανόητο γιὰ τοὺς δογματικούς ἐξουσιαστές.

Τὸ ξεθεμέλιωμα καὶ τὸ θάψιμο τοῦ ἑλληνικοῦ οἰκουμενικοῦ πνεύματος εἶχε κρατήσει 2000 χρόνια, κι’ ἄς πάψουμε νὰ μιλάμε μόνο γιὰ τὰ τετρακόσια χρόνια τῆς Τουρκιάς.

Ἔτσι ἡ λάμψη ἐτούτης μέσα στὶς στάχτες τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔγινε ἐκπληξη γιὰ τοὺς ὕβριστές, καὶ γιὰ τοῦτο πίστεψαν, ὅτι «ξεσηκώθηκαν οἱ Ρωμιοί», ὅχι οἱ Ἕλληνες. Εἶχαν κάνει τὸ πᾶν, οἱ σκοταδιστές, γιὰ νὰ σθῆσουν τὴν ἑλληνικὴ ταυτότητα· μὰ αὐτὴ κάπου τρεμόπαιζε, καὶ γι’ αὐτὸ ξεπήδησε.

*«Μέ φωνή πού καταπείθει
Προχωρῶντας ὀμιλεῖς.
Σήμερα, ἄπιστοι, ἐγεννήθη
Ναί! τοῦ Κόσμου ὁ λυτρωτής.»*

Τὸ δρόμο τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρώπων τὸν δείχνουν πάντα οἱ λίγοι καὶ πολλές φορές ὁ ἕνας, ὁ ἐμπνευσμένος, ὁ ἥρωας, ὅπως ἡ ἀρχαιοτητα μᾶς τὸν παρουσίασε.

Κι’ ἦταν ἐπόμενο ἐδῶ νὰ σπιθίσει τὸ φῶς. Τὸ φῶς τοῦ οἰκουμενικοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος, πού ἄλλοτε εἶχε διαλύσει τὸ ἔρεθος τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτριώσεως μέσα στὰ *παρά φύσιν* κατεστημένα, ὅταν οἱ ἄνθρωποι διδάχτηκαν, ἀπ’ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, τὸν μοναδικὸ δρόμο πού ἡ φύση ἔδειχνε στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ.

Γιαυτὸ ὁ ἑλληνικὸς χώρος καὶ ὁ Ἕλληνας ἄνθρωπος, γέννημα κι’ ἀνάθρεμμα κι’ οἱ δύο τῆς φύσης, ὑπῆρξαν ἀρρηκτα συνδεδεμένοι μὲ τὸν λειτουργικὰ ἀπροσδιόριστο ὁμῶς λῶρο, καὶ γιὰ τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε μοναδικό. Αὐτὴ ἡ πλαστοουργὸς σχέση ἔγινε γλῶσσα, θε-

σμός, δίκη, αἰδῶς, νέμεση. Ἐγινε μετόπες καὶ αἰετώματα ναῶν, ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, ζωγραφικὴ, ἄγαλμα, ἐκφραση. Ἐγινε κοῦροι, κόρες, ἀθλητές, ἥρωες. Ἐγινε ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, ἀνακαλύψεις ἐπιστημονικῆς, αἰσθητικῆς, φιλοσοφικῆς, κοσμογονικῆς. Ἐγινε τέλος ὁδὸς ἐξανθρωπισμοῦ.

Τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἐλευθερωτικὸ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ὑπόδουλο σὲ κανένα κατακτητὴ. Οἱ ἐχθροὶ του, ἀνεξάρτητα ἂν μιλοῦσαν λατινικά, ἑλληνικά, φράγκικα ἢ τούρκικα, ἀνεξάρτητα ἂν πίστευαν στὸν Ἀλλάχ ἢ στὸ Θεὸ τῶν Χριστιανῶν, ρίχτηκαν νὰ τὸ ἐξαφανίσουν χτυπώντας τὸν φορέα καὶ τὰ δημιουργήματα, μόλις οἱ τελευταῖοι, κακέκτυποι ἔστω, ὑπερασπιστές του ἔπесαν στὸ πεδίο τῆς Πύδνας τὸ 168 π.Χ. Χάριν μνήμης καὶ γιὰ νὰ πάψουν νὰ λένε οἱ *γραικύλοι* ὅτι ἡ Ρώμη σεβάστηκε καὶ ὑπετάγη στὸ Ἑλληνικὸ Πνεῦμα καὶ ἄλλα τέτοια «λικινιστικά τῶν γοφῶν», σᾶς ὑπενθυμίζω, σὲ σᾶς πού πιστεῦετε ὅτι εἴστε Ἕλληνες καὶ ὅχι Ρωμιοί, ὅτι οἱ Ρωμ(α)ῖοι καὶ ὁ ὑπατος Αἰμίλιος Παῦλος τὸ 168 π.Χ. κατέστρεψαν ἐκ βάθρων 70 πόλεις τῆς Ἡπείρου καὶ ἀκόμη τὸ Δωδωναῖο Μαντεῖο. Τὸ ἐρώτημα εἶναι γιὰ τὸ Μαντεῖο; Καὶ ἡ περίπτωσή αὐτὴ τοῦ «Μουσταφᾶ-Παύλου» (τὸ ὄνομα δὲν ἔχει σημασία) δὲν ὑπῆρξε μοναδική. Ἡ μανία καταστροφῆς τῆς ἱστορικῆς μνήμης μετετράπη σὲ καταστροφὴ τῶν δημιουργημάτων καὶ διαρπαγὴ, στρέβλωση ἢ καταστροφὴ κάθε πνευματικοῦ ἔργου.

Τέλος μᾶς ἀνεκήρυξαν «*εἰδωλολάτρες*»! Δοξάστε τους! Αὐτὴ ὅμως ἡ πλαστογράφηση καὶ παραποίηση τῆς ἀλήθειας εἶχε κανένα σκοπὸ; Ἐξυπηρέτησε σχέδια; Θὰ ἀπαντήσω θετικά καὶ στὰ δύο καὶ θὰ προσθέσω, ὅτι καὶ *σήμερα* ἡ *πλαστογράφηση αὐτὴ συνεχίζεται*.

Πράγματι ἡ πλαστογράφηση ἐξυπηρετοῦσε καὶ ἐξυπηρετεῖ αὐτὰ πού λέμε *παρά φύσιν* κατεστημένα.

Ἔτσι ἡ χρονικὴ συρρίκνωση τῆς ἐμφάνισης τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στὸ προσκήνιο τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας καὶ ἡ ὑποβάθμιση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας σὰν προϊόντος τῆς «κοινωνίας(;) ἰνδοευρωπαϊκῆς» κάποιου ἀγνωστο λαοῦ, ποὺ οἱ «σοφοί» τὸν ὀνόμασαν «ἰνδοευρωπαϊκός», δὲν ἐξυπηρέτησαν μόνο τότε ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦν καὶ σήμερα τοὺς δογματικοὺς ἐξουσιαστῆς. Καὶ ὁ συλλογισμὸς τους εἶναι ἀπλός. Μᾶς λέγουν, ὅτι: οἱ προηγθῆντες πολιτισμοί, ἀκριβῶς διότι προηγήθηκαν, εἶναι οἱ μόνοι ποὺ ἐρμηνεύουν «ἱστορικά» τὴν ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν». Δηλαδή: ἡ φυσικὴ πορεία τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τοὺς καταστροφεῖς τῆς ἱστορικῆς μνήμης, ἀπέδειξε, ὅτι οἱ ἐξουσιαστῆς εἶναι προϊόντα «θεϊκῆς ἐντολῆς». Ἡ ἐλληνικὴ θέση τῶν κλασσικῶν χρόνων, γιὰ νὰ μὴν ἀναφερθῶ στοὺς «ἡρωϊκοὺς χρόνους» — ποὺ πᾶμε χιλιετηρίδες πίσω — συμπεκνωμένη θὰ μπορούσε νὰ ἐκφραστεῖ μὲ τὸ τοῦ Δημοκρίτου λέγοντος: «φύσει τὸ ἄρχειν οἰκίον τῷ κρέσσονι», ποὺ σημαίνει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν εἶναι ζῶα, πρέπει νὰ διοικοῦνται ἀπ' τοὺς καλύτερους ὄχι κατὰ τὴν ρωμαλεότητα ἢ τὴν ὕλική ἰσχύ, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμη τοῦ μυαλοῦ. Ἡ ἐλληνικὴ θέση θεωρήθηκε ἀπ' τοὺς κατὰ καιροὺς ἐξουσιαστῆς ὄχι «φυσικὴ». δηλαδή στηριγμένη στὶς ἀποκαλύψεις ποὺ ἡ φύσις κάνει στὸν ἄνθρωπο διὰ τοῦ νοῦ, ἀλλὰ «ὕλιστικὴ», πράγμα ποὺ ὑποβάθμιζε τὴν σημασία τοῦ ὅρου φύσις, ἀπὸ ἐκφραση δυναμικῆς τῆς συμπαντικῆς δημιουργίας σὲ ἐκφραση στατική ἢ, τὸ χειρότερο, τὴν παρουσίαζε μόνο σὰν ὕλη. Αὐτὴ ἡ διαφορά, αὐτὸ τὸ κενό, ποὺ οἱ σοφίζοντες ἀνακάλυψαν μὴ μπορῶντας νὰ ἐννοήσουν τὰ αἷτια τῶν πανάρχαιων κοινωνικῶν δομῶν, τὸ ἐρμήνευσαν (καθὼς τοὺς συνέφερε) σὰν «θεϊκὴ ὑπόδειξη». Καὶ ἔτσι κατασκεύασαν τὴν δική τους «ἀλήθεια», τοὺς δικούς τους θεοὺς (παρερμηνεύοντας ἢ διαστρέφοντας τὴν ἀρχαία ἐννοία Θεός). Καὶ γι' αὐτὴ τὴν κατασκευασμένη ἀλήθεια, ποὺ τὴν εἶπαμε *δόγμα*, σήκωσαν λάθαρα μίσους μετὰ τῶν ἀνθρώπων, θυσίασαν ἀνυπολόγιστης ἀξίας πνευματικὸς θησαυροὺς στὴν μισαλλοδοξία, καί, τέλος τὸ κενὸ τὸ ἔκαναν βάραθρο, ποὺ ἔκτοτε δὲν μποροῦν νὰ τὸ κλείσουν οὔτε τὰ πτώματα τῶν δούλων (παλαιοῦ καὶ νέου τύπου) οὔτε τὰ πτώ-

ματα τῶν πολέμων οὔτε τὸ πτώμα τῆς δουλότης σημερινῆς ἐπιστήμης.

Καὶ οἱ αἰῶνες, ποὺ οἱ ἐξουσιαστῆς (γιὰ τὴν τότε περίοδο οἱ Τοῦρκοι) συνέχιζαν νὰ ροκανίζουν τὰ ὑπολείμματα τῆς ἐλληνικῆς κληρονομιάς περνοῦσαν μέσα σὲ μιὰ ἀπέραντη σιωπή·

*ἄργειε νᾶρθη ἐκεῖνη ἡ μέρα
κι' ἦταν ὅλα σιωπηλά
γιατὶ τᾶσκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.*

Πολλοὶ στάθηκαν στὴν περίοδο αὐτὴ, καὶ προσπάθησαν, στηριγμένοι στὰ φαινόμενα μιᾶς ἀσυνάρτητης καὶ βάνανσης δουλικῆς ζωῆς, νὰ θεμελιώσουν τὰ δικά τους συμπεράσματα, κατὰ πῶς θὰ ἤθελαν νὰ ταιριάξουν ἐκεῖνα τοῦ ξεσήκωμοῦ μὲ ἑτοῦτα τὰ σημερινά. Δικαίωμα τους.

Ἄς μὴ σταθοῦμε ὁμως ἐκεῖ ἀναζητώντας τὸ βαρὺ ἢ ἐλαφρὺ «σαμάρι» τῆς «ἐλευθέρης» ἀνθρωπότητας. Γιατὶ γιὰ νέο «σαμάρι» μιᾶμε, ποὺ φορέσαμε μόλις ἔθνικα λευτερωθήκαμε.

Ἄς δοῦμε κάτι ἄλλο, ποὺ ἐπέζησε παρ' ὅλες τὶς συμφορὲς καὶ τοὺς κατατρεγμούς:

*Ἄ! τὸ φῶς ποὺ σέ στολίζει
σὰν ἡλίου φεγγοβολή
καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει
δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπ' τὴ γῆ.*

*Λάμπριν ἔχει ὅλη φλογώδη
χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός
φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι
κι' ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.*

Αὐτὴ ἡ μνήμη τοῦ παρελθόντος, ποὺ ξυπνοῦσε στὸ Σολωμὸ τὸ μέγα μήνυμα τῆς ἐπαινόδου τοῦ «ἀπολλώνειου λόγου», τοῦ φωτός στὴν ἐλληνίδα γῆ, δὲν ἦταν κάτι τυχαῖο. Αὐτὴ ἡ μνήμη ζοῦσε ἀκόμη στοὺς ἄξεστους βοσκούς. Καὶ θὰ ἀναφέρω ἐδῶ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὴν *Θεόγονία*, στίχ. 26-28, γιὰ τὸ τί μπορούσε νὰ διασωθεῖ ἀπ' τοὺς ἀγροίκους τσοπάνους τῶν ἐλληνικῶν βουνῶν:

*«Κι' οἱ βοσκοί, ποὺ ζοῦν ἔξω στὶς πλαγιὲς
τῶν βουνῶν, χεῖριστα κι' ἀνεξέλεγκτα
πράγματα λέγουν. Σκέτες κοιλιές! Ἔχουν*

*μάθει πολλά ψέμματα νά λέν, πού μοιάζουν
μ' ἀλήθειες. Ἔχουν ὁμῶς μάθει, ἂν ξέρεις
νά ἐπιμένεις καί νά ρωτᾷς, κι' ἀλήθειες ν'
ἀγριοφωνάζουν.»*

Ἐτοῦτη ἡ ἀναφορά στοὺς βοσκούς τῶν ἐλλήνικῶν βουνῶν, καθὼς καί μιὰ μεταγενέστερη τοῦ Πλάτωνα, στὸν *Τίμαιο*, ὅταν μιλάει γιὰ τὴν καταστροφή τῆς Ἀτλαντίδας, δὲν ἔχει τίποτα τὸ ἀδιανόητο. Σκέψου μόνο, πὼς 3.200 χρόνια ἀπὸ σήμερα πρὸς τὰ πίσω (γιὰ νά φτάσουμε, καθὼς θέλουν οἱ συρρικνωτές τῆς ἱστορίας, στὴν Τροία) εἶναι μιὰ ἀπόσταση σημαντική. Ἄν τὴν χωρίζαμε ὁμῶς μὲ γέροντες τῶν 80 ἐτῶν, πού θ' ἄφηναν πίσω τοὺς παιδιά κι ἐγγόνια, τότε θὰ μιλούσαμε γιὰ σαράντα γέροντες σὲ διαδοχικὴ σειρὰ. Δηλαδή: Τίποτα.

Ἄς προσθέσουμε τώρα σ' αὐτὴν, τὴν «ἀγροῖκο μνήμη», τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων ναῶν, τοὺς τάφους, τὰ ἐπιτύμβια, τ' ἀγάλματα, τὶς διάσπαρτες κολῶνες «ἐκ πεντελησίου», πού ἀστραποβολοῦσαν στὸ ἐλληνικὸ φῶς, καί τέλος τὴν «Γνώση». Μιὰ γνώση βέβαια κουρελιασμένη, παρερμηνευμένη, συκοφαντημένη, πού ἄλλοι τὴν ξέθαφταν μέσα ἀπὸ χειρόγραφους κώδικες (ἔτσι, τυχαῖα, διασώθηκε, ἀπὸ τέσσερες Ἑλληνες, ἓνα μικρὸ μέρος ἀπ' τὸ τεράστιο ἔργο τοῦ Πausανία, τὴν *Ἑλλάδος Περιήγησιν*, ἐνῶ τὸ μεγάλο του ἔργο, πού θὰ περιεῖχε κι' αὐτό, κατ' ἀναλογία, φοβερὲς ἀποκαλύψεις, καταστράφηκε: ἀπὸ ποιούς; γιατί;), κι' ἄλλοι πού κατὰ τὸν Ἰσοκράτη, τὸν μεγάλο Ἀττικὸ ρήτορα καί μαθητὴ τοῦ Σωκράτη «μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι καὶ μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι», τὴν ἀνεκάλυπταν «ἐν σπέρματι» σὲ ἔργα μεταγενέστερων μελετητῶν σὲ διάφορες γλῶσσες καί τὴν ξανάφεραν στὸ φῶς.

Γιὰ τοῦτο θεωρῶ, ὅτι στὸ ξεσηκωμὸ τῶν «ραγιαδῶν» Ἑλλήνων ὑπάρχει αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερο στοιχεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πνεύματος.

Ἡ ἐπανάσταση ἡ ἐλληνικὴ μίλησε στοὺς ραγιαδες ὅλης τῆς γῆς: στὴν ἀνθρωπότητα, πού βάδιζε καί βαδίζει στὸ σκοτάδι τοῦ δογματισμοῦ καί τῆς σκλαδιᾶς.

Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ξύπνησε στοὺς Ἑλληνες τῆς εὐρωπαϊκῆς διανόησης, («μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ

τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας») καί ἔγινε λάβαρο φιλελληνισμοῦ, δηλαδή λάβαρο ἀπελευθέρωσης πανανθρώπινης. Καί δὲν ἔχει καμμιὰ σημασία, ἂν σ' αὐτὰ τὰ καλέσματα μαζί μὲ τοὺς ἰδεολόγους «ξένους» ἀγωνιστές ὑπῆρξαν καί οἱ τυχοδιώκτες: σημασία ἔχει, ὅτι ἡ ἀνάσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος θὰ ὀδηγοῦσε στὸ χῶρο τῆς φλογερῆς μάχης καί τὰ βήματα τοῦ Μπάυρον. Καί ὁ Κάλβος θὰ πεῖ:

*Ἴδου ἡ Ἑλλάς σου ἐτοίμασεν
ὄχι τὸν χρυσὸν κύκλον
τὸν τοὺς κροτάφους φλέγοντα
τῶν ἀργῶν βασιλέων
ἢ τῶν τυράννων,*

*ἀλλὰ στέφανον ἕτερον
στολὴν ἐνδοξον. ἐντιμον,
ἀξίαν νοὸς δικαίου,
ἀνδρὸς ἀξίαν γενναίου
φιλελευθέρου.*

Αὐτὸ τὸ οἰκουμενικὸν πνεῦμα «ἐν σπέρματι» ἀκόμη πέρασε μέσα στὴν ξενητεμένη ἐλληνικὴ διανόηση: κι' ἔγινε Κοραΐς: καί ἦρθαν στὸ φῶς, μὲ ἐκδόσεις, πού ὁ ἴδιος φρόντισε, ἔργα τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας τῆς κλασσικῆς περιόδου, Πλούταρχος, Ἀριστοτέλης, Ξενοφῶν κ.ἄ. καί εἶδαν τὸ φῶς τὸ «Πολεμιστήριον σάλπισμα», τὸ «Ὑπόμνημα περὶ τῆς παρουσίας καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι», οἱ «Αὐτοσχέδιοι στοχασμοί» καί τὰ «Ἀτακτα», πού περιέχουν ποικιλώτατη ὕλη γλωσσικὴ, λεξικογραφικὴ, ἠθικὴ, πολιτικὴ, ἀρχαιολογικὴ κ.λ.π. Εἰδικὰ γιὰ τὴ γλῶσσα πίστευε, ὅτι «δὲν πρέπει νά ἐπιστρέψουμε στὴν ἀρχαία, ἀλλὰ ἐπιβαλλόταν ἡ κάθαρση τῆς ὁμιλουμένης μὲ ἅμεσα ἢ ἀναλογικὰ δάνεια ἀπ' τὴν ἀρχαία».

Κι' ἔγινε Ρήγας Φεραῖος, πού ἡ σκέψη του ξάπλωνε σ' ὅλους τοὺς ὑπόδουλους λαοὺς τῆς βαλκανικῆς: καί ἔμοιαζε σάν πνεῦμα ἀριστοτελικὸ αὐτὴ ἡ «Χάρτα τῆς Ἑλλάδος»: «τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος ὥσπερ μεσεύει κατὰ τόπους, οὕτως ἀμφοῖν μετέχει. Καί γὰρ ἐνθυμον καί διανοητικὸν ἔστι δ' ὅπερ ἐλευθερόν τε διατελεῖ καί βέλτιστα πολιτευόμενον καί δυνάμενον ἀρχεῖν πάντων, μὴδς τυγχάνον πολιτείας» (*Πολιτικά*, Η,7).

Καί στὸ χῶρο ὁμῶς τῆς κοιτίδας τοῦ Ἑλλη-

νικοῦ Πνεύματος σημειώθηκαν ἀνάλογες πρὸς τὴν φύση τοῦ ἀγῶνος ἐκδηλώσεις. Ἐτσι οἱ σκλάβοι ἄρχοντες, ἔστω κι' ἂν ἄρκετοῖ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν θλιθερά ἀντίγραφα τῶν πανάρχαιων βασιλέων τῶν πόλεων, ἔγιναν φορεῖς τοῦ πνεύματος τοῦ ξεσηκωμοῦ· καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ξεσηκωμοῦ ἔγινε Σούλι, ἔγινε Μάνη, ἔγινε ἄρνηση πολλὰς φορές, ἀλλὰ καὶ προσφορά στὸν ἀγῶνα τῶν ἀπαραίτητων ὑλικῶν μέσων καὶ αἵματος. Καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ πανάρχαιου ἥρωα μετουσίωσε τοὺς «κλέφτες» τῶν βουνῶν σὲ ἀνδρείους καὶ λεβέντες πολεμιστὲς. Μήπως καὶ ἡ λέξη «λεβέντης» δὲν κλείνει μέσα της ἓνα μέγα μέρος ἀπ' τὴν μορφή τοῦ ἥρωα; Ἡ λέξη αὐτὴ δὲν σημαίνει ἀνδρεῖος καὶ δίκαιος; Καὶ ἂν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι οἱ πολεμάρχοι τοῦ '21 ἦταν ἀγράμματοι, αὐτὸ σημαίνει, ὅτι δὲν ἦσαν σοφοί;

Ἡ σοφία ἐτούτη, ἡ προγονικὴ, ὅσο κι' ἂν τὴν πολεμοῦσαν κλείνοντας τοὺς κρουνοὺς τῆς

παιδείας, περνοῦσε ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ. Ἦταν μνήμη κυτταρική, καὶ σπίζε ἐδῶ κι' ἐκεῖ χωρὶς τελειωμό.

Κι' ἔγινε ἀκόμα πνεῦμα Ὀδυσσέως στὸν πανάρχαιο πόντο, αὐτὸ ποὺ ἄλλοτε λεγόταν ἔμπορος κι' ἄλλοτε κουρσάρος καὶ πολεμιστὴς. Μήπως στὴν Τροία σιτοκάραθα δὲν μετέφεραν καὶ τοὺς πολεμιστὲς Ἀχαιοὺς;

Καὶ τέλος ξύπνησε ὅλες τὶς ψυχὲς ἀδύνατων καὶ δυνατῶν, δειλῶν καὶ ἀνδρείων, προσκυνημένων κι' ἀπροσκύνητων ὁ παιᾶνας τῶν Πινδάρων ποιητῶν, ποὺ ἐπανελάθαν, ἀνάθοντας ξανά τὸν δαυλὸ τῆς Ἱστορίας, τὸ πανάρχαιο σάλπισμα «Ζεὺς, σωτήρ, νίκη».

Ὁ ἀγῶνας ὅμως πρέπει νὰ συνεχιστεῖ.

Τὸ 1821 ὑπῆρξε μόνο μιὰ ἀρχή.

Ἡ ἀνθρωπότης περιμένει ἀπ' τὸ Ἑλληνικὸ Πνεῦμα τὴ δική της ἀπελευθέρωση.

ΛΟΥΛΑ Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

Κατόπιν έορτής

Ὅλα κατόπιν έορτῆς ἔρχονται.
Ἡ σύνεση, ἡ μεταμέλεια, ὁ γυρισμὸς
σὲ ὅ,τι ἀφήσαμε πίσω μας σπαραγμένο.
Σὲ τί ὠφελεῖ τούτη ἡ στόχαση ἀπελπισίας,
ἀφοῦ γύρω μας στέκουν ἐρείπια,
βουθὰ πρόσωπα, χέρια ἀκίνητα,
χειλὴ κλειστά; Σὲ τί ὠφελεῖ,
ὅταν κατόπιν έορτῆς γονατίζουμε στὴ γῆ,
ζητώντας ἔλεος, γιὰ ν' ἀναστήσουμε
ὅσα ἀνεπανόρθωτα καταστρέψαμε;

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ

Πολιτικὲς ὁψεις τοῦ 1821

Μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821 τερματίζεται, ἔστω καὶ προσωρινά, ἡ διάσταση τῶν πολιτικῶν ἀπόψεων τῶν ἡγητόρων τοῦ ὑπόδουλου ἔθνους, ποὺ σημάδεψε τὴν προπαρασκευὴ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ κύριοι πολιτικοὶ προσανατολισμοὶ τῶν Ἑλλήνων πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση:

I. Ἡ ἀντίληψη τῆς ἐθνικῆς ιδέας, ὅπως ἀνδρώθηκε στὴν δίνη τῶν πολιτικῶν ιδεῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ εἶχε σάν ἀπώτερο στόχο τὴν σύσταση ἑνὸς ἀμιγροῦς ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ κράτους βασιζόμενου στὴν ἀναβίωση τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς κληρονομίας. Τὸ κράτος τοῦ ἔθνους ἐπεδίωκε δυναμικὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας μὲ τὸν συντονισμό καὶ τὴν ἀξιοποίηση κυρίως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Δημοκρατικὴ στὸν χαρακτήρα της, ἀπέβλεπε στὴν ἐπανατοποθέτηση τοῦ κλασσικοῦ παρθελθόντος στίς ἐπιταγὲς τῶν συγχρόνων καιρῶν.

II. Ἡ οἰκουμενικὴ ἀντίληψη ποὺ ἐκφράσθηκε μὲ δυὸ ἀντίπαλες πτέρυγες: τὴν πολυεθνικὴ οἰκουμενικὴ ιδέα τοῦ Γένους ποὺ ἀντλοῦσε τὴν δύναμή της, ἔστω κι ἂν ὄχι ἀποκλειστικά, ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ παράδοση, ἐπιδιώκοντας τὴν ἀνάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς βυζαντινῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας χωρὶς ἐπαναστατικὴ πράξη, ἀλλὰ μὲ τὴν βαθμιαία διάβρωση καὶ ὑποκατάσταση τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Συντηρητικὴ στὸν χαρακτήρα της, δὲν ἀπέβλεπε στὴν ἀνανέωση καὶ στὴν ἐπανατοποθέτηση τῶν πολιτιστικῶν βυζαντινῶν παραδόσεων στὸ πνεῦμα τῶν νέων καιρῶν.

Ἡ ἄλλη πτέρυγα τῆς οἰκουμενικῆς ἀντίληψης ἐκφράστηκε πολιτικά μὲ τὴν ὑπερεθνικὴ (ὄχι πολυεθνικὴ) ιδέα τοῦ Ρῆγα, ποὺ, ὅπως καὶ τὸ ιδεῶδες τοῦ ἔθνους, βασίζεται στὰ κλασσικὰ ἰδανικά ὅπως διαμορφώθηκαν ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μερίᾳ ἀναγνωρίζει τὴν ἰσοτιμία ὅλων τῶν ὑπόδουλων ἐ-

θνοτήτων πέρα ἀπὸ κάθε φυλετικὴ, θρησκευτικὴ καὶ γλωσσικὴ διάκριση. Δημοκρατικὴ στὸν χαρακτήρα της, μὲ βαθύ κοινωνικὸ περιεχόμενο, ἡ ἀντίληψη τοῦ Ρῆγα ἀπέβλεπε στὴν ὀλικὴ κατάργηση τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας μὲ ἐπαναστατικὴ πράξη.

Κύριοι φορεῖς τῶν πολιτικῶν αὐτῶν προσανατολισμῶν τῶν Ἑλλήνων πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἦσαν, ἀπὸ τὴν μιὰ μερίᾳ, οἱ Ἕλληνες τῆς Διασπορᾶς ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὸ ιδεῶδες τοῦ κλειστοῦ ἐθνικοῦ κράτους σύμφωνα μὲ τὰ δυτικὰ πρότυπα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μερίᾳ, φορεῖς τῆς οἰκουμενικῆς ιδέας ἦσαν οἱ Φαναριῶτες καὶ τὸ Πατριαρχεῖο παρὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς διαφορισμούς τους. Οἱ Φαναριῶτες προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ ἡγεμονία τους στὰ Βαλκάνια χρησιμοποιοῦντας σάν μέσο τὴν ἐκκλησία, ἐνῶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἐπεδίωκε τὴν ἀνανέωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεμονίας του στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Ὁ Ρῆγας διαφορίζεται ἀπὸ τοὺς δυὸ αὐτοὺς φορεῖς τῆς οἰκουμενικῆς ιδέας κατὰ τὸ μέτρο ποὺ γι' αὐτὸν ἡ κατάλυση τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἀποτελοῦσε τὸν *sine qua non* ὁρο τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἔκρηξη τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης στὴν Βλαχία σημαίνει κοινωνιολογικὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς οἰκουμενικῆς ιδέας, δείχνοντας ὅτι ἡ ἐπανάσταση δὲν ἦταν ἕνας ἀμιγρὸς ἑθνικὸς ἀγώνας ἀλλὰ ἕνα παγχριστιανικὸ κίνημα ὑποτελών, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὑποστηρίχθηκε καὶ ἡ τακτικὴ σημασία τοῦ ἐλιγμοῦ αὐτοῦ γιὰ τὴν καθήλωση τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων μακριὰ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κορμό. Ἡ οἰκουμενικὴ ιδέα ἐγκαταλείφθηκε στίς μετέπειτα φάσεις τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα μὲ τὴν βαθμιαία ἐπιβολὴ τοῦ ἐθνικοῦ ἰδανικοῦ ποὺ συσπείρωσε καὶ ἐνέπνευσε τὸν λαό. Τὸ γεγονός ὅτι ζητήθηκε ἡ βοήθεια τοῦ Πάπα δείχνει μετὰ ἄλλων τὸν διαφορισμὸ τῆς ἐθνικῆς ιδέας ἀπὸ τὸ οἰκουμενικὸ ἰδανικόν. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο ποὺ ἐκ-

φράζει την κατίσχυση της έθνικης ιδέας είναι ή προσπάθεια τών φορέων της ν' αποδεσμεύσουν την έλληνική υπόθεση από την ρωσική πολιτική και ν' αναζητήσουν την υποστήριξη της δυτικής Εύρώπης. Οί φιλελεύθεροι άστικοί κύκλοι της Εύρώπης ενίσχυσαν τελικά την άπελευθερωτική πράξη και κέρδισαν την συμπαράσταση ιδιαίτερα της βρεττανικής κυβέρνησης πού διέβλεπε την στρατηγική άξία της Πελοποννήσου για την προώθηση της μεσογειακής της πολιτικής. Τελικά, ή Εύρώπη προστάτευσε την άπελευθέρωση πού κερδήθη-

κε μέ τούς λαϊκούς άγώνες ώθούμενη από μιá γενική κίνηση συμμετοχής, συμπάθειας και φιλόλογικου ένθουςιασμού.

Ή ήττα στην Ρουμανία σημαίνει τó τέλος της οίκουμενικης ιδέας, ένώ οί νίκες στην Πελοπόννησο έκφράζουν την προσωρινή επιβολή του έθνικου ιδανικού, παρά τó γεγονός ότι οί νίκες αυτές θά καταλήξουν άργότερα σέ οίκουμενικότερους στόχους προβάλλοντας σάν καθήκον την άπελευθέρωση όλοκληρου του άλύτρωτου έλληνισμού.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΟΙΡΑΝΗΣ

1821

*Ήτανε, τάχατες, έθνική ή ταξική;
Μή κι' ήταν άστική, έργατική, άγροτική,
άπόηχος της γαλλικής,
γέννα της πείνας ή της πέννας;
Ήτανε έργο τών κλεφτών, τών κοτζαμπάσηδων,
τών δεσποτάδων, τών καλαμαράδων, τών άρματολών,
στιγμής άνάγκη, αίτημα αιώνων,
ύπουλο τών δυνατών παιγνίδι;...*

*...Ώς για πάρτη μου,
για νά μπορεϊ ό πουτζος μου
έλεύθερα νά παίξει
τρουμπέττες ή τουμπελέκια,*

*μή δαγκώνεσθε, Ραγιάδες σās άφήνω
νά φτιάξετε κράτος κι ιστορία,
βεζύρηδες, σουλτάνους, σερασκέρηδες
ντυμένους φράγκικα.
'Ο Τσουρτζ, ό 'Εκλαμπρότατος ξέρουν καλά.
'Εγώ καθάλα στό μαύρο μου άτι
τρέχω στόν έλαιώνα
θανατερά φιλώντας —μοναχός— τη λευτεριά·
τρουμπέττες ή τουμπελέκια
—χούϊ μου, κυρ-Πάνο—
λεύτερα νά παίζω στους αιώνες.*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ

Τὸ προδομένο Εἰκοσιένα

Τὸ Εἰκοσιένα μᾶς ἔφερε τὴν ἀνεξαρτησία, μᾶς ἄνοιξε τὸ δρόμο γιὰ μιὰ νέα πορεία τοῦ ἑλληνισμοῦ; Σήμερα, ἡμέσα ἀπὸ τὴν προοπτική τοῦ χρόνου ποῦ πέρασε ἀπὸ τότε, ἄρκετοῦ γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουν πολλές πλάνες, νὰ διαλυθοῦν κάμποσες ψευδαισθήσεις, ἕνας ψυχρὸς καὶ ἀπόλυτα βασισμένος στὰ γεγονότα μελετητὴς θάχε νὰ κάνει μερικές διαπιστώσεις, ποῦ πολὺ λίγο θὰ συνιστοῦσαν λόγους γιὰ ἐθνικοὺς πανηγυρισμούς. "Ἄν θελήσουμε νὰ δοῦμε κριτικά καὶ μὲ διάθεση ἀντικειμενικῆς ἐκτίμησης τὰ γεγονότα ποῦ ἐπακολούθησαν τοῦ ἀληθινὰ μεγάλου ἐκείνου γεγονότος γιὰ τὸν ἑλληνισμό, θάχουμε δίκιο νὰ μὴν εἴμαστε καὶ πολὺ εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ὥς τώρα πορεία τοῦ ἔθνους.

Εἶναι δυστυχῶς βεβαιωμένο, πὼς τὸ ἔπος ἐκεῖνο, κορύφωση τῆς μεγαλειώδους προσπάθειας τοῦ ἑλληνισμοῦ γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν ἐθνική του ἀποκατάσταση, συνιστᾷ μιὰ κατάληξη καὶ εἶναι τὸ ἐπιστέγασμα μιᾶς προηγηθείσας πνευματικῆς ἀναγέννησης καὶ σκληρῶν πολεμικῶν ἀναμετρήσεων. "Ὅσο κι ἂν φαίνεται περίεργο, μὲ τὸ '21 δὲν ἄρχισε ἕνας νέος κύκλος ἐξελίξεων, ἀλλὰ ἔκλεισε πρόωρα, βίαια καὶ ἀπὸτομα ὁ ἀρχινισμένος μὲ τὸν ἐθνικὸ ξεσηκωμὸς.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ ἱστορικὸ παράδοξο τοῦ πράγματος, μοναδικοῦ ἴσως στὴν ἱστορία, ἃς ἐρθουμε στὰ ἀνάλογα παραδείγματα ἄλλων ἀνάλογων ἐπαναστατικῶν κινήσεων. Μὲ τὴν ἀμερικάνικη ἐθνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1775 δημιουργήθηκαν οἱ βάσεις γιὰ τὴν γέννηση τοῦ ἀμερικάνικου ἔθνους. Πρὶν καλὰ - καλὰ κοπᾶσουν τὰ τηλεβόλα τοῦ πολέμου ἐκεῖνου, μιὰ πνοὴ ἀναδημιουργίας, ἑξαρσης καὶ γόνιμης προσπάθειας σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς ἔκανε νὰ ἀναδυθεῖ ἡ καινούργια ἐθνικὴ δύναμη, ποῦ μέλλονταν γρήγορα νὰ πάρει τὴ θέση της στὴ χορεία τῶν ἰ-

σχυρῶν κρατῶν τοῦ Κόσμου. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο συνέβη μὲ τὴν γαλλικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1789. Παρ' ὅλο τὸ ἔντονο κοινωνικὸ της περιεχόμενο ὁδήγησε λίγα χρόνια ἀργότερα σὲ μιὰ χωρίς προηγούμενο ἐθνικὴ ἑξαρση καὶ ἀκμὴ τὴν Γαλλία, ποῦ ἡ θέση της καὶ ἡ ἀκτινοβολία της στὴν Εὐρώπη καὶ στὸν κόσμον ὁλόκληρο ἀνέβηκε τότε ὅσο ποτὲ ἄλλοτε. "Ἄς θυμίσουμε, ἰδιαίτερα, πὼς ἡ ναπολεόντεια ἐποποιΐα, μαζὶ μὲ ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἰσχυροποίηση τῆς θέσης τῆς Γαλλίας, ἦταν ἐπακόλουθο τῆς ἐπανάστασης καὶ ὄχι προηγούμενο.

Σ' ἐμᾶς, ἐδῶ, συνέβη, ὅπως κι' ὅλας εἴπαμε, τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο. Ἀντὶ τῆς δικῆς μας ἐπανάστασης τοῦ '21 νὰ ἐπακολουθήσει ἡ ἀναμενόμενη ἀναγέννηση μαζὶ μὲ μιὰ ὁλοκληρώση ἐθνικὴ, κρατικὴ καὶ πολιτιστικὴ, συνέβη τὸ παράξενο, τὸ ἱστορικὰ παράδοξο, νὰ πεθάνουν μαζὶ τῆς καὶ ὅλες οἱ ἐλπίδες καὶ οἱ προσδοκίες γιὰ μιὰν ἀληθινὰ ἐθνικὴ παλιγγενεσία. "Ἐτσι, γίνεται ὁλοφάνερο, πὼς ὅλη ἐκείνη ἡ ἡρωικὴ προσπάθεια, ἡ αἵματηρότερη στὴν ἱστορία μας, ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐθνικῆς ἀνθοφορίας ποῦ προηγήθηκε, χωρίς νὰ γίνεи, ὅπως ὅλοι περίμεναν, τὸ ξεκίνημα γιὰ μιὰν ἄλλη. Ἡ ἐθνικὴ ὁλοκληρώση ἔτσι δέν... ὁλοκληρώθηκε. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἂν καὶ πλήρωσε ἕνα πανάκριβο τίμημα σὲ αἷμα καὶ θυσίες, δὲν χάρηκε ἀγαθὰ ποῦ προσδοκοῦσε δίκαια ν' ἀπολαύσει.

Σήμερα, ἄνετα μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση, ποῦ πνίγηκε στὴ γέννησή της, τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀνεξαρτησία, τ' ἀγαθὰ τῆς εὐνομίας καὶ τῆς χρηστῆς διοίκησης, ποῦ δὲν ἀπόλαυσε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, τοῦ τὰ στέρησαν, κυρίως οἱ ξένοι. Οἱ ἴδιοι, μὲ τὴ στάση τους, εὐθύνονται ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἀπότομη διακοπὴ τὴν ἀνοδικῆς πορείας τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἔντονον ἐπηρεασμὸ τῆς ἐσωτερι-

κῆς του ζωῆς, σὲ βαθμὸ πού νὰ τὴν ἀλλοιώσουν καὶ νὰ τὴν ἀποπροσανατολίσουν ὀλοκληρωτικὰ καὶ τελεσιδικα. Τὸ στραγγάλισμα τῶν ἐθνικῶν πόθων, ἡ κυνική ἀντιμετώπιση τῶν δίκαιων αἰτημάτων μας γιὰ μιὰ ἐδαφικὰ βιώσιμη Ἑλλάδα, μέσα σὲ ὅρια πού θὰ ἐπέτρεπαν μιὰν βέβαιη πρόοδο, ὑπῆρξαν ἐλάχιστα ἀπὸ τὰ δεινὰ πού μᾶς ἐπιφύλαξαν οἱ φίλες ξένες μεγάλες δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, πού, κατ' εὐφημισμὸν, ὀνομάστηκαν Προστάτιδες. Ἡ «προστασία» τους ἦταν ἀρνητική καὶ ἐτεροβαρής. Ἀντὶ ἀπὸ μιὰ τέτοια προστασία νὰ ἀποκομίσουν ὀφέλη καὶ νὰ κερδίσουν οἱ «προστατευόμενοι» Ἕλληνες, βγῆκαν κερδισμένοι μόνο οἱ «προστάτες» τους πού, μὲ μύριους τρόπους, τοὺς ἐπέβαλαν δικές τους λύσεις, ἐνῶ, παράλληλα, τοὺς ἐκμεταλλεύθηκαν μὲ μύριους τρόπους. Ἀπὸ τὴ δική τους «γενναιοδωρία» καὶ «γενναιοψυχία» τὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ κράτος ὑποχρεώθηκε νὰ περιορίσει τὰ ὅριά του στὰ γνωστὰ ἀσφυκτικά σύνορα τῆς Μελοῦνας, πού δὲν τοῦ ἐπέτρεπαν καμμιά πρόοδο, ἀφοῦ ἦταν ὀλοφάνερο, πὼς ἔτσι ἦταν καταδικασμένο σὲ μόνιμη φτώχεια καὶ ὕλικὴ ἀνεπάρκεια.

Ἀλλὰ δὲν τοῦ καθόρισαν οἱ μεγάλοι προστάτες μόνο τὰ σύνορά του. Ἐπέβαλαν·στοὺς κατοίκους του καὶ τὸ δικό τους τρόπο ζωῆς καὶ τὸ δικό τους ἡγεμόνα. Ἀφοῦ δίχασαν πρῶτα τοὺς Ἕλληνες, σκορπίζοντας τοὺς τὴν σύγχυση, κατάφεραν νὰ τοὺς ὠθήσουν νὰ ἐξοντώσουν οἱ ἴδιοι τὸν μόνον αὐθεντικό, ἄξιο καὶ κατάλληλο κυβερνήτη τους, τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς σύγχυσης καὶ τῆς παραποίησης τῶν προθέσεων τοῦ φωτισμένου ἐκείνου πολιτικοῦ, πού φιλοδόξησε νὰ βάλει τὰ θεμέλια τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους σὲ στέρεες βάσεις, πὼς ὄχι μόνο οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες στράφηκαν ἐναντίον του ἀλλὰ καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς καλύτερους. Εἶναι ἀπογοητευτικό, πὼς ἐναντίον του κινήθηκαν ὄχι μόνον οἱ Μανιάτες καὶ Ὑδραῖοι, οἱ Νησιῶτες καὶ οἱ Ναυπλιῶτες ἀλλὰ καὶ ὁ Πολυζωίδης, ὁ Μακρυγιάννης, οἱ Κουντουριώτηδες, οἱ Μαυρομιχαλαῖοι καὶ τόσοι ἄλλοι ἀγωνιστές.

Ὁ ἐρχομὸς τοῦ βασιλιᾶ Ὁθωνα, σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς μαρτυρίες καὶ τὶς πληροφορίες,

ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς ἐπαίσχυντου ὅσο καὶ πολὺ εὐαίσθητου συμβιβασμοῦ. Ὁ ἴδιος ἦταν ἀνίδεος, μίζερος, σχολαστικὸς καὶ μ' εὐφυῖα ἀπελπιστικὰ κυμαινόμενη γύρω ἀπὸ τὸ μέτριο καὶ κάτω ἀπ' αὐτό. Ἦταν ὁμῶς πεισματάρης, φιλόδοξος, ἀφοσιωμένος στοὺς ἐντολές του, πού τοὺς ὑπηρετήσε πιστὰ· καὶ φυσικὰ ἀγαποῦσε τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸν τρόπο του: Ὅπως ἀγαπᾷ ἓνας ἰδιοκτητὴς ἑνὸς πλούσιου κτήματος τὴ γῆ του. Ὁλη ἡ ἱστορία τῆς παραμονῆς του στὴν Ἑλλάδα, πάντα μὲ τὴν συμπαράσταση τῶν Βαυαρῶν ὑπουργῶν ἢ συμβούλων του, τῆς βαυαρικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεις, καὶ μὲ τοὺς πρέσβεις τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας νὰ συνωμοτοῦν, νὰ ἀλληλοὑποβλέπονται καὶ νὰ ἀλληλοὑπονομεύονται, στὰ παρασκήνια, εἶναι γνωστή.

Δὲν εἶναι ἴσως πολὺ γνωστὲς οἱ συνέπειες ὅλων αὐτῶν τῶν πιέσεων καὶ τῶν βιασμῶν στὴν φυσικὴ ἐξέλιξη τοῦ τόπου, πού, αὐθαίρετα καὶ ἄδικα, τὸν ἀπόκοψαν ἀπὸ τὶς ρίζες του, τοὺς δεσμούς του μὲ τὴν παράδοση, τὴν λαϊκὴ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, τὴν γλῶσσα του, τὸν πολιτισμὸ του, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὸν ἐξευρωπαϊσοῦν. Τὸ πόσο πέτυχε, ἀλλὰ καὶ πὼς ἐπιχειρήθηκε αὐτὸ τὸ «φράγκεμα», εἶναι κι' αὐτὸ ἀρκετὰ γνωστὸ. Παρ' ὅλες ὁμοίως τὶς νόθες καὶ τὶς γελοῖες καταστάσεις πού δημιουργήθηκαν, τὶς αὐθαίρετες παραμορφώσεις καὶ διαστρεβλώσεις οἱ συνέπειες ὅλων αὐτῶν τῶν βιασμῶν ἀφησαν βαθειὰ καὶ μόνιμα·τὰ χνάρια τοὺς στοὺς δύστυχεῖς νεοέλληνες. Ὑπῆρξαν, ἄλλωστε, οἱ ἄλυσσιδες, ἀλλὰ καὶ οἱ τροχοπέδες, πού ἔκοψαν τὸ δρόμο γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀληθινὴ πνευματικὴ ἀναγέννηση. Ἀνάμεσά τους, οἱ πιὸ σημαντικές: ἡ κακομοιριά καὶ ὁ φατριασμός, ὁ ραγιαδισμός, ἡ μικροπολιτικὴ, ἡ ἀμάθεια, ὁ μιμητισμὸς τῶν ξένων, ἡ τεμπελιά, ἡ ἀλαζονία, ἡ πατριδοκαπηλία καὶ ὅλες οἱ «ἀρετές» καὶ οἱ ἰδιότητες πού τόσο ἀνάγλυφα ἐπесήμαναν στὰ γραπτά τους τόσο ὁ Ροῖδης, ὅσο καὶ ὁ Παλαμᾶς, ἐκείνες πού μὲ τὸν πιὸ καυστικὸ τρόπο τὶς διακομώδησε ὁ Σουρῆς. Ὁ Ροῖδης ἐπесήμανε ἀλλὰ καὶ καταπολέμησε μὲ ἰδιαίτερο πείσμα τὸν σχολαστικισμὸ καὶ τὸν κομματισμὸ. Ὁ πρῶτος ἦταν τὸ ἐπακόλουθο μιᾶς

στείρας προγονολατρίας, διαστρεβλώσεως του Έλληνικού Πνεύματος, μιᾶς παχυλῆς ἀμάθειας κι' ἐνός στείρου κλασικισμού – παραμορφώσεις καὶ σκόπιμες γελοιοποιήσεις του μεγαλείου τῆς Κλασσικῆς Ἑλλάδας. Ὁ δεῦτερος ἦταν ἡ συνέπεια τῆς μιζέριας καὶ τῆς ἀθλιότητος ποὺ μάστιζε τὴν δημόσια ζωὴ καὶ ἦταν τὸ προϊόν τῆς οικονομικῆς δυσπραγίας καὶ τῆς γενικῆς ἔνδειας, ποὺ σ' αὐτὴν εἶχαν καταδικάσει οἱ ξένες δυνάμεις τὸ ἑλληνικὸ κράτος καὶ τὸν ἑλληνικὸ λαό.

Αλλὰ, γιατί μιὰ τέτοια στενόκαρδη ἀντιμετώπιση τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος ἀπὸ μέρους τῶν Μεγάλων «Προστάτιδων» Δυνάμεων στὴν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση περίοδο; Ἡ ἀπάντηση ἔχει δύο σκέλη. Τὸ ἓνα εἶναι ἡ μυωπικὴ καὶ λαθεμένη τακτικὴ ποὺ ἤθελε τὴν Ἑλλάδα φτωχὴ καὶ ἀδύνατη, γιὰ νὰ τὴν κρατοῦν ἔτσι πιὸ εὐκόλα κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό τους, νὰ ἐπεμβαίνουν κατὰ βούληση στὰ ἑσωτερικὰ της καὶ νὰ τὴν χρησιμοποιοῦν ὡς ὄργανο ἱκανοποίησης τῶν δικῶν τους ἐπεκτατικῶν ἐπιδιώξεων στὴν περιοχὴ τῆς Μεσογείου. Ἔτσι, συχνότατα, παρατηροῦμε ὅτι τὴν μεταχειρίζονται μὲ τὸν πιὸ προσβλητικὸ τρόπο, περιφρονοῦν τὶς θελήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀδιαφοροῦν γιὰ τὶς ἀνάγκες του καὶ παρεμβάλλουν ἀδιάκοπα ἐμπόδια στὶς δίκαιες ἐθνικὲς του διεκδικήσεις. Τὸ χειρότερο ὅμως ἦταν, πῶς μὲ τὴν στάση τους αὐτὴ, τὴν ἔλλειψη κάθε οὐσιαστικῆς βοήθειας, ποὺ τόσο εἶχε ἀνάγκη ἡ ἀφανισμένη ἀπὸ τὶς διώξεις καὶ τὶς καταστροφές τοῦ πολέμου Ἑλλάδα, τ' ἀδιέξοδα ποὺ τῆς προκαλοῦσαν καὶ τὶς τεχνητὲς πολιτικὲς κρίσεις, ἐμπόδιζαν τὴν πορεία πρὸς τὴν πρόοδο. Ὅχι μόνον δὲν συντελοῦσαν στὴν ἐπούλωση τῶν τραυμάτων της, δὲν τὴν βοηθοῦσαν νὰ βρεῖ τὸ δρόμο της, ἀλλὰ μὲ τὴν καταπιεστικὴ καὶ ἐκθιαστικὴ τους πολιτικὴ ὄξυναν ἀκόμα περισσότερο τὶς ἑσωτερικὲς συγκρούσεις καὶ ἀντιθέσεις.

Τὸ ἄλλο σκέλος τῆς ἀπάντησης ἀναφέρεται στὶς ἐντόπιες, τὶς δικές μας ἀμαρτίες. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τῆς μετεπαναστατικῆς Ἑλλάδας κινούμενοι ἀπὸ ἰδιοτέλεια, φιλοδοξία ἢ ἄλλα ταπεινά κίνητρα, σάθηκαν

ἐμπόδιο στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση καὶ τὴν δημιουργία μιᾶς καινούργιας ζωῆς, ποὺ νὰ βασίζεται στὴν ἐλευθερία, τὴν ἀλήθεια, τὸ δίκαιο, τὶς ἀξιοκρατικὲς διαδικασίες, τὴν δίκαιη κατανομή τῶν ἀγαθῶν. Ὅλοι αὐτοί, μὲ τὴν δουλικότητα καὶ τὴν καιροσκοπικὴ τους διάθεση, ἀγκάλιασαν τοὺς ξένους. Τὸν Ὅθωνα, τοὺς Βαυαροὺς καὶ τοὺς δεσποτικούς, συμβούλους τους, ποὺ τοὺς κατεῦθναν. Γρήγορα σχημάτισαν μιὰ νέα ἀνάξια ἰθύνουσα τάξη, ποὺ ὄχι μόνον δουλικά περιέβαλε τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ συνεργάστηκε στενά μαζί τους. Ἄμεσος στόχος τους, ἦταν νὰ καταπνιγοῦν οἱ δίκαιες διεκδικήσεις τῶν ἀγωνιστῶν, νὰ ἐξοντωθοῦν καὶ νὰ ἀχρηστευθοῦν ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τους. Μεθοδικά, ἀδίστακτα καταπολέμησαν τὶς ἀρχές τῆς Ἐπανάστασης καὶ ἐπέβαλαν ἓνα δεσποτικὸ καὶ ἀνελεύθερο καθεστῶς, βασισμένο στὴν καταπίεση καὶ τὴν δικὴ τους ἐπικράτηση.

Ὅσοι δὲν ὑποτάχθηκαν στὶς κλίκες καὶ τὶς μεγάλες οἰκογένειες, τοὺς λογῆς - λογῆς πολιτὴς καὶ ἰσχυροὺς ἐλέφ τῆς ξένης εὐνοίας καὶ τῶν ξένων πρέσβων, ποὺ σιγοντάριζαν τὶς συνωμοσίες τους καὶ τοὺς βοηθοῦσαν στὶς πολιτικὲς τους ἱντριγκες, βρέθηκαν στὸ περιθώριο. Ἀνάμεσά τους οἱ περισσότεροι ἦρωες τῆς ἐπανάστασης, ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης (ποὺ μόλις γλύτωσε τὴν σὲ θάνατο καταδίκη του), ὁ Κανάρης, ὁ Ἀποστόλης, ὁ Νικηταρᾶς, ποὺ πέθαναν στὴν ἔνδεια καὶ τὴν ἀφάνεια.

Στὴν ἴδια θέση, κυριολεκτικὰ ἀβοήθητοι καὶ καταδικασμένοι σὲ θάνατο ἀπὸ φτώχεια καὶ στερήσεις, βρέθηκαν πενήντα χιλιάδες περίπου ἀγωνιστές τοῦ '21. Ὅλοι αὐτοὶ δὲν θέλησαν νὰ συμβιβαστοῦν καὶ νὰ προσκυνήσουν, δὲν θέλησαν νὰ ὑποχωρήσουν, νὰ ζητιανέψουν αὐτὸ ποὺ περισσότερο ἀπ' ὅλους αὐτοὶ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ἀπολαύσουν. Ἀλλὰ δὲν στράφηκαν ἐναντίον τους μόνον οἱ ξένοι. Τοὺς ἀκολούθησαν καὶ οἱ ἄλλοι δουλόφρονες, Ἕλληνες τὸ γένος ἀλλὰ γασμούλοι στὴ ψυχὴ καὶ προσκυνημένοι στὸ πνεῦμα.

Συνέβησαν καὶ πολλὰ ἄλλα. Ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁ ὑπερήφανος καὶ ἄδολος, ὁ ἀπλοϊκὸς ἀλλὰ εὐφυνέστατος, ἔμεινε γιὰ καιρὸ συστημα-

τικά και σκόπιμα απαίδευτος. Ἡ ἀμορφωσιά ἢ δική του ἀλλά, πολύ περισσότερο, ἢ στείρα καὶ χωρὶς πνοὴ ἡμιμάθεια, ὁ σχολαστικισμός, ἡ ψυχρὴ καὶ κακοήθης ἀποξήρανση τῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τοὺς ὑποτιθέμενους δασκάλους του, στάθηκαν μιὰ ἀκόμα ἀπὸ τίς κύριες αἰτίες τῆς παρακμῆς. Ξένα καὶ ἄσχετα μὲ τὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη ἰδεολογικὰ ρεύματα καὶ ἀντιλήψεις ἐπικράτησαν, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν ὀλοκληρωτικὸ ἀποπροσανατολισμὸ καὶ τὸ πνίξιμο κάθε διάθεσης γιὰ πρόοδο. Ὁ ρομαντισμὸς μὲ τὸ νόθο πεσσιμισμό του, ὁ λογικισμὸς μὲ τὸν κρῦο ἀνθελληνικὸ διδαχτισμὸ του, ἔδωσαν τὰ τελικὰ κτυπήματα στὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἰδανικά τοῦ '21. Τὸ χάσμα ἔτσι ἀνάμεσα στὸ λαὸ καὶ τὴν ἀνάξια ἡγεσία του, ποὺ ἔσπευσε νὰ ἀναλάβει μόνη τῆς τὴν διαχείριση τῶν Κοινῶν, ἀποθλέποντας μονόπλευρα τὴν δική της ἀνάδειξη καὶ μονοπώληση τῆς ἐξουσίας, ἐγινε, γρήγορα, βαθὺ καὶ ἀγεφύρωτο.

Μισὸν αἰῶνα μετὰ τὴν «ἀπελευθέρωση» τὸ νέο κατεστημένο πῆρε τὴν τελικὴ του μορφή μὲ τὴν συμπλήρωση καὶ τὴν σύμπραξη διάφορων ξενόφερτων στοιχείων. Ὅλοι αὐτοὶ ἤρθαν τότε στὴν Ἑλλάδα, ὄχι γιὰ νὰ βοηθήσουν στὴν ἀνάπτυξη ἀλλὰ γιὰ ν' ἀπομυζήσουν ἐδῶ ἀκόμα περισσότερα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν «μεγάλων δωρητῶν καὶ εὐεργετῶν» ποὺ, φθάνοντας σὲ βαθιὰ γεράματα καὶ κατατρυχόμενοι ἀπὸ τύψεις, διαπίστωσαν, ξαφνικά, πὼς τ' ἀμύθητα πλούτη τους δὲν μπορούσαν νὰ τὰ πάρουν μαζί τους στὸν ἄλλο κόσμον. Ἡ κατάσταση χειροτέρεψε, ὅταν μερίδιο ἀπὸ τὴν λεία ἀξίωσαν καὶ πῆραν οἱ μεγάλοι ἱεράρχες, κυριολεκτικὰ δεσπότες, ἀδίσταχτοι καὶ ἀπληστοὶ ὅσο καὶ ἀμαθεῖς καὶ βίαιοι... Ὁλὸς ὁ 19ος αἰώνας εἶναι διάστιχος ἀπὸ σκάνδαλα τέτοιων ἱεραρχῶν, ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν, ποὺ διαγωνίζονταν μεταξὺ τους γιὰ προνόμια, ὀφφίτια καὶ πλούσιες μητροπόλεις. Ἡ σιμωνεία ἀνθίζει μαζί μὲ ὅλα τ' ἄλλα γνωστά ἀνομήματα, ποὺ, σ' αὐτά, ἐξακολουθητικά καὶ μὲ ἰδιαίτερη εὐχαρίστηση ἐπιδίδονταν οἱ ἀνώτεροι κληρικοί, οἱ κατ' εὐφημισμὸν πνευματικοὶ ὁδηγητὲς τοῦ ἔθνους καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς θρησκείας.

Κάτω ἀπ' αὐτὲς τίς συσσωρευμένες ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις, τὸ στράγγισμα κάθε πνοῆς καὶ δροσιάς, τὸ φίμωμα κάθε ἐλεύθερου πνεύματος, τὴν καπηλεία καὶ τὴν νοθεΐα, τὴν παραχάραξη καὶ τὴν διαστροφή κάθε ἱεροῦ καὶ ὁσίου, ἐθνικοῦ, πατριωτικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ, τὸν στεῖρὸ καὶ δουλικὸ μιμητισμὸ κάθε ξενόφερτου, τὸ φράγκεμα στὴν ὁψὲς ἀλλὰ καὶ στὴν ψυχὴ, πὼς ἦταν δυνατό νὰ ἐπιζήσῃ τὸ ἥρωϊκὸ καὶ ἀναγεννητικὸ πνεῦμα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21; Πὼς ἦταν δυνατό νὰ ἐπιζήσουν ἡ λεβεντιά καὶ ἡ ὁμορφιά, τὸ ἀδούλωτο τὸ φρόνημα, ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια, ὅταν ἐκεῖνοι ποὺ τάχτηκαν νὰ τὰ διαφυλάξουν ὅλα αὐτά καὶ νὰ τὰ ὑπηρετήσουν βάλθηκαν αὐτοὶ πρῶτοι νὰ τὰ πνίξουν μὲ νύχια καὶ δόντια; Μέσα σὲ τόση πατριδοκαπηλία, βλακεία, ἀμάθεια, σύγχυση καὶ ἀδιαφορία πὼς ἦταν δυνατό νὰ μὴ σβήσῃ ἡ φλόγα τοῦ πνεύματος τῆς θυσίας καὶ τῆς ἀνιδιοτελείας τοῦ '21; Ὅταν ὁ λαός, αὐτὸς ποὺ ξεκίνησε καὶ σήκωσε στοὺς ὤμους του τὸν ἀγῶνα, βρέθηκε στὸ περιθώριο, πὼς ἦταν δυνατό νὰ καρποφορήσῃ κάθε ἀναγεννητικὴ προσπάθεια;

Εἶναι γνωστὸ, ἄλλωστε, ποὺ ὁδήγησε ἡ περηφάνεια καὶ ἡ ἀποκοτιά τους τοὺς παλαιούς ἀγωνιστές. Οἱ περισσότεροὶ σπρώχθηκαν στὴν παρανομία. Ἐγιναν ληστές καὶ φυγόδικοι. Τὸ αἶσχος τοῦ Δήλεσι (1870), ποὺ τόσο ζήμωσε τὴν Ἑλλάδα καὶ ταπείνωσε τὴν Κυβέρνηση καὶ τοὺς Ἕλληνες, δὲν εἶναι ἔργο μόνον τῶν γνωστῶν ληστῶν, ποὺ φέρονται ὡς αὐτουργοὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ὑπαίτιοι εἶναι καὶ αὐτοὶ ποὺ τοὺς ὥθησαν στὴν παρανομία, αὐτοὶ ποὺ τοὺς ἐξέθρεψαν, τοὺς βοήθησαν καὶ τοὺς ἐνθάρρυναν. Ἄλλωστε, τὸ γεγονὸς δὲν εἶναι οὔτε μεμονωμένο οὔτε περιστασιακὸ. Ἦταν κι' αὐτὸ ἓνα σύμπτωμα τῆς γενικῆς σήψης καὶ τῆς παρακμῆς, τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ λαοῦ, ποὺ οἱ ἀνίκανοι καὶ ἀδιάφοροι ἡγέτες του δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ κατανοήσουν τὰ προβλήματα του καὶ νὰ θεραπεύσουν τίς ἀνάγκες του....

Δὲν νομίζω, ὅτι χρειάζονται περισσότερα, γιὰ νὰ στοιχειοθετηθεῖ ἡ διαπίστωση τῆς πορείας πρὸς τὴν παρακμὴ, ποὺ ἀκολούθησε ὁ ἐλεύθερος ἑλληνισμὸς στὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ

τὴν ἴδρυσή τοῦ ἐλληνικοῦ κρατιδίου χρόνια. Οἱ λόγοι, ὅπως δεῖξαμε, εἶναι πολλοί. "Ολοὶ μαζί, σὲ συνδυασμό, ἀλλὰ καὶ ὁ καθένας χωριστὰ κατάφεραν γρήγορα νὰ πνίξουν κάθε ἱκμάδα δροσιᾶς, νὰ φιμώσουν καὶ νὰ καταπνίξουν κάθε ἐλευθερὴ φωνή καὶ νὰ παραδώσουν τόσο τὴν διαχείριση τῶν κοινῶν ὅσο καὶ τὸ μέλλον τοῦ τόπου στοὺς πιὸ ἀκατάλληλους, στοὺς ἀνίκανους καὶ στοὺς οὐτιδανούς. Τὰ ξένα συμφέροντα καὶ οἱ ξένες ἐπιρροές καὶ ἐπεμβάσεις, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, τὸ σύστημα, ἡ δεσποτικὴ καὶ αὐθαίρετὴ Πολιτεία καὶ ἡ ἀδίσταχτὴ ἰθύνουσα τάξη, ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀναχαίτισαν τὴν ἀναμενόμενη πρόοδο. Ὁ ἐλληνισμός, γιὰ δεκαετίες ὁλόκληρες, παραπαίει.

Τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα ἀποτελματώθηκε βούλιαξε στὴ μιζέρια καὶ τὴν μικρότητα, ἀλλοιωμένο ἀπὸ τὸν ἐλληνοδόρο λογιωτατισμὸ καὶ τὴν βυζαντινολογία καὶ δηλητηριασμένο ἀπὸ τὴν ξένὴ διάβρωση. Τίποτα τὸ ὑψηλό, τὸ ἀνώτερο, τὸ πρωτότυπο δὲν γεννήθηκε στὸ χῶρο τῆς νεοελληνικῆς διανόησης, ὅσο τὰ ἡνία τῆς πολιτείας τὰ κρατοῦσαν ἀνάξιοι καὶ ἀνίκανοι κυβερνήτες τοῦ τύπου ἐνός Βούλγαρη ἢ ἐνός Κωλέττη, ἐνῶ ὁ ραγιαδισμὸς καὶ ὁ κομματισμὸς λυμαινόνταν τὸν τόπο. Θάλεγε κανεὶς, πῶς ὅλοι καὶ ὅλα εἶχαν συνωμοτήσει, γιὰ νὰ λησμονηθεῖ ἡ ἐποποιία τοῦ '21, νὰ ἐξοντωθοῦν τὰ ἰδανικά του, νὰ ξεχαστοῦν οἱ Κανάρηδες καὶ οἱ Κολοκοτρώνηδες, οἱ Καραϊσκάκηδες καὶ οἱ Μιαούληδες... Μόλις, στὸ τέλος τοῦ αἰῶνος, ἄρχισε κάτι νὰ σαλεύει, ἓνας ἀνεμὸς ἀλλαγῆς καὶ ἐξυγίανσης.

Ἀλλὰ γρήγορα ἐπακολούθησαν νέες καταστροφές καὶ ὁδύνες. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀνευθυνότητας, τῆς προχειρότητας καὶ τῆς τσαπατσουλιάς ἐπικράτησε καὶ πάλι. Ἡ χρεοκοπία τοῦ ἐλληνικοῦ Κράτους, τὸ 1894, καὶ ὁ ἐπονεϊδιστὸς πόλεμος τοῦ 1897 φάνηκαν, πῶς θὰ ἦταν ὁ ὀριστικὸς τάφος κάθε γνήσιας ἀναγεννητικῆς προσπάθειας. Ἀλλὰ, ὅπως εἶχε προφητεῦσει μὲ τὸ *Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου* καὶ τὴ *Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ* ὁ Παλαμᾶς, δὲν ἦταν. Ἡ ἐλπίδα δὲν χάθηκε. Ἡ Ἑλλάδα, στὸ πείσμα τῶν ἐχθρῶν τῆς, δὲν καταποντίσθηκε τελεσίδικα στὴν ἀφάνεια καὶ τὴν ὑποτελεία. Ὑπῆρχε, ἀκόμα, περηφάνεια, λεβεντιά, ὕψη-

λό φρόνημα, θέληση γιὰ ἀγῶνες καὶ θυσίες. "Ολα αὐτὰ ἔφεραν τὴν ἐπανάσταση στὸ Γουδί, τὸ 1909, τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1940 - 41...

"Ἐγιναν πολλὰ θαυμαστά καὶ ἀξιόλογα στὰ νεώτερα αὐτὰ χρόνια. Εἴχαμε πολλὰ ἀνεβάσματα, πολλές ἐξάρσεις καὶ μεγαλοσύνες. Γενικά, τὰ κέρδη ἦταν πολλὰ, ἀλλὰ ἀναμφίβολα μεγάλες ἦταν καὶ οἱ ζημιές.

Δὲν θὰ ζητήσουμε ἐδῶ εὐθύνες γιὰ τὴν πρωτοφανῆ στὴν τρισημιετῇ ἱστορία τοῦ ἔθνικῆς συρρίκνωσης τοῦ ἐλληνισμοῦ, τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή, τὸ διχασμὸ τοῦ 1917 - 1920, τοὺς ἐμφύλιους πολέμους, τὶς καταστροφές, τὶς ταπεινώσεις, τὶς ὑπαναχωρήσεις τῶν πρόσφατων χρόνων. Τὸ βέβαιο εἶναι, πῶς, σήμερα, δὲν μπορούμε νὰ εἴμαστε περήφανοι γιὰ ὅλα ὅσα ἔγιναν. Τὶς ὑποθήκες τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21 δὲν τὶς κρατήσαμε, μένουμε οὐραγοὶ τῶν Ἑθνῶν.

Τὸ '21 προδόθηκε καὶ συνεχίζεται, ἀκόμα καὶ στίς μέρες μας, ἡ προδοσία τοῦ ἀπὸ πολλοὺς καὶ σὲ πολλὰ. "Ολοὶ βέβαια τὸ γιορτάζουν καὶ τὸ πανηγυρίζουν, ὅλοι ἀναφέρονται σ' αὐτό, μιλάνε γιὰ τὸ ἡρωϊκὸ πνεῦμα του, τὶς θυσίες τῶν ἡρώων του. Πόσοι ὅμως τὸ γνώρισαν σὲ βάθος; Πόσοι τὸ ἔκαναν σκοπὸ καὶ νόημα τῆς ζωῆς τους; Πόσοι φρονηματίστηκαν, παραδειγματίστηκαν ἢ οἰσθηλατήθηκαν ἀπ' αὐτό; Ἐτσι, σήμερα, γιὰ πολλοὺς παραμένει ἓνα γράμμα κενό, ἓνα ἀκόμα ἀδειο καὶ βαρύγδουπο σύνθημα, ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ προσφέρονται στοὺς καιροὺς μας γιὰ ἐκμετάλλευση.

Ἴσως, τὸ μόνο ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε μὲ τὴν φεικτὴν ἐπέτειο, τὴν 162ῃ ἀπὸ τὴν μεγάλη ἐκείνῃ μέρα, εἶναι τοῦτο: Ἀς προσπαθήσουμε, ὅσο γίνεται, ὅσο μπορούμε νὰ δοῦμε τὸ '21 στὶς ἀληθινές του διαστάσεις. Ἀς ἀποφύγουμε τὶς διάφορες ἐνδιάμεσες παρεμβολές, τὶς κατὰ καιροὺς ἰδιοποιήσεις καὶ παρερμηνείες του. Τὸ '21 ἀνήκει σὲ ὅλους, ἐγινε γιὰ ὅλους καὶ ὅλοι πρέπει νά ναι περήφανοι γι' αὐτό. Πέρα καὶ πίσω ἀπὸ τὰ παχειὰ λόγια, τὶς σκοπιμότητες, τὶς πολιτικάντικες προσπάθειες νὰ πάρει ἓνα στενὸ περιεχόμενο, μόνο κοινωνικὸ ἢ μόνο πολιτικὸ, παραμένει ἡ ὑψηλότερη στιγμή τοῦ νεώτερου ἐλληνι-

σμού και είναι ή μεγαλύτερη απόδειξη της δύναμης και της θέλησης του νά συνεχίσει τόν πανάρχαιο δρόμο του και τήν ελεύθερη ζωή του.

Ή μοναδικότητα και ή ιδιοτυπία του εκφράζεται, άκριθώς, με τὸ πνεῦμα τῆς λεβεντιάς, τῆς ἀποκοτιάς· καί τῆς θυσίας, ὅπως τὸ ὑλοποίησαν οἱ γνωστοὶ καὶ ἀνώνυμοι ἀγωνιστές του. Νά, γιατί είναι, σήμερα, τόσο πολύ δύσκολο, τόσο πολύ δυσβάσταχτο νά ἐπωμισθούμε τὸ βάρος του, νά συνειδητοποιήσουμε τὸ χρέος, πού μᾶς ἐπιβάλλει ν' ἀναλάβουμε τὶς εὐθύνες μας ἀπέναντί του. Τὸ '21 δὲν εἶναι φθινὴ δημοκρατία, λόγια τοῦ ἀέρα, εὐκόλη πατριδοκαπηλία. Εἶναι κάτι οὐσιαστικότερο, κάτι περισσότερο, πού ὅταν θελήσουμε νά τὸ ἀναλύσουμε, μόνο συναισθήματα ἐνοχῆς, μικρότητα καὶ ὀδύνη θά μᾶς προκαλέσει.

Καὶ τοῦτο, γιατί τὸ '21 δὲν τὸ ξέχασαν δὲν τὸ διαστρέβλωσαν καὶ δὲν τὸ πρόδωσαν μόνο οἱ γενιές πού πέρασαν καὶ οἱ γνωστοὶ παρά-

γοντες πού ἀναφέραμε, με τὶς ιδιοτέλειες, τοὺς συμβιβασμούς καὶ τὶς μικρότητες τους. "Άσχετα ἂν μᾶς ἀρέσει ἢ ὄχι, ὀφείλουμε νά παραδεχθούμε, πὼς τόχουμε ξεχάσει κι' ἐμεῖς σήμερα. Τόχουμε κάνει σύνθημα πανηγυρικό λόγο, ἀνδριάντα, μνημεῖο, ἔργο τέχνης, ὅ,τι θέλετε· μόνο ὑπόδειγμα καὶ βίωμα δὲν τόχουμε κάνει οὔτε θά τὸ κάνουμε ποτέ. Κι' ὁμως, μόνο αὐτὸ θά μᾶς σώσει καὶ θά μᾶς δικαιώσει. "Όταν βιώσουμε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν οὐσία τοῦ '21, ὅταν παραδειγματισθούμε ἀπὸ τὸ φρόνημα τῶν ἀγωνιστῶν του, τὴν ἀγνότητα καὶ τὸν ἄδολο πατριωτισμό τους, μόνο τότε θά μπορούν καὶ ἐκεῖνοι νά εἶναι περήφανοι γιὰ μᾶς καὶ ὄχι μόνο ἐμεῖς γιὰ κείνους. "Άλλωστε, ἡ δική μας περηφάνεια δὲν ἔχει νόημα, εἶναι κενή, εὐκόλη, ρηχὴ, ὅταν δὲν συνοδεύεται ἀπὸ μιὰν εἰλικρινὴ ἐπιστροφή στοῦ πνεῦμα καὶ τὸ νόημά του, ὅταν δὲν φلυαροῦμε μόνο γιὰ τὸ '21, ἀλλὰ καὶ τὸ ζοῦμε βαθεῖα μέσα μας, κρατώντας τὸ ἔτσι ζωντανὸ καὶ ἀνόθευτο.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΙΤΣΙΡΟΓΛΟΥ

Τό "Όραμα

Κουραστήκαμε μαζί σου.

Ή δικαίωση ἄργεῖ.

Λησμονήθηκε ὁ σκοπός μας.

Άπὸ φίλοι γίναμε ἐχθροί.

Μοναδικό μας ὄραμα,

ἓνα κορμὶ εὐλογημένο·

χωρὶς τὸ χᾶδι τῆς φθορᾶς·

ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους

ξεχασμένο.

Μέσα του θὰ ξαναγεννηθούμε

καὶ στοργικᾶ θὰ κτίσουμε τὴν ὕπαρξή μας.

Μόνες μας θὰ δώσουμε

πορεία στοῦ κορμὶ μας.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΩΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ ἐλληνικότητα τοῦ 1821

Ἡλιοπερίχυτο δράμα μὲ κάθε αὐγὴ μιᾶς - μιᾶς ἡμέρας γιὰ 400 χρόνια ὁ πόθος τῆς λευτεριάς μαγνήτιζε τὶς καρδιές καὶ τοὺς λογισμοὺς τῶν σκλάβων, ὥσπου μὲ τὴν εὐλογημένη κείνη ἀνατολὴ τοῦ 1821 βροντήξαν τὰ σπαθιά στὴν πέτρα τῆς ἀπόφασης. Οἱ *gladii micantes fulserunt*, ἀσίγαστοι κρουνοὶ κυλῆσαν τῆς προσφορᾶς τὰ αἵματα καὶ θέριεψαν τὸ δράμα ποὺ περιντυνόταν εἰκόνα τῆς πραγματικότητας.

Κανένας λυρισμὸς δὲν φτάνει νὰ ἀποδώσει καὶ τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ δύναμη τούτης τῆς μετάστασης ἑνὸς πολύχρονου πόθου σὺ γεγονὸς χειροπιαστὸ καὶ τελούμενο. Οἱ γενιές, ποὺ τὸ ζήσανε, περιβλήθηκαν τόσο μυστηριακὰ γητεμένες τὰ κελευσματά του, ὥστε μὴδὲ οἱ ὁμαδικοὶ θάνατοι, μὴδὲ οἱ ἀνελέητες σφαγές, μὴδὲ οἱ ὀλόπληθοι ξεκληρισμοὶ νὰ μποροῦν νὰ τίς πτοήσουν, ἴσαμε τὴν ὀλοκληρωτικὴ του ἀποκατάσταση σὲ ἐγκόσμιο πρᾶγμένο. Τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἀναστάσιμου τούτου ξημερώματος τόσο εἶχε ἀχνοδιαλύνει καὶ βαρυμένους ἀκόμα πιθανοὺς τοὺς φόβιους δισταγμούς, ὥστε ὅσοι πυρπόλησαν τὸν ἐνθουσιασμό τους στὶς ἡλιάχτιδες προσδοκίες του, ἀντίβαρο καὶ μόνο στὸν ὄρκο τους τὸ θάνατο ζυγίασαν:

Ἐλευθερία ἢ θάνατος!

Μὰ ὡς ἡ λευτεριά, νικώντας καὶ τὸ θάνατο ἀκονισμένη καθὼς πρόβαινε ἀπὸ τὴν ἄρνηση τῆς σκλάβας ζωῆς, γινόταν κόψη τρομερὴ καὶ γνώριμη, σὺναζε δυναμικὰ τὴν ὄψη κι ἄρχιζε τὸ προσμέτρημα, τὸν ἐλεγχό καὶ τὴν κριτικὴ τῶν πρᾶγμένων. Ἀναρίθμητες εἶναι οἱ σελίδες γραμμένες ἀπὸ ἱστορικοὺς, πολιτικούς, ἀπομνημονογράφους κ. ἄλ., ὅπου ἄλλοι ἄλλα γιὰ ἄλλους ὑμνοῦν ἢ λοιδοροῦν, κρίνουν ἢ κατακρίνουν, εὐλογοῦν ἢ καταριοῦνται. Κύρια στηλιτεύουν τοὺς προύχοντες, λαϊκοὺς ἢ θρησκευτικούς. Συχνὰ ὑποστηρίζουν, πὼς ὀρθώθηκαν ἀρνητές τῆς λευτεριάς τοῦ Γένους, σὰ φράγματα ὑπουλά ἀτίθασου ποταμοῦ, γιὰ νὰ μὴν ἀπολέσουν ἀποκτημένα

προνόμια. Ἄλλοι ὑμνοδετοῦν ἄλλοι: Οἱ ἀκτήμονες ραγιάδες, οἱ ψημοζήτες, οἱ δύσμοιροι, αὐτοὶ ἀγκάλιασαν κατὰστηθα τὶς φλόγες τοῦ ξεσηκωμοῦ, μὴδὲ λογαριάζοντας τὶς σάρκες τους ἂν κάψουν. Αὐτοὶ οἱ ἄοπλοι, οἱ ρακένδυτοι, οἱ ἀπειθαρχοί, οἱ πλιατσικολόγοι, οἱ ἀσίγαστοι καὶ ἀνυπάκουοι, οἱ ὅπως - ὅπως συναγμένοι καὶ ἀσυμβίβαστοι, οἱ ὅπως - ὅπως ὀπλισμένοι καὶ ἀκατάβλητοι, αὐτοὺς ἐραστὲς τῆς μέθυσε τὸ ἡδύποτο τῆς λάγνας λευτεριάς δυνατότερα, σὲ αὐτοὺς ἡ λευτεριά χρωστάει τὸν ἀναστημὸ τῆς.

Στὴν Ὑδρα, ἀκόμα ἀμφιγνωμοῦν ἂν ἡ τιμὴ τοῦ πρωτανάμματος τοῦ πύρινου συνθήματος ἀνήκει στὸν ὀλόπυρο Οἰκονόμου ἢ στοὺς μεγαλοκαρaboκὺρηδες νοικοκυραίους, ποὺ ἀδειασαν τὶς ὀλόγιμες στέρνες τους γιὰ τὸν ἄγωνα, ἀπὸ χρυσάφι ποὺ εἶχαν συνάξει σὰν ἀληθινὰ τσακάλια στὸν ἀποκλεισμό τοῦ Νέλσωνα.

Ὅχι· ἐπιμένει στὰ γραμμένα του ὁ πατέρας τοῦ Γένους, ὁ Κοραΐς. Θέλαν κρέμασμα ὅσοι παράσυραν τὸ γένος στὴν ὀλέθρια ἐπανάσταση, καὶ διακινδύνεψε σὺνυχο νὰ ἀφανιστεῖ. Ὅφειλαν νὰ ἀναμένουν ἐξὶ ὡς ὀκτὼ χρόνια ἀργότερα. Καὶ μαζί του συντάσσονται μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ τοὺς δημογέροντες κι αὐτὸς ὁ Καποδίστριας κι αὐτὸς ἀκόμα ὁ Σολωμός, ποὺ δὲν ἀξιώθηκε νὰ κατέθει ἐμπραχτα στὸν ἄγωνα! Τ' ἀπόβραδο, ποὺ ταξιδεύει τὸ φῶς, καθὼς ἀραιώνουν τὰ φιλελεύθερα παιδοφωνάγματα στὶς γειτονιές μας, οἱ μαβιές σκιὲς διαγράφουν ἐρωτηματικὰ τὴ μεσαία Πύλη μὲ κρεμασμένο τὸ Γρηγόριο Ε'. Ὅμως μὲ πολλὲς ἐνοχλητικὲς τίς σκέψεις. Γιατὶ ἐναντιώθηκε στὸ Ρήγα; Γιατὶ ἀφόρισε τὸν Ὑψηλάντη; Πὼς ὀνοματίζει «*πονηρόν καὶ ἀρχέκακον ὄφιν*» τοὺς κήρυκες ἐλευθεροῦ διαλογισμοῦ; Κανένα κείμενο δὲ θὰ ἀπαλείψει ἐκείνη τὴν ἀπάτριδα «*Πατρικὴ διδασκαλία*» τοῦ Ἀθανάσιου Πάριου, ὅπου ἐγγραφα παρότρυνε στὴν ἐθελοδοουλία; Μὰ δὲν ἀντιλογεῖ στὸ Παρίσι τυπωμένη ἡ «*Ἀδελφικὴ διδασκαλία*» τοῦ

Κοραή; Καί πῶς δὲν καταπνίγει κάθε ἀντί-βουλη τῆς ἐπανάστασης συλλογιά ἢ διακήρυξη τῆς «*Ἑλληνικῆς Νομαρχίας*» (διάβαζε «*Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*») τοῦ Ἀνώνυμου ἐκείνου: «...*Ὁ νόμος εἶναι πρόξενος τῆς ἀρετῆς, τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας...*» Ἐδῶ πιά βγαίνει ἰσόθαμη ἡ ἀρετή, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοκρατία! Ὅσοι σκλάβοι δὲ μποροῦσαν νὰ φύγουν στὶς μεγάλες εὐρωπαϊκὲς πρωτεύουσες, κατὰφευγαν στὰ βουνά. Τὸ λόγο σύνθημα τῶν πρώτων ἢ ἡ ὁσμη τῶν τουφεκιῶν ἀπὸ τοὺς δευτέρους πρωτοξύπνησε τὸν μεγάλο πόθο; Ποιοὶ πρωτομήνυσαν φιλελεύθερη τὴν Ἀνοιξη; Ὅλοι γιὰ ὅλους!

Καθὼς ὅλες μας οἱ κοσμοϊστορικές πράξεις, καὶ τὸ 1821 ὑπῆρξε συνισταμένη ὧλων μας τῶν φυλετικῶν στοιχείων, δημιουργημάτων ἐθνικῶ καθαρὰ Ἑλληνικῶ. Γιὰ τὴν τέλεση αὐτῆ τοῦ ἀπίθανου θαύματός του σύνδραμαν καὶ συνυπῆρξαν ἀναγκαστικά, συχνὰ ἀκόμα καὶ συγκρουόμενα, ὅλα τὰ εὐτολμα ἢ ἄτολμα διακριτικά τοῦ χαρακτήρα τοῦ Ἑλλήνα, σὰν ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ σὰν μονάδας ἐθνολογικῆς. Καθένας ἀπὸ τὴ συγκαιρινὴ γενιά τοῦ 1821 κατάθεσε στὸ μεγάλο ἔργο τὸ «καταδύναμι». Τὸ σῶμα ἄλλος, ἄλλος τὸ τραγούδι, τὴν πονηριά καὶ τὴν καπατσοσύνη μερικοί, πολλοὶ τὴν ἐκδηλῆ φοβία τους γιὰ τὰ ἀθέβαια ἀποτελέσματά του μήπως στερήσουν καὶ τὰ βεβαιωμένα ὑπάρχοντα, ἄλλος τὴν ἀπόκοτη φωτιά τῆς ψυχῆς του, ἄλλος τὴν παγεράδα τοῦ λόγιου ὑπολογισμοῦ, ἄλλος τὸ ἄμεσό του δόσιμο, ἄλλος τὴ συντριπτικὴ του μετέπειτα μετάνοια, ἄλλος τὴν ὁμότητά του γιὰ σφαγές κι ἄλλος τὴ χαρακτηριστικὴ εὐγένεια στὸ κάλεσμα γιὰ τὸ διπλωματικὸ τραπέζι τῆς διανομῆς. Τὰ πάντα ἀναγκαῖα καὶ χρειαζόμενα, ὅταν οἱ ἄγῶνες εἶναι ὀλοκληρωτικοί: γιὰ ὅλα καὶ με ὅλα.

Μὲ τίς ἐθνολογικὲς μελέτες διαπιστώνουμε, πῶς οἱ ἐθνικοὶ πυρῆνες ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀμετάβλητα ὀρισμένα στοιχεῖα, ὅχι μόνον ὕλικά καὶ ἐξωτερικῆς ὕψης καὶ παρουσίας (καθὼς ὕψος, κατασκευὴ κορμιοῦ, χρῶμα μαλλιών καὶ ματιῶν) ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Διὸ ἀπὸ τὸ δεύτερο εἶδος περηφανευόμεσθε ὅτι ὅχι μόνον διακριτικά μας ἐσωτερικῆς ἠθικῆς ὕψης παραμένουν, ἀλλὰ τυ-

χαίνουμε οἱ γενήτορες τῆς ἰδεατῆς τους συλλήψης: Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοκρατία.

Ἐμεῖς διεκδικοῦμε τὰ πρωτεῖα στὴν πολιτισματικὴ τράπεζα γιὰ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ διδαχὴ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας. Τούτους τοὺς δυὸ οὐρανούς ἀπὸ ὅπου ἐμπνέονται ὅλα τὰ ἰδεολογικά μας πιά στοχεύματα καὶ ὅλες μας οἱ εὐδαίμονες ἐπιτευξεις.

Ἡ ἴδια πανάρχαια Ὀλύμπια θρησκεία μας διδάσκει τὴν ἐλευθερία, μιὰς καὶ κάθε θεός της, τὴ φυσικὴ ἐντολὴ τῆς ἀδέσμευτης ἐκφρασης τελώντας, χωρὶς περιορισμὸ ἀπὸ τίποτα, κάνει ὅ,τι ἀποφασίσει. Ἀλλὰ καὶ τὴ δημοκρατία διδάσκει, ἀφοῦ κανεὶς θεὸς δὲ φοβάται νὰ ἀποκριθεῖ μὲ παρρησία στὸν ἄλλο, εἴτε λόγου εἴτε παρρησία πράξης, χῶρια ὀρθούμενος ἀπὸ ὅποιαν ἄλλην ἐπήρεια.

Τέτοιος λαὸς ἐμεῖς ἀπεξαρχῆς καὶ μὲ τέτοια γενεσιουργὰ μας διδάγματα τὰ βάζουμε ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ἐνάντια σὲ ὅλους, ἀκόμα καὶ ἐνάντια στὴ σκληρότατη μοίρα, ἂν διακυβεύεται ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοκρατία μας. Ἀπὸ τὰ παλιά μας γραμμένα ἢ Μοῖρα στέκει πάνω καὶ ἀπὸ τὸν πρωτοθεὸ Δία. Καὶ ὅμως οἱ διδάχοι ἡρώες μας, συχνά, ἂν καὶ γνωρίζουν τὴν μοίρα τους, δὲν ὑποτάσσονται στὰ ἀδυσώπητα ταγμένα της, ἀλλὰ τὰ ἀρνιοῦνται καὶ τὴν ἀντιπαλεῦουν. Ἐδῶ συνίσταται ἡ εἰδοποιός μας διαφορὰ ἀπέναντι στὰ ἄλλα ἰσχυρότερα, μὰ ὑποταγμένα στὸ ἀνατολικὸ τους κισμέτ, ἔθνη. Ἐδῶ μετριέται τὸ πάθος μας γιὰ τὴ λευτεριά καὶ τὴ δημοκρατία, ἴσαμε τὴν ἄρνηση κι αὐτῆς τῆς ζωῆς μας: ὥστε σὲ τοῦτο πάνω καὶ γιὰ τοῦτο ἀποδειχτήκαμε οἱ σημαντικότεροι δάσκαλοι-παραδείγματα ὧλων τῶν λαῶν καὶ ὧλων τῶν αἰώνων.

Εἶναι δικός μας ὁ ποιητὴς ποὺ φοβέριζε: «...*Ὅταν ὁ θεὸς στερεῖ τὴ λευτεριά ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, τοῦ ἀφαιρεῖ τὴ μιστὴ ζωὴ του*». Ὅλες μας οἱ ἐποχὲς παραμένουν σύμφωνες σὲ τοῦτο τὸ νόημα: καὶ ἡ πρώτη μας ἔννοια-ἐρμηνεία τῆς λέξης «ἀρετὴ» εἶναι ἡ ἔννοια τῆς πολεμικῆς ἀντρείοσύνης σὰν ἀγωνιστικῆς ἐτοιμότητος ἐνάντια σὲ ὅποιον μᾶς ἐπιβουλεύει τὸ «ἐλεύθερον ἡμᾶρ».

Ὁ Σοφοκλῆς στὴν «Ἀντιγόνη» βάζει στὸ στόμα τῆς Ἰσμήνης τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ὅ,τι σὰν Ἑλληνας πιστεύει: «...*Τὸ νὰ κυνηγᾷς τὰ ἀκα-*

τορθωτα δὲν ἔχει κανένα νόημα». Μὰ τὴν ἴδια στιγμή βάζει τὴν Ἀντιγόνη «ἀμήχανα» νὰ ὀργανώνει. Γιατὶ πολὺ καλὰ, σὰν κάθε Ἑλληνας καὶ στοχαστὴς, γνωρίζει, ὅτι ὅλα τὰ μεγαλουργικά μας πραγμένα ὁ ὀρθολογισμὸς «ἀμήχανα» ἔχει χαρακτηρίσει. Φορτωμένοι σὰν ἄτομα καὶ σὰ λαὸς ὅλα μας τὰ ξέχωρα χαρακτηριστικά μας γνωρίσματα, καὶ τὶς ἀδυναμίες μας ἀκόμα, τοὺς θυμούς, τοὺς ἀγριεμούς καὶ τὶς μιζέριες μας, ὑποθατούμε τὰ ὑπέροχα πεπρωμένα μας, χωρὶς νὰ ἀρνιόμαστε θυσίες καὶ χωρὶς συμβιβασμούς.

Ἀπὸ καιροὺς ἄλλων 1821 ὁ Αἰσχύλος ἔχει συνθέσει τὴν ψυχογραφία μας: Ρωτοῦσε ἡ Ἄτοσσα, μάνη τοῦ Ξέρξη, νὰ μᾶς μάθει: «...Ποιὸς ὁδηγεῖ καὶ διατάζει τὸ στρατό μας;» Καὶ πληροφορεῖται κατάπληκτη: «Οὐ τινος δοῦλοι κέκληνται φωτὸς οὐδ' ὑπήκοοι». (=Σὲ κανένα δὲν εἶναι δοῦλοι μῆτε ὑπακοῦνε σὲ κανένα). Ὅμως ὑπηρετοῦμε τὸ Χρέος, ποὺ μᾶς ἔχει ὀρίσει ἀμύντορες ἀπὸ τότε ὀλάκερου τοῦ πολιτισμοῦ, μὴ γίνει παρανάλωμα στὶς ὁρδὲς τῆς Ἀσίας. Καὶ εἶχαμε καὶ τότε τὶς ἀντιζηλίες μας, τοὺς Ἐφιάλτες μας, τὶς ἐξορίες τοῦ Μιλτιάδη καὶ τοῦ Θεμιστοκλή, τὴν πονηριά τοῦ Ἀριστείδη, τὴ θανάτωση τοῦ θριαμβευτῆ προδότη Πausanias.

Στὸν ὀρισμὸ τοῦ «κράτους» μαθαίνουμε ἀπαραίτητον ὀρο ὑπαρξῆς του τὴν προϋπόθεση γῆς ὀρισμένης. Ἀλλὰ, μᾶς διασώζει ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν οἱ Πέρσες εἶχαν καταλάβει ὅλη τὴ γῆ καὶ διακινδύνευε ἡ λευτεριά στὴ θάλασσα, πρὶν ἀπὸ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, οἱ Ἕλληνες δηλώσανε: «Καὶ τί μᾶς φοθερίζετε, μωρέ, πὼς θὰ νικηθοῦμε; Δοῦλοι ἐμεῖς δὲ σκύβουμε. Θὰ μποῦμε στὰ καράβια μας καὶ μακραίνοντας θὰ ζήσουμε λεύτεροι ἀκόμα καὶ ἀπὸ χώρα!» Τέτοιας ἀρνησιᾶς παράδειγμα γιὰ χάρη τῆς λευτεριάς πουθενὰ δὲν ἔχουμε ἄλλο!

Τὸ ὁμοιο λεβέντικο πνεῦμα, ποὺ διαπνέει τὰ τραγούδια τοῦ Τυρταίου, τὸ ὁμοιο γιὰ τὴν ἀγάπη τῆς λεύτερης ζωῆς δροσιεῖ τὰ λεβέντικα σκιρτήματα τῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν χορῶν τῆς κλεφτουριάς. «Θὰ φάμε πρῶτα, θὰ νιώσουμε ὀλόγλυκα τὴ ζωὴ καὶ μετὰ θὰ τὴν παίζουμε σὲ μάχη». Ὁ λόγος τοῦ γέρο-Νέστορα ἀπὸ τὰ βαθιά μας ἡρωικά χρόνια, ποὺ φτάνει ὡς τὶς ὀλόπαλμες στιγμὲς τῶν δημοτι-

κῶν μας τραγουδιῶν, σημαδεύοντας τὴν ἀξία τῆς ζωῆς μονάχα ἂν εἶναι λεύτερη.

Ἄπειρα εἶναι τὰ κοινὰ σημεῖα στοὺς κοινούς μας ἀγῶνες γιὰ τὴ λευτεριά, τὰ πραγματολογικά καὶ τὰ ἰδεολογικά. Μὲ ἐπίγνωση τοῦ μακάβριου αἰτήματος οἱ Παργιανοὶ φεύγαν ἀπὸ τὴ γῆ τοὺς ξεθάβοντας τὰ προγονικά τοὺς λείψανα ἐνστερνισμένοι τὴν προσταγὴ τοῦ παιάνα «...ἴτε ἐλευθεροῦτε θεῶν τε πατρῶων ἔδη, θήκας τε προγόνων...» Γιὰ τοῦτο ἡ λευτεριά τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ εἶναι «...ἀπὸ τὰ κόκαλα βγαλμένη...» Καθὼς ὅχι μόνο τοὺς σπῆτους νεκροὺς λογαριάζει ἡ λευτεριά στὴν ὑπόθεσή της, ἀλλὰ καὶ στὴν ἔγνοια της κρατεῖ τοὺς ἐσσόμενους, τοὺς ἀγέννητους: ...Στὸ χορὸ χειροπιασμένες κρινοδάχτυλες παρθένες ἀναγαλλιάζουν τὴ συνθετικὴ φαντασία, γιὰ τὴν τὰ στήθια τῆς καθεμιᾶς γλυκοβύζαχτο ἐτοιμάζουν λευτεριάς γάλα!

Ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα τῆς λευτεριάς ἦταν πάντοτε συνθετικὴ, συναθροιστικὴ ὑπόθεση ὅλων γιὰ ὅλα. Στους ἡμιθεϊκοὺς τῆς ἀγῶνης ὅλα κατέχουν τὴ θέση καὶ τὸ ρόλο τοὺς: τὰ μικρά, τὰ μεγάλα, τὰ ἄσημα, τὰ σημαντικά, οἱ συγκαιρινοί, οἱ ἀποθαμένοι καὶ οἱ μελλοῦμενοι. Ἀπὸ τὰ ἱστορημένα μας καὶ ἰδεολογικά μας κατακτημένα ἡ ἀγάπη τῆς λευτεριάς καὶ τῆς δημοκρατίας ὁμολογοῦνται ἀμεταχώρητοι πόλοι τῆς ὅλης μας ἐθνικῆς συμπεριφορᾶς καὶ δράσης. Καλογνωρίζουμε πόσο ἀκριβὸ παραμένει τὸ τίμημα. Μὰ πάντοτε διατηροῦμε ἐμψυχη τὴν ἐτοιμότητα καὶ τὴ γενναioφροσύνη. Ὁρεμμένη ἡ Φυλὴ στὶς ἀμβρόσιες ὑποθήκες ἀστροφωτίζει τὰ δύσβατά της περάσματα στὶς πανένδοξές τοὺς διαλαμπές. Καὶ στὶς τελετουργικὲς τῆς θυσίας καὶ ἂν ἀντιγνωμεῖ καὶ ἀντιβούλεται σὰν λογῆς-λογίων ἄνθρωποι καὶ χαρακτηρῆς, κι ἂν σφάλει καὶ χαμηλοπερνάει σὰν μοναχικά καὶ δειλιασμένα πρόσωπα, ὅμως στὴ συλλογικὴ τῆς ἀστροφειγγιᾶ θολώνει κάθε ταπεινὴ διεργασία, διαλάμποντας θεῖα καὶ εὐδαιμονισμένη σὲ νικητήριο θῶκο. Δῶθε μὲ τὰ νικητήρια εὐαγγελίσματα τῆς μυσταγωγεῖ στὰ ἄφατα μυστήρια τῆς λεβεντιάς καὶ τῆς ἀξιοσύνης τῆς παναιώνια ὅλους τοὺς λαοὺς, καθὼς τοὺς θέλγει στὰ πανανθρώπινα τῆς διαγγέλματα σὲ ὅλα τῆς τὰ 1821!

ΣΤΕΦΑΝΙΑ ΚΑΛΟΥ

Δελφοί

Θὰ ξημερώνει, θὰ βραδυάζει στοὺς Δελφούς
κι ὁ ἥλιος φωτοστόλιστο θὰ στέρνει
τὸ μήνυμά του στοὺς λαούς, στήν Οἰκουμένη,
θὰ κράζει τοὺς ἀνθρώπους ἀδελφούς.

Τριανταφυλλιές βουνοκορφές θ' ἀντιλαλοῦν
Θεῶν καὶ ἀγαλμάτων τὴν ἰδέα,
ἀστείρευτη τῆς Κασταλίας ἡ κρήνη,
τῶν πιὸ γενναίων στοχασμῶν ἡ πιὸ γενναία!

Τὸ Δελφικὸ Μαντεῖο θ' ἀναστήσει
Ἀπόλλωνα, Λητὼ καὶ Φημονόη
ὡς φλόγα ἱερὴ θὰ πυρπολήσει
πλῆθος ἀνομημάτων στήν ἀλόη.

Ξυπνήματα αἰώνων θ' ἀκουστοῦν
καὶ τῶν πολέμων τὰ ὄρφανὰ ἀσπροντυμένα
θὰ τὰ θωρεῖ ὁ ἡνίοχος γλυκά,
ἀγκαλιασμένα.

Βουλαὶ τῶν ἀθανάτων ἄς ἠχήσουν
στοῦ πανανθρώπινου τεμένους τῇ γαλήνῃ,
θρόνο χρυσελεφάντινο νὰ στήσουν
στῶν Φαιδριάδων τὴν ἀπέραντη σαγήνη.

Τῆς Γῆς πολίτες, δώσετε τὰ χέρια,
τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος συνεχίστε.

ΜΕΤΑΞΥ ΣΟΒΑΡΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΕΙΟΥ

Τοῦ Ἀριστοφάνη Καρφιά

Μάρτιος καὶ πάλιν καὶ, ὡς τὸ σχολικὸν ἀσμάτιον διαπιστώνει, «τῆς δόξας λάμπει» τὸ φῶς εἰς τὴν χώραν, πράσινον, βεβαίως, ἐφέτος, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τὰ σχολεῖα θὰ ἐξαρθῇ, ὡς εἰθισται, ὁ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ –ὡς ὁ συρμός ἐπιτάσσει– κατὰ τῶν «ντόπιων κοτζαμπάσηδων» ἀγών. Τὸ δεύτερον σκέλος τῆς κατὰ παράδοσιν «διπλῆς» ἐορτῆς –ὁ Εὐαγγελισμὸς– προβλέπεται ὑποτονισμένος, ἐφ’ ὅσον μόνον γραϊδιά τινα συγκινοῦνται πλέον ἀπὸ τὸν κρίνον πού ἔδωκεν τὴν ἡμέραν ταύτην ὁ Γαβριήλ εἰς τὴν Θεοτόκον. Οἱ σύγχρονοι καιροὶ ἐπιτάσσουν σοσιαλιστικὴν τῆς ἱστορίας θεώρησιν, ἡ δὲ Θεοτόκος, παρ’ ὅτι εἰς κυκλοφορῆσαν προσφάτως βιβλίον φέρεται ὡς σοσιαλίστρια, ἀπεικονιζομένη μάλιστα κρατοῦσα εἰς τὴν δεξιὰν τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν τὸ σφυροδρέπανον, δὲν θεωρεῖται γενικῶς ἀπὸ τὰς λαϊκὰς μάζας ὅτι εἶχεν ἐνδελεχῶς μελετήσει τὸν ὁμόφυλόν της Κάρολον Μάρξ ἢ ὅτι ὑπῆρξε μέλος τῆς κλαδικῆς τῶν παρθένων τῆς Ναζαρὲτ ἢ ἔστω στέλεχος φεμινιστικῆς τινὸς ὁργανώσεως.

Ἐν πάσει περιπτώσει, πρόθεσίς μου δὲν εἶναι νὰ ἐξετάσω τὰ νέα αὐτὰ θεολογικὰ προβλήματα, ἀλλὰ ὠρισμένα περὶ τῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1821 νὰ εἶπω ἐπετειακὰ. Ἔργον δύσκολον, ἀσφαλῶς, ἐφ’ ὅσον, μέχρι στιγμῆς, οὐδεμία διακομματικὴ κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ συνεστήθη, προκειμένου νὰ ἀνοίξῃ τὸν φάκελλον τοῦ 1821 καὶ νὰ ρίψῃ ἅπλετον φῶς εἰς τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ὡς τετράκις συνέβη διὰ τὴν κυπριακὴν τραγωδίαν τοῦ 1974. Ὑποχρεοῦμαι, ὡς ἐκ τούτου, νὰ στηρίζω τὰς πληροφορίας μου εἰς ὠρισμένους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπομνημονευματογράφους.

Βεβαίως δὲν δύναμαι νὰ ὑποστηρίξω μετ’ ἐπιχειρημάτων, ὅτι οἱ τραχεῖς ἐκείνοι ὀρεσίβιοι ἀγωνισταὶ δὲν εἶχον στόχον τῆς ἐπαναστάσεως τῶν τὸν σοσιαλιστικὸν μετασχηματισμόν, ὑπάρχουν ὅμως ἐνδείξεις ὅτι, πράγματι, ὠρισμένοι ἀπ’ τοὺς θεσμούς τοῦ συγχρόνου κράτους μας ὑπῆρξε ἡ κινητήριος τῶν ἀγώνων τῶν δυνάμεις. Τὸ σύνταγμα, ἃς ποῦμε, ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνώνυμον μὲ τὴν σημερινὴν λέξιν «μπαμποῦλας». Ὁ Βλαχογιάννης διηγεῖται ὅτι αἱ μητέρες, διὰ νὰ ἐκφοβίσουν τὰ τέκνα τῶν, «ἔρχεται ὁ σύνταμας» ἔλεγον, ἢ δὲ δημῳδῆς μούσα ἐπλεξε τὸ ἐξῆς περὶ τοῦ συντάγματος γνωστὸν ἄσμα:

*Πότε θὰ κάνει σύνταμα
κάνει κακὸ σεφέρι
νὰ ζώσει ὁ Κούτρας τ’ ἄρματα...
ἐνῶ ὅταν ἐπυρπολήθῃ ὑπὸ τῶν φιλοσυνταγματικῶν ὁ στόλος εἰς Πόρον ἤδετο:*

*Ὁ στόλος κι’ ἂν ἐκάηκε
καὶ γίνηκε ντουμάνι
ὁ σύνταμας νάναι καλὰ
καὶ πάλι τὸν ἐφτιάνει,
ἐνῶ ἄρβανίτης τὴν καταγωγὴν «συνταγματικὸς» περιήρχετο τὴν Πελοπόννησον πλιατσικολογῶν καὶ διακηρύσσων «ὁ σύνταμας ὠρὲ μπίρουμ θέλ’ νὰ τρώει».*

Αλλὰ, ἐὰν «ὁ σύνταμας» ὑπῆρξε τοσοῦτον ἀποτρόπαιος τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁ κοινοβουλευτισμὸς –ὁ ἕτερος τῶν θεμελιωδῶν θεσμῶν τοῦ συγχρόνου κράτους μας– δὲν ἔτυχεν καλυτέρας ἀντιμετώπισεως ὑπὸ τῶν ἀγωνιστῶν. Ὅτε ὁ πρίγκηψ Μαυροκορδάτος ἀφίχθη εἰς Μεσολόγιον προκειμένου νὰ διοργανώσῃ τὴν βουλὴν τῆς δυτικῆς χέρσου Ἑλλάδος καὶ ἐζήτησε ἀπὸ τοὺς καπεταναίους νὰ τοῦ στείλουν «παραστάτας» –βουλευτὰς δηλαδὴ– οἱ

καπεταναῖοι ἄδραξαν τὰ σπαθιά. Ἐνόμιζον οἱ δυστυχεῖς ὅτι τοὺς ζητεῖ «ρεμία» – αἰχμαλώτους – ὡς τοὺς ἐζήτει ὁ σουλτάνους.

Εχοντας τοιαύτας περὶ τῶν θεσμῶν ἐνὸς συγχρόνου κράτους ἀπόψεις, δὲν ξενίζει, βεβαίως, ἡ μεταχείρισις τοῦ ἐπεφύλαξε τὸ διωργανωμένον ἐλεύθερον πλεον κράτος εἰς τοὺς τραχεῖς αὐτοὺς ἀγωνιστάς. Ὁ Καραϊσκάκης, ἀφοῦ ἐδικάσθη ὡς προδότης, ἐφονεύθη, ἀργότερον, ἀπὸ

σφαῖραν εἰς τὴν πλάτην εἰς τὸ Φάληρον. Ὁ Κολοκοτρώνης κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς προδότης καὶ ἐφυλακίσθη, ὡς καὶ ὁ Μακρυγιάννης. Ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδρουτσος κατεκρημνίσθη ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, ὁ Νικηταρὰς ἀπέθανεν τυφλὸς εἰς τὴν ψάθαν – ἐπαίτης. Χιλιάδες ἐπώνυμοι καὶ ἀνώνυμοι ἀγωνισταὶ μετωνομάσθησαν εἰς ληστάς καὶ ἐσφάγησαν εἰς τὴν «Ζελατίναν» – ὡς γράφει ὁ Μακρυγιάννης – ἐνῶ ἄλλοι, διὰ νὰ γλυτώσουν, ἐπέρασαν εἰς τοὺς Τούρκους.

ANTONINO CONTILIANO

Σιωπές φωτός

Τσαμπιά σύγνεφων

ἀπόψε

σκεπάζουν ρωγμές τοῦ ἡλίου

ταραγμένες σιωπές φωτός:

ἀγκαλιασμένη ἀπ' τὸν ἄνεμο ἡ μοναξιά

γελάει μὲ γλυκύτητα

κι' οἱ ἥσκιοι γέρνουν·

πάνω στὸ πρόσωπο μακρυνές θύμησης

πνοές τῆς ζωῆς ἀτέλειωτες.

(Μεταφράζει ὁ Φοῖβος Δέλφης)

ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ

«Παράξενο, ατίθασο πλάσμα ό "Έλληνας»

Σ' ένα προηγούμενο άρθρο μας είδαμε, πώς βλέπουν ή μάλλον πώς είδαν στην εποχή τους τούς νεοέλληνες ένας Έλληνας, ό Ροΐδης, κι' ένας Ίταλός νεώτερος, ό Mascioni. Στόν Ροΐδη ύπάρχει ό τρόπος τής σάτιρας, τής κωμικής πλευράς. Σήμερα θά δούμε, πώς τούς αντιμετώπιζει ό Μιχαήλ Μητσάκης. Κι' είναι καλό και πολύ διδαχτικό νά λέμε όχι μόνο τīs άρετές, αλλά και τά έλαττώματα, γιά νά διορθωνόμαστε. Δείχτες γιά τήν σωστή κατεύθυνση. Πιστεύω, πώς ό καλύτερος χαρακτήρας είναι ό άνεξάρτητος κι' ό αδέσμευτος, πράγμα πολύ δύσκολο.

'Αλλ' ός ακούσουμε τόν Μιχαήλ Μητσάκη: «Τό πονηρότερον και τό μάλλον εύκόλως άπατώμενον έξ όλων τών ζώων είναι ό... "Έλλην.» Τό πώς ό νεοέλληνας εύκολα άπατάται, μάς τό λέει κι' ό Διονύσιος Σολωμός: «ό πάντα μωροπίστευτος και πάντα προδομένος».

Σέ δυό άλλα σημεία του ό Μητσάκης άναφέρεται γενικά στόν άνθρωπο, (είχε όμως, όπως φαίνεται, τραγική έμπειρία, όπως κι' ό Πλάτωνας, πού χαρακτήρισε τόν άνθρωπο ως τό πιό άγριο θηρίο). 'Αλλά δέν άποκλείεται αυτός ό άνθρωπος νά είναι και "Έλληνας. Λέει λοιπόν: «Θεέ μου, φυλάττέ με από τούς ανθρώπους και ξέρω πώς νά φυλαχθώ από τά θηρία.»

Τέλος ό Μητσάκης άποφαίνεται: «'Ομολογουμένως, βλέπω, ότι ό άνθρωπος τελειοποιεί καθημερινώς τά πάντα περί έαυτόν· αλλά δέν βλέπω νά τελειοποιήται και ό ίδιος». Κι' αυτό πού επισημαίνει ό Μητσάκης, τό βλέπουμε και σήμερα, τό άτελειοποίητο τής ανθρώπινης ύπαρξης. "Η τό άνάλλαχτο τής ανθρώπινης φύσης, πού δέν είναι εύκολο ν' αλλάξει, σύμφωνα μέ τόν 'Αριστοτέλη, άλλο τώρα αν όλα έμεϊς τ' αλλάζουμε μέ τά λόγια. Θ' άναφέρω και ένα άλλο εύστοχο άφορισμό του: «Είπέ μου πώς διασκεδάσεις και θά σου πω ποιός είσαι». 'Αναφέρω ένα άφορισμό του Saint-Beuve, πού είναι κάτι παρόμοιο μ' εκείνον του Μητσάκη. Κι' οι δυό μάς δίνουν καλές συμβουλές. «Πές μου ποιόν θαυμάζεις, νά σου πω ποιός είσαι». 'Αλλά κι' ό Brillat-Savorin μάς έδωσε τούτο τό εξίσου αξιόλογο αξίωμα:

«Μόνο άπ' τό είδος τής συνήθους τροφής και μέ τόν τρόπο πού τρώγει θά μπορούσε νά οριστεί άσφαλώς ό χαρακτήρας κάθε ανθρώπου». "Αλλοι πάλι μάς μιλούν γιά τό άστατο, τό επιπόλαιο και τό καχύποπτο του νεοέλληνα, αλλά και γιά τīs τόσο βαθειά ριζωμένες προλήψεις του.

Θά τελειώσουμε μ' έναν, όπως λέγεται, από τούς πιό πετυχημένους χαρακτηρισμούς, διατυπωμένο άπόνα άμερικάνο, πού άποσπάσαμε άπ' τόν «'Αθηναϊκό Τύπο», τήν αξιόλογη έβδομαδιαία έφημερίδα του 'Ανδρέα Χατζηγεωργίου: «Σέ διαγωνισμό πού έγινε στην Ουάσιγκτον γιά τόν καταλληλότερο χαρακτηρισμό ένός λαού, έκείνο πού θά παρουσιάζει καλύτερα τήν ψυχολογία του, πήραν μέρος περίπου ένα έκατομμύριο άτομα. Δεκαμελής έπιτροπή από έπιστήμονες επέλεξε όμόφωνα και βράβευσε τόν δικαστή Ν.Κέλλυ γιά τόν έπιτυχημένο χαρακτηρισμό του "Έλληνα».

Μπροστά στό δικαστήριο τής άδέκαστης ιστορίας άποκαλύφθηκε πάντοτε κατώτερος από τīs περιστάσεις, αν και από διανοητική άποψη κατείχε πάντοτε τά πρωτεΐα.

»'Ο "Έλληνας είναι εύφύεστατος αλλά και έγωϊστής, δραστήριος αλλά και άμέθοδος, φιλότιμος αλλά γεμάτος προλήψεις, θερμόαιμος, άνυπόμονος αλλά και πολεμιστής.

»Έκτισε τόν Παρθενώνα και άφοϋ μέθυσε από τήν αϊγλη του, τόν άφησε άργότερα νά γίνεϊ στόχος τών έριδων, άνεδείξε τόν Σωκράτη γιά νά τόν δηλητηριάσει, θαύμασε τόν Θεμιστοκλή γιά νά τόν έξορίσει, ύπηρετήσε τόν 'Αριστοτέλη γιά νά τόν καταδιώξει, γέννησε τόν Βενιζέλο γιά νά τόν έκτουρκίσει, έφερε τό '21 γιά νά τό διακυβέυσει, δημιούργησε τό 1909 γιά νά τό λησμονήσει. Τριπλασίασε τήν 'Ελλάδα και παρολίγο νά τή θάψει. Κόπτεται τήν μιá στιγμή γιά τήν αλήθεια και τήν άλλη μισεί αυτόν πού άρνιέται νά ύπηρετήσει τό ψέμα.

»Παράξενο πλάσμα, ατίθασο, περίεργο έγωπαθές και σοφόμωρο ό "Έλληνας.

»Λυπηθείτε τον, θαυμάστε τον αν θέλετε. Κι' αν μπορείτε, προσπαθήστε νά τόν ταξινομήσετε».

ΙΑΣΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

Ἐπιχειρήματα

Πρέπει νὰ μεγαλώσει τὸ ἀνάστημα τῶν ἀθλητῶν μας.
Τὰ στεφάνια ἀνέθηκαν ψηλότερα.

★ ★ ★

Μὰ εἶναι καιρὸς νὰ παίζεις, θεέ μου;
Κάθεσαι καὶ γεμίζεις μὲ ἥλιο
τ' ἀδειανὰ παπούτσια τῶν σκοτωμένων παιδιῶν;

★ ★ ★

Τὰ Χριστούγεννα
Φώναξα τ' ὄνομά σου — κατὰ τὸ νοτιά.
Κι ἦρθαν τὰ χελιδόνια!

★ ★ ★

Εἶμαι
ὅ,τι ἀπόμεινε
ἀπὸ τὸ δεῖπνο τοῦ χρόνου.

★ ★ ★

Στὴ μικρὴ μας πόλη
ὅλες οἱ στέγες τῶν σπιτιῶν εἶναι κόκκινες.
Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ στέγη τῆς ἐκκλησίας
καὶ τῆς χωροφυλακῆς.

★ ★ ★

Τί ἄσχημα ποὺ καπνίζει
ἢ σβησμένη λαμπάδα τῆς κάλπικης δόξας!

★ ★ ★

Στὸ Σύλλογο Πολυτέκνων
τὸν ρωτοῦσαν, καὶ δήλωνε:
Ἐπάγγελμα: Συγγραφέας.
Ὅνομα συζύγου: Μοναξιά.

★ ★ ★

Πρόσεχε!
Ὁ δρόμος πάει
βορειοανατολικά τῆς καρδιάς.
Σοῦ τὸ λέω, γιατί
πάντα στὰ σταυροδρόμια

χάνουμε τὸ δρόμο μας.

★ ★ ★

Βγάλτε αὐτὸ τὸ νεκροσέντονο ἀπ' τὸν ἥρωα.
Σκεπάστε τον μ' ἓνα ποίημα.

★ ★ ★

Στὸ Δημοτικὸ μᾶς μάθαν
τὴν «προπαίδεια» καὶ τὸ «Σὲ γνωρίζω».
Μὰ οὔτε λέξη
γιά τὸ «δολλάριο» καὶ τίς «διχτατορίες»...

★ ★ ★

Σᾶς λείπει ἡ ἀνθρωπιὰ.
Γιατὶ δὲν κηδεύετε τὰ πεθαμένα βιολιά;
Γιατὶ δὲν τοὺς στήνετε μνημεῖα;
Λίγο ἔχουν κλάψει στὴ ζωὴ τους;

★ ★ ★

Καλὰ ποὺ ὑπάρχει κι ἡ ποίηση.
Θὰ μᾶς εἶχαν πνίξει οἱ ἀριθμοί.
(Πιὸ σιγὰ μὴ μᾶς ἀκούσουν!)

★ ★ ★

Ἔτσι, γιὰ τουρισμό,
πῆγα στὸ Ἰουστινιανὸ καὶ στὸ Νταχάου,
κι εἶδα πολλοὺς σταυρούς.
Ἀπὸ τότε,
δὲν μπορῶ νὰ ξεχωρίσω τὸ σταυρὸ τοῦ Ἰησοῦ.
(Θᾶναι ἀπ' τοὺς μικρότερους...)

★ ★ ★

Νὰ σᾶς πῶ ἐγώ, γιατί εἶναι κίτρινο τὸ φεγγάρι.
Ἀπὸ τὴ ζήλεια του.
Ζηλεύει τὸν ἥλιο!

★ ★ ★

Μοῦ ζήτησε ταυτότητα
μὲ σφιγμένα χεῖλια.
Τοῦδωσα τὸ χαμόγελό μου.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΣΟΛΩΝ Π. ΚΥΔΩΝΙΑΤΗΣ, *‘Αρμονικές χαράξεις και σχετική εργασία Κ. Δοβλέτογλου (μελέτημα), ‘Αθήναι 1983, σελ. 48.*

‘Εξοχή σέ περιεκτικότητα, σαφήνεια και κυρίως σέ συμπερασματικές θέσεις ή μικρή αυτή αλλά από πολλές σκοπιές σημαντική μελέτη του ἀκαδημαϊκού και καθηγητοῦ τοῦ Ε.Μ. Πολυτεχνείου. ‘Ο Σ.Κ. ἀφορμή μόνο παίρνει ἀπὸ πρόσφατη εργασία τοῦ μηχανικοῦ Κ. Δοβλέτογλου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Παρθενῶνας οἰκοδομήθηκε μὲ βάση τὸ πυθαγόρειο θεώρημα, γιὰ νὰ διερευνησθῇ σὲ μεγάλο ἱστορικό και οὐσιαστικό βάθος τὸ πρόβλημα – πού ἀπασχόλησε πολλοὺς παλιότερα και ἔως τὶς μέρες μας – τῆς σχέσεως μεταξὺ Τέχνης και μαθηματικῶν και πὺό συγκεκριμένα μεταξὺ ἀρχιτεκτονικῆς ἀρμονίας και ἀριθμῶν. ‘Ο καθηγητῆς Κυδωνιάτης, τεχνικός αὐτός, εἶναι κατηγορηματικός στὴν τελική κρίση του: *«Εἶναι θαυμαστή ἡ ἀνακάλυψη συνυπάρξεως μαθηματικῶν νόμων, ἐκεῖ πού ἡ χάρις και τὸ κάλλος ξεπηδοῦν ἀνθόρμητα, γιὰ νὰ προκαλέσουν ὕψηλές αἰσθητικές ἀπολαύσεις. Ἀλλά, ὡς ἐκεῖ. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ γίνεῖ ποτὲ δεκτό, ὅτι ἡ Ἐπιστήμη στὰ ἔργα Τέχνης μπορεῖ νὰ ὑποκαταστήσει τὸν κύριο παράγοντα κάθε καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Και ὁ παράγον αὐτός εἶναι ἡ ἐμπνευσις».*

‘Ο καθηγητῆς εὐστοχα παρατηρεῖ – κι ἔμμεσα ἐπικρίνει τὴν ἀντίθετη ἀντίληψη – ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἐκλογικευθῇ ἡ Τέχνη και ὅτι οἱ λογοκρατικές ἐρμηνεῖες τῆς *«γίνονται σὲ ἐποχές ὑπερτροφίας τῆς νοήσεως, ὅταν δηλαδὴ τὸ συναίσθημα ἔχει ἀτονήσει, ἂν ὅχι φυγαδευθεῖ ἀπὸ κάποιο πρακτικό πνεῦμα, πού ἐμφωλεύει, γιὰ νὰ ὑποκαταστήσει και ἐξοστρακίσει κάθε ὕψηλὴ δημιουργία(…)». Μαζὶ μὲ τὴν αἰγυπτιακή και τὴ ρωμαϊκή και ἡ δική μας [ἐποχή] διεκδικεῖ παρόμοιους τίτλους».* Θὰ ἦταν παράλειψη, κλείνοντας τὸ σύντομο αὐτὸ σημείωμα, νὰ μὴν ὑπογραμμίσω τὴν εὐρεῖα βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση τοῦ μελετήματος, ἀλλά, κυρίως, τὴν κλασσικὴ λιτότητα, πού χαρακτηρίζει τὸ κείμενο τοῦ Σ.Κ.

ΜΙΜΗΣ Χ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ, *Λέσθος, τὸ νησί τῆς ἀρμονίας (ἱστορικός και πληροφοριακός ὁδηγός), Μυτιλήνη, σελ. 76.*

Στὸ σχετικὰ σύντομο, ἀλλὰ πλουσιώτατο σὲ πληροφορίες, ἱστορικά, λαογραφικά, ἀρχαιολογικά και

γενικά στοιχεῖα γιὰ τὸ ἑλληνικώτατο και πνευματικώτατο νησί τῆς Λέσθου, ἔργο του ὁ παλαιάμαχος διαπρεπὲς δημοσιογράφος τῆς Μυτιλήνης ὄχι μόνο προσφέρει ἐπαρκὴ ἐνημέρωση γιὰ ὅποιον ἐνδιέφερεται νὰ μάθῃ ὅτιδήποτε σχετικό, ἀλλὰ και κατορθώνει ἔμμεσα νὰ φιλοτεχνήσῃ πιστὰ τὴν ἰδιότυπη πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ λεσβιακοῦ λαοῦ, τοῦ ποιητικοῦ και δυναμικοῦ συνάμα, τοῦ παραδοσιακοῦ και πρωτοπόρου, πού μὲ τόσες κρυφάες δυνάμεις ἔχει ἐμπλουτίσει τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ὡς τὶς μέρες μας. Τὸ βιβλίο τοῦ Μ.Ε. ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολὴ στὴν προβολὴ τῆς αἰγαιακῆς Ἑλλάδας, τῆς ψυχῆς αὐτῆς και τοῦ νοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού σήμερα ἀπειλεῖται ἀπὸ τὴν σύγχρονη βαρβαρότητα και ἀρπακτικότητα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἐπὶ ἀνάπτυξη ἰσάριθμων μονογραφιῶν ἀπὸ τὰ «Δωδεκανησιακά Χρονικά» (ἱστορικά μελετήματα), Ἀθήνα 1978 - 79.*

Μὲ τίτλους *«Φιλικές σχέσεις τῆς μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου μὲ τὶς καθολικὲς δυνάμεις τῆς Δύσεως»*, *«Ἰωάννης Λογοθέτης, ἕνας μεγάλος δάσκαλος στὰ τουρκοκρατούμενα Δωδεκάνησα»*, *«Δανιὴλ Κεραμεύς, ὁ διδάσκαλος και σχολάρχης τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς»*, *«Δημήτριος Ι. Θέμελης, ὁ Πάτριμος ἀγωνιστῆς φιλικός»*, *«Νικόλαος Γ. Μαυρῆς (1899 - 1978)»*, καθὼς και μὲ δύο βιβλιοκρισίες του ἔργων σχετικῶν μὲ τὸν πολιτισμὸ και τὴν ἱστορία τῆς Δωδεκανήσου, ὁ γνωστός φιλόλογος Ν.Φ. ἐμπλουτίζει τὴ δωδεκανησιακὴ βιβλιογραφία και δίνει σημαντικὴ ὠθηση στὶς δωδεκανησιακές σπουδὲς ἀλλὰ και γενικώτερα στὴν σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ 19^{ου} και 20^{ου} αἰῶνος: ὠρισμένα ἀπὸ τὰ θέματα και πρόσωπα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται οἱ μονογραφίες αὐτές, κατέχουν σημαντικὴ θέση στὴν πανελλήνια προετοιμασία τῆς ἐγέρσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ και στὴ μετεπαναστατικὴ ἀνάπτυξη τοῦ Ἑθνους. Σπουδαία ἡ τεκμηρίωση και ἐποπτικότητα τῶν πολὺ ἀξιοπρόσδεκτων αὐτῶν ἱστορικῶν ἐργασιῶν τοῦ Ν.Φ.

ΙΑΣΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, *Ψηφίδες (φιλοσοφικοὶ ἀπορριμοί), «Δωδώνη», σελ. 88.*

500 συντομώτατοι (μονόστιχοι έως τετράστιχοι) στοχασμοί του πολυγραφώτατου γιατρού - πεζογράφου και ποιητή, που μέσα τους συμπυκνώνεται ή φιλοσοφική και θεωρητική σκέψη του πάνω σε ζητήματα που κλιμακώνονται από την καθαρή φιλοσοφία μέχρι την πρακτική ζωή. Μπορεί να διαφωνή, ίσως, κανείς με όρισμένες θέσεις και θεωρήσεις του Ι.Ε., που προβάλλονται στους άφορισμούς αυτούς, αλλά δεν μπορεί να μην παραδεχθώ την ικανότητά του να επιλαμβάνεται πλήθους διαφορετικών αντικειμένων, να αποκρυσταλλώνει σαφείς θέσεις πάνω σ' αυτά και να τις διατυπώνει με αξιοθαύμαστη, επιγραμματικώτατη πυκνότητα. Έργο άσυνήθιστο κι ως προς τη μορφή του κι ως προς πολλές από τις αντιλήψεις περί ζωής και περί κόσμου που διατυπώνονται σ' αυτό.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ, *Ύψος με το χρόνο (ποιητική συλλογή)*, «Τό Έλληνικό Βιβλίο», Αθήνα 1982, σελ. 72.

“Αν τὸ ὄνομα, πού φέρει ἡ ποιητικὴ αὐτὴ συλλογὴ, δὲν ἦταν γυναικεῖο, θὰ ἤμουν βέβαιος μετὰ τὸ διάβασμά της, ὅτι τὴν ἔγραψε ἄνδρας. Τόσο ρωμαλέο εἶναι τὸ ὕφος της, τόσο ἀρρενωπὴ, δωρικὴ θάλεγα, ἡ σύλληψη καὶ πλαστούργηση τοῦ θέματος. Χαίρεται κανεὶς νὰ διαβάξῃ ποιητικὰ κείμενα τόσο ἀπλὰ ἀλλὰ καὶ τόσο αἰσθητικά, τόσο λιτὰ ἀλλὰ καὶ τόσο γλαφυρά. Ἡ γνώση τῆς φύσεως καὶ ἡ ποιητικὴ ἀπόδοση φυσικῶν εἰκόνων ἔχουν φθάσει σὲ πολὺ ὑψηλὸ βαθμὸ στὴν ποίησιν τῆς Ε.Ζ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδέα εἶναι διάχυτη μέσα σ' ὅλες τὶς εἰκονογραφικὰς προλήψεις τῶν στίχων της. Ὅμως, γιὰ τὸ πολιτικὸς χρωματισμός; Δὲν νομίζουμε, ὅτι προσθέτει ὀτιδήποτε στὴν ποιητικὴ ἀξία τῆς Ε.Ζ., ἀντίθετα τὴν ὑποβιβάζει: τὰ ἐντόνως πολιτικά κομμάτια τῶν σελίδων 19-32 —ἀνεξάρτητα τοῦ τί προβάλλουν— ὑστεροῦν αἰσθητικὰ συγκρινόμενα μὲ τὰ ἀπεφθα, ἐλεύθερα καὶ συνεπῶς καθολικῆς ποιητικῆς οὐσίας τεχνήματα τῶν ἐπόμενων σελίδων. Ἡ τέχνη εἶναι ἀπλῶς τέχνη: ὁ ὑποβιβασμός της σὲ θεραπευτικὴ ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἀπέβη ὑπὲρ αὐτῆς.

ΤΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἐπάνοδος (ποιήματα)*, Αθήνα 1982, σελ. 136.

Πλούσια εὐαισθησία καὶ ἔντονο ἐρωτικὸ στοιχεῖο μετουσιωμένα σὲ πραγματικὴ τέχνη ἀναδύονται ἀπὸ τὴ νέα αὐτὴ συλλογὴ τοῦ Τ.Γ. Ἄν δὲν ἐμβαθύνη κανεὶς τὴν ποιητικὴ οὐσία τῶν στίχων τῆς Ἐπανόδου, θὰ μπορούσε νὰ παραπλανηθῇ, κατατάσσοντας τὰ περισσότερα κομμάτια της στὰ ἀπλὰ ὑ-

περαισθησιακὰ στιχοῦργήματα. Ὅμως τὸ προσεκτικώτερο κύταγμα πείθει, ὅτι ὁ «ἐρωτισμός» τοῦ Τ.Γ. ἀποτελεῖ ἀπλὸ μέσο ποιητικῆς ἐκφράσεως, ἓνα εἶδος μπωντλαϊρικῆς τεχνικῆς καὶ θεματολογίας, πού ὄχι σπάνια ἀνυψώνεται σὲ ἐνορατικὰ ἐπίπεδα. Πολὺ ἀξιόλογη περίπτωση στὸ καθόλου ποιητικὸ στερέωμα τῆς σύγχρονης διανοήσεώς μας. Ἐξοχα τὰ 35 σχέδια τῆς Ἀλίκης Τόμπρου πού κοσμοῦν τὸ βιβλίο.

ΣΤΑΘΗΣ ΗΛ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀναφορά στὸν Τάκη Δόξα καὶ τὴν Κυπαρισσία (παρουσίαση)*, Κυπαρισσία 1979, σελ. 56.

Κείμενα καὶ πληροφοριακὸ ὕλικό γιὰ τὸν Τάκη Δόξα, πού ἐμπλουτίζουν τὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν ἐκλιπόντα σημαντικὸ ποιητὴ καὶ δοκιμογράφο.

ANNA ΜΠΟΥΡΑΤΖΗ - ΘΩΔΑ, *Βροντὴ στὸ φῶς (ποιητικὴ συλλογὴ)*, Ἐκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1982, σελ. 72.

Τὸ τρίτο ποιητικὸ πόνημα τῆς νέας αὐτῆς ποιήτριας, πού δὲν στερεῖται ταλέντου καὶ τεχνικῆς. Τὰ ἐξήντα δύο ποιήματα τῆς συλλογῆς ἀποπνέουν μιὰ ἡρεμὴ ἀπαισιοδοξία, ἀλλὰ καὶ διαποτίζονται ἀπὸ ἓνα ἔντονο ὁραματισμὸ ἐνὸς ἀνώτερου Μέλλοντος.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΒΥΣΣΟΥΛΗΣ, *Ἐνας Ἕλληνας στὴν Κίνα (ταξιδιωτικὸ)*, Αθήνα 1983, σελ. 312.

Μὲ πολλὰ ὄχι μόνον λογοτεχνικὰ ἀλλὰ καὶ θεωρητικὰ ἀξιώσεις τὸ νέο αὐτὸ βιβλίο τοῦ γιατροῦ - συγγραφέα, μὲ τὸ ἔργο τοῦ ὁποῖου καὶ ἄλλοτε ὁ Δαυλὸς ἔχει ἀσχοληθῇ. Ὁ Π.Β. δὲν περιορίζεται ἀπλῶς νὰ δώσῃ ζωντανὰς εἰκόνες ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ φύσιν τῆς μεγάλῃς ἀσιατικῆς χώρας πού πρόσφατα ἐπισκέφθηκε, ἀλλὰ προχωρεῖ σὲ πολιτικοκοινωνικὰς, καὶ κάποτε φιλοσοφικὰς, κρίσεις καὶ προεκτάσεις, πού δὲν στεροῦνται πρωτοτυπίας ἀλλὰ καὶ εὐστοχίας. Καὶ δὲν πρέπει νὰ μὴν ἐπισημανθῇ ἡ διάχυτη σ' ὅλο τὸ ἔργο ἀγαθὴ πρόθεσις τοῦ συγγραφέως νὰ συζεύξῃ καὶ γεφυρώσῃ τὴν ἑλληνικὴ μὲ τὴν κινεζικὴ σκέψιν καὶ παράδοσιν καὶ νὰ τονίσῃ τὴν ἀνάγκη περαιτέρω προσεγγίσεως τῶν δύο παλάρχαιων ἔθνων.

ΑΛΕΚΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΔΗΣ, 1) *Τὸ παλιὸ κρεβάτι (διηγήματα)*, Πειραιᾶς '81, σελ. 64 καὶ 2) *Στὸ μικρὸ μας γκέιτο (ποίησις)*, ἔκδοσις Ἑταιρίας

Γραμμάτων και Τεχνών Πειραιά, σελ. 48.

Διήγημα και ποίημα, όταν προέρχονται από τη γραφίδα ενός ώλοκληρωμένου διανοούμενου, δεν διαφέρουν παρά μόνο στη μορφή. Στα δύο αυτά, τυπικώς διαφορετικά, έργα του Α.Χ. είναι ταυτόσημος, έναιτος ο ρεαλισμός, ή δύναμη της εκφράσεως, ή ρωμαλεότητα της ιδέας. Και πέρα απ' αυτά, λεπτή, σχεδόν ανεπαίσθητη μιὰ φευγαλέα ευαισθησία διατρέχει εξίσου το στίχο ή την αφηγηματική φράση. 'Ο Α.Χ. διανύει τη φάση της δημιουργικής ωριμότητας και άκμης.

ΠΑΝΟΣ ΔΗΜ. ΤΖΙΟΒΑΣ, 'Ο άστερισμός του Αί- γόκερου (ποίηση), Γιάννινα 1982, σελ. 32.

Πρέπει να αισθανώμαστε χαρά, όταν πληροφορούμαστε την ύπαρξη έντονων καλλιτεχνικών όρμων στην ελληνική επαρχία. 'Ο Γιαννιώτης ποιητής Π. Τζ. με τη δεύτερη αυτή συλλογή του επιβεβαιώνει τη δημιουργική άναταραχή, που εκδηλώνεται στις μέρες μας σε πολλές πόλεις της υπαίθρου. Τα 23 κομμάτια της συλλογής του, γνήσια λυρικά, θά μπορούσαν να τα ζηλέψουν πολλοί από τους στιχουργούς του Κέντρου. Εύχόμαστε στον Π. Τζ. να συνεχίση την ποιητική του άναρρίχηση σε άνωτε- ρα καλλιτεχνικά επίπεδα.

ΗΡΑ ΒΕΛΙΤΣΚΟ, Κακάνεβα (διηγήματα), «Διογέ- νης», 'Αθήνα 1982, σελ. 198.

"Έντεκα καλογραμμένα κομμάτια με έντονο συμβο- λισμό και με φιλοσοφικές προεκτάσεις. 'Η συγγρα- φεύς κινείται με την ίδια άνεση σε ύποθέσεις που έντοπίζονται στην ελληνική ύπαιθρο, στο άστικό περιβάλλον και στο έξωτετικό. Κύριο τεχνικό γνώρισμα ή σύντομη επιγραμματική φράση.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΕΡΙΩΝΗΣ, Κραυγή (μυθιστόρημα), 'Αθήνα, σελ. 236.

'Υπερναυσθησία κι άπαισιοδοξία διαποτίζει άπ' άκρου εις άκρον το άξιοπρόσεκτο αυτό έργο του Γ.Τσ., που ή υπόθεση του έντοπίζεται χρονικά στη Γερμανοκατοχή και στην αντίσταση κατά του κατακτητή στην Πελοπόννησο. 'Ο συγγραφέας, ά- παλλαγμένος από πολιτικοϊδεολογικές προλήψεις και προκαταλήψεις, ζή τα γεγονότα με μιὰ φιλοσο- φική διάθεση που του παρέχει πλήρη επίγνωση της ματαιότητας των πολιτικών αγώνων. Βέβαια, είναι άλλο ζήτημα, αν ζωή είναι ή άπλη φιλοσοφία ή ο ίδιος ο άγώνας. 'Οπωσδήποτε έργα σαν την Κραυ- γή αποτελούν σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη

της αυτοσυνειδήσεως στον τόπο αυτό, όπου όχι σπάνια διάφοροι «πνευματικοί ήγέτες» δέν διστά- ζουν να άποπροσανατολίζουν και να τροφοδοτούν τις άυταπάτες, τον πολιτικοκοινωνικό δογματισμό και τη σύγχυση.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΠΑΝΟΥ, Σάν έφευγαν οι πελαρ- γοί (συλλογή διηγημάτων), «Βιβλιοπωλειό της 'Ε- στίας», 'Αθήνα 1980, σελ. 149.

Καθολική σύλληψη της ζωής, αδιάσπαστη και ένι- σμένη, άποκαλύπτουν τα έννέα διηγήματα της συλ- λογής του Κ.Π., σε βαθμό που να μορφή να χαρα- κτηρισθή ο συγγραφέας τους πνεύμα άσυνήθιστης στις μέρες μας αὐτοτέλειας και ελεύθερης θεωρή- σεως της πραγματικότητας. Το *Μιὰ ράτσα είμαστε* άποτελεί ένα έξοχο ξεγύμνωμα της συνειδήσεως από τα ψεύτικα δογματικά ρούχα που την ντύουν οι διάφοροι μασκαράδες των ιδεολογιών και μιὰ πε- τυχημένη, δραματική στο βάθος της, άποκάλυψη της βαθύτερης φύσεως του ανθρώπου, της πρωτογε- νοϋς και άδογματίστης. Πολύ καλό και το *Σάν έ- φευγαν οι πελαργοί* με τον λεπτό αλλά βαθύτατο συμβολισμό του. 'Ο Κ.Π. άποτελεί μιὰ πολύ άξιό- λογη λεγοτεχνική δύναμη στον τόπο μας.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΜΙΧΑΗΛ, «'Ακρέσπερα» (ποίηση), 'Αθήνα 1982, σελ. 88.

Με την καινούργια του αυτή δημιουργία ο γνωστός γιατρός, ποιητής και πνευματικός άνθρωπος προ- σγγίζει, σαφώς, στην κορύφωση της δικής του ώ- ριμότητας. Λόγος λιτός, άκριβοζυγιασμένος. Πλα- στικότητα, μορφική τελειότητα, φαντασία, έμπνευ- ση πλατεία, που ν' άγκαλιάζει τα πάντα: να τα κύ- ρια στοιχεία της τέχνης του, που γίνονται εύπρόσ- δεχτα σ' ένα χώρο λεηλατημένο, πολυσύχναστο και κοινότυπο πιά από την πολλήν έκμετάλλευση, όπως είναι ο χώρος της σύγχρονης ποιητικής θεμα- τολογίας. 'Ακριβώς, αυτή ή καινούργια ματιά, ή ρι- γηλή αίσθηση της άμεσότητας, ο γνήσιος λυρι- σμός είναι που μάς τέρπουν και μάς αϊφνιδιάζουν ευχάριστα σε τουτο το βιβλίο με τις δύο ενότητες και το εύρύτατο ούμανιστικό μήνυμα του περιχο- μένου του.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ε. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ, 1) Κύκλοι ζωής (ποιητική συλλογή), 'Αθήνα 1982, σελ. 114 και 2) Τριλογίες (ποιητική συλλογή), 'Αθήνα 1983, σελ. 72.

Κι αν ακόμη ή ποίηση του Π. Στ. δέν παρου-

σίαζε άλλα σημαντικά προσόντα, ή αυθόρμητη, φυσικώτατη, γνησιώτατη απλότητα, που χαρακτηρίζει τη μορφή και το περιεχόμενο της θα ήταν αρκετή για να καταξιώσει το νέο αυτό ποιητή, που ξέρει να τραγουδά ανεπιτήδευτα, που ή πόζα και ή μανιέρα - τόσο συνηθισμένες πληγές της σύγχρονης τέχνης - έχουν εξοβελισθή ολοκληρωτικά από τους στίχους του. Όμως ο Π. Στ. δέν είναι μόνο ο ανυπόκριτος ψάλτης της καθημερινής ζωής, είναι ταυτόχρονα ένα συνθετικό κριτικό πνεύμα που μπορεί να διακρίνει μέσα στην άπειρομορφία των γεγονότων και των αισθημάτων το καλλιτεχνικά σημαντικό και να το

ζωγραφίζει με άδρες ποιητικές αποχρώσεις. Πολλά από τα κομμάτια των δύο συλλογών αφήνουν ένα έντονο αίσθημα πληρότητας στον αναγνώστη, αλλά ή *Νύχτα Χειμώνα* («Κύκλοι ζωής», σελ. 15), με την έξοχη ευαισθησία και συγκίνηση που τη διαπνέει σίγουρα αποτελεί τέλειο έργο τέχνης, αντιπροσωπευτικώτατο της σύγχρονης ψυχολογίας που μάς επέβαλε ή απάνθρωπη, παρά φύσιν ζωή μας. Η εικόνα του πεντάχρονου παιδιού που παίζει στο πάτωμα είναι ανεπανάληπτη. Ο Π. Στ. έχει πολλά να δώσει στην ποιητική παραγωγή του καιρού μας.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΑΙΟΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, δίμηνη επιθεώρηση της Λεσβιακής Τέχνης (ιδιοκτήτης - διευθυντής Γ. Βαλέτας, διευθυντής συντάξεως Κώστας Γ. Βαλέτας), τεύχος 71 - 72, Σεπτέμβρης - Δεκέμβρης 1982 • ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΝΕΑ, μηνιαία εφημερίδα των εργαζομένων στα Πανεπιστήμια (εκδότρια - διευθύντρια Ευαγγελία Τσολακοπούλου), φύλλο 1, Ιανουάριος 1983 • ΝΕΑ ΠΟΡΕΙΑ, λογοτεχνικό περιοδικό της Θεσσαλονίκης (εκδότης - διευθυντής Τηλέμαχος Άλαβέρας), τεύχη 333 - 334, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1982 • ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαία έκδοση της ομώνυμου Έταιρείας (υπεύθυνος Άλεξ. Χ. Μαμμόπουλος), τεύχος 78, Μάρτιος 1983 • ΧΡΟΝΙΚΑ, μηνιαία εκδοσις του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδος (υπεύθυνος Ίωσήφ Λόβιγγερ), τεύχος 56, Φεβρουάριος 1983 • ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαία περιοδική έκδοση Γραμμάτων και Τεχνών (ιδιοκτήτης - διευθυντής Γ.Ν. Παπαγεωργίου, αρχισυντάκτης Γ.Χ. Χαλατσάς), αριθ. φύλλου 75, Ιανουάριος 1983 • ΕΥΒΟΪΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ, μηνιαίικη έκδοση της Χαλκίδας (εκδότης - διευθυντής Κώστας Δημόπουλος), αρ. φύλλου 10, Φλεβάρης 1983 • ΙΛΙΣΟΣ, διμηνιαϊον περιοδικόν ελευθέρας σκέψεως (διευθυντής Κωστής Μελισσαρόπουλος), τεύχος 153, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1983.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Ἡ ἱστορική ἀλήθεια καὶ ἡ Ἀλήθεια

Όταν μιλάμε για τὸ Εἰκοσιένα, μὲ τὴν καθιερωμένη σημασία τοῦ ὅρου αὐτοῦ, πρέπει νὰ κάνουμε τὴ διάκριση μεταξύ δύο σαφῶς διαφορετικῶν πραγμάτων: τὸ ἓνα εἶναι τὸ καθαρὸ Εἰκοσιένα σὰν *ἀγώνισμα ἐλευθερίας*: τὸ ἄλλο εἶναι τὸ *ἐξουσιαστικὸ στοιχεῖο* ποὺ παρεισέφρυνε μοιραῖα –καθ’ *«ἱστορικὴν ἀναγκαιότητα»*, ἂν σὰς ἀρέσῃ ὁ ὑποπτος αὐτὸς λογοκρατικὸς ὅρος– στὴν πρό, κατὰ καὶ μετὰ τὸ Εἰκοσιένα περίοδο, καὶ ὅχι μόνο σφράγισε καὶ χρωμάτισε ἀνεξίτηλα τὸ ἀγώνισμα, ἀλλὰ καὶ τελικὰ τὸ ἐξουδετέρωσε, τὸ *διέκοψε* καὶ ἀπέτρεψε οἰαδήποτε περαιτέρω ὑπαρξὴ καὶ διάρκειά του. Τὸ Εἰκοσιένα, καὶ δὴ τὰ δύο πρῶτα χρόνια του, ἀποτελεῖ τὴν *ἀρχή* καὶ τὸ *ἄδοξο τέλος* μιᾶς ἐλευθερωτικῆς ἰδεολογίας καὶ πρακτικῆς καὶ ταυτόχρονα ἀποτελεῖ τὴν *ἀρχή* ἀλλὰ καὶ τὴ *συνέχεια* καὶ *ὀλοκλήρωση* μιᾶς ἐξουσιαστικῆς θεωρήσεως ἀλλὰ καὶ μιᾶς ἐξουσιαστικῆς τάξεως πραγμάτων ποὺ ἐπέζησε, κατίσχυσε καὶ τελικὰ ἀπέμεινε ἡ μοναδική «κληρονομιά» τῆς ἐλληνικῆς ἐξεγέρσεως. Τὸ ἐξουσιαστικὸ στοιχεῖο, ποὺ ἄρρηκτα συνώδευσε τὴν προπαρασκευή, τὴ διεξαγωγή καὶ τὴ διαδοχὴ τοῦ Ἀγῶνος, μπορεῖ νὰ εἶναι ὑπερήφανο: ἡ ἐλευθερία ἀγωνίσθηκε, ἡττήθηκε καὶ πέθανε· ἡ ἐξουσία κατέλωσε τὴν ἐλευθερία κι ἀπέμεινε ἡ μοναδικὴ νικητριά, ὁ μόνος ἐπιζῶν.

Α ν, ὅπως λέει ὁ Νίτσε, «ὁ Ἕλληνας δὲν εἶναι οὔτε αἰσιόδοξος οὔτε ἀπαισιόδοξος, εἶναι στὴν οὐσία ἀνδρεῖος, βλέπει τὰ τρομερὰ πράγματα ἔτσι ὅπως εἶναι, δὲν τ’ ἀποκρύπτει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του», θὰ ἦταν ἐλληνικὸ νὰ μὴν ἀποκρύπτουμε τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχε ἤδη σβήσῃ ἀπὸ τὸ 1825 καὶ «ἀποτύχει» ὀλοκληρωτικά, ὅτι ἡ Ἑλλάδα σχεδὸν ὀλόκληρη εἶχε ἤδη κατακτηθῇ καὶ πάλι καὶ ὅτι ἱστορικὴ μητέρα τοῦ Νεοελληνικοῦ Κράτους εἶναι ἡ παρέμβασις τῶν ξένων στὸ Ναυαρίνο καὶ ὅχι ἡ καταπνιγεῖσα προπολλοῦ στὸ αἶμα ἐλευθερωτικὴ πάλη τῶν Ἑλλήνων. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν «ἱστορικὴ ἀλήθεια», τὴν ἐγχρονη «ἀλήθεια» τῶν φαινομένων. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ γνήσια ἀλήθεια, ἡ ἀπλῆ, ἡ ἀληθινὴ ἀλήθεια, αὐτὴ ποὺ δὲν συνοδεύεται ἀπὸ κανένα προσδιορισμὸ. Αὐτὴ, ἡ ὑπεριστορικὴ ἀλήθεια, ἡ *πέρα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου*, εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ πεθαίνουν γι’ αὐτήν· ἢ, μὲ ἄλλη διατύπωση τοῦ ἴδιου πράγματος, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τὸ φαινόμενο ζωὴ, τὸ βιολογικὸ γεγονὸς ζωὴ, δὲν ἔχει καθεαυτὸ *ἄξια*: τὴν *ἄξια* ἀντιπροσωπεύει κάτι ἄλλο, ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ τὰ

φαινόμενα, βιολογικά ἢ ἱστορικά. Ἡ ἐλευθερία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ *ιδέα* ἢ *ἀξία* τῆς ἐλευθερίας, εἶναι ἡ παγκυρίαρχη δύναμη καὶ ὁ μοναδικὸς νικητὴς – ἂν ὑπάρχῃ νικητὴς – τοῦ Ἀγῶνος. Τὴν τόσο ἀπλὴ αὐτὴ ἀλήθεια κατάλαβαν καὶ ἐνστερνίσθησαν οἱ αὐτοκτόνοι τοῦ Εἰκοσιένα, οἱ συνειδήσεις ἐκεῖνες – *ἀκαλλιέργητες* ἢ *καλλιεργημένες*, δὲν ἔχει καμμιὰ σημασία – ποὺ βρῆκαν τὴν ἐλευθερία χάνοντας τὴ ζωὴ τους. *Ἐλευθερία ἢ θάνατος*, λοιπόν. Ὁχι ζωὴ, ὄχι νίκη, ὄχι ἐξουσία, ὄχι Ρωμέικο ἄθλιο καὶ ἐξουσιαστικό: καὶ τὸ Τούρκικο ἄθλιο καὶ ἐξουσιαστικό ἦταν, ἐπὶ τέλους. Δὲν μειώνει ἐπομένως καθόλου τὴν ἐλευθερία ἡ «ἱστορική ἥττα» τῆς, τὸ γεγονός: οὔτε δικαιώνει καθόλου τὴν ἐξουσία ἡ «ἱστορική νίκη» τῆς, τὸ γεγονός. Ἄλλο ἀλήθεια, κι ἄλλο γεγονός!

Αν θελήσουμε νὰ ἐμβαθύνουμε φιλοσοφικά στὸ δισυπόστατο σχῆμα Ἐλευθερία - Ἐξουσία, ποὺ ἀντιπροσωπεύεται στὸ Εἰκοσιένα, θὰ δοῦμε, ὅτι τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα, ἀσυμβίβαστα καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀντινομικά, ὑπῆρξαν τόσο μεμιγμένα, τόσο συμφυῆ στὴν πράξη, ὥστε νὰ εἶναι δύσκολη, ἂν ὄχι ἀδύνατη ἡ μεταξὺ τους διάκριση. Πραγματικά, οἱ ἰδέες, λόγοι, σχέδια, ἐνέργειες, πράξεις τῶν προδρόμων ἀλλὰ καὶ τῶν πρωτεργατῶν, κορυφαίων ἢ ἀνωνύμων, τοῦ Εἰκοσιένα ἐνέχουν τόσες ἐνδείξεις ἰδεαλισμοῦ ὅσες καὶ ἐξουσιαστικότητας, τόση ὄρεξη ἐλευθερίας ὅση καὶ δυνάμεως, τόση δίψα ἀξιοπρέπειας ὅση καὶ *κράτους*, ὕλης, πλούτου, γῆς. Δεινὸ, τραγικὸ τὸ δίλημμα! Ὑπάρχει ἐλευθερία χωρὶς ἐξουσία, χωρὶς δύναμη, χωρὶς ἔδαφος, χωρὶς πλοῦτο, χωρὶς Κράτος, ἐπὶ τέλους; Ὡ, ποῦ μᾶς κατάντησε ὁ λογοκρατικὸς τρόπος σκέπτεσθαι, τὸ *ἱστορικὸ γῆρας* τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, ἡ κακοήθης ἐξαλλαγὴ τῆς *προσωπικῆς* συνειδήσεως σὲ *ἱστορικὴ* συνείδηση! Ναί, ἔτσι εἶναι, ἂν σκεφθῶ ἱστορικά (= ἐξουσιαστικά): σίγουρα ἐλευθερία γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ τοῦ Εἰκοσιένα εἶναι τὸ Κράτος ποὺ θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἱστορικὸ προϊόν τῆς ἐπαναστάσεώς του. Εἶναι τὸ «ἐλεύθερο» κρατικὸ ἔδαφος, ἡ «ἐλεύθερη» κρατικὴ ὀργάνωση, ἡ «ἐλεύθερη» κρατικὴ δύναμη... Ἀλλά... Ἐ, φουκαρὰ ἀγωνιστή, ποῦ μοναδικό σου ὄνειρο εἶχες νὰ ἀπαλλαγῇς ἀπὸ τὸ σουλτανικὸ τύραννο τῆς ζωῆς σου, τὸ σουλτανικὸ ληστὴ τοῦ μύχθου σου, νὰ κάνῃς ἐσὺ κουμάντο στὶς σκέψεις καὶ στὶς πράξεις σου καὶ νὰ διαχειρίζεσαι ἐσὺ τὸ μόχθο σου! Ἄς μὴν τὰ πολυσάχνουμε. Μιὰ ἡ ἐξουσία μὲ τὰ χίλια πρόσωπά της, ἡ πνευματικὴ, ἡ ἰδεολογικὴ, ἡ πολιτικὴ, ἡ οἰκονομικὴ, ἡ κοινωνικὴ, ἡ... – καὶ ποσοτικὰ μόνο διαφέρει στὶς διάφορες μορφές της. Τὸ δόγμα της, ἡ δύναμή της, ἡ ὀργάνωσή της παραχάραξη τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ Λόγου εἶναι καὶ θὰ εἶναι. Διαστροφή τῆς ἐναρχῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ καὶ θὰ ἀποτελῇ ἡ οἰαδήποτε ἐξουσιαστικὴ κατάσταση.

Επιτρέψτε μου νὰ βλέπω στὸ Εἰκοσιένα πού ζῇ, μόνο τὶς μεγαλειώδεις ἐκεῖνες συνειδήσεις πού ξεπετάχτηκαν ἀπὸ τὴν ὑλικὴ ἀθλιότητα τῆς τυραννίας, γιὰ νὰ ὑψωθοῦν μετέωρες στὴν ἰδεατὴ τελειότητα τῆς ἐλευθερίας. Τὶς φύσεις ἐκεῖνες, τὶς ἀπλοϊκὲς φύσεις, τὶς ἀνιστόρητες καὶ ἄδολες καὶ ἀ-δύναμες, πού πολεμοῦσαν χωρὶς ψωμί καὶ δίχως καριοφίλι, πού δὲν προσέβλεπαν σὲ τιμές, δόξα, ἀξιώματα, πλοῦτο, τὶς μὴ ἐξουσιαστικὲς φύσεις. Αὐτῶν ὁ ἀγῶνας, αὐτῶν ἡ δράση, αὐτῶν ἡ *ιδέα*, ἡ ἀπλὴ, ἀνεπιτήδευτη, ἀσυστηματοποίητη *ιδέα-ὄρεξη* τῆς πρωτογενοῦς ἐλευθερίας, εἶναι τὸ ἀπεῖθο χρυσάφι πού ὑπάρχει μέσα στὸν ἱστορικὸ σωρὸ τῆς σκουριᾶς. Αὐτὲς οἱ φύσεις *εἶναι* τὸ Εἰκοσιένα, τὸ ἀγνὸ καὶ τόσο σκληρό, τὸ ἀστόλιστο καὶ τόσο ὁμορφο, τὸ ἀ-δύναμο καὶ τόσο ἰσχυρό, τὸ ἀστοιχείωτο καὶ τόσο σοφό, τὸ πρωτόγονο καὶ τόσο ἀληθινό, τὸ λιγόζωο ἀλλ' ἀθάνατο Εἰκοσιένα. "Ἄν οἱ φύσεις αὐτὲς πέθαναν, ἂν ἐξαφανίστηκαν, μετὰ, μέσα στὸν ἐξουσιαστικὸ καιάδα, ἂν λησμονήθηκαν ἢ δὲν περάστηκαν ποτὲ στὶς δέλτους τῆς ἱστορίας – ἔ, αὐτὲς *ἔζησαν*, καὶ τὸ δικό τους Εἰκοσιένα ζῇ. Οἱ ἄλλοι, τὰ φαινόμενα ζωῇ, τὰ βιολογικά-ἱστορικά ὄντα, αὐτοὶ δὲν ἔζησαν ποτὲ – καὶ τὸ δικό τους Εἰκοσιένα δὲν ὑπῆρξε ποτέ!

Λόγω τοῦ ἀφιερώματος στὸ Εἰκοσιένα ἡ τρίτη συνέχεια τοῦ ἄρθρου τοῦ καθηγητῆ Arnaldo Momigliano γιὰ τὴν *Ἑλληνικὴ ἀντίληψη περὶ Ἱστορίας*, καθὼς καὶ ἡ συνήθης ὕλη ἀναβάλλονται γιὰ τὸ τεῦχος Ἀπριλίου.